

BEVEZETÉS

A kötet tárgya, módszerek

Vannak, akik úgy vélik, a történelem néha nagyon is furcsa egybeesések, véletlenek különös sorozata csupán, melyet néha nyugalmas, megszokott események tarkítanak. Nem tudhatjuk, tény azonban, hogy a modern kori magyar történelem is produkált olyan különleges egybeeséseket, amelyek méltán keltik fel az utókor érdeklődését.

Amikor bevezető gondolatokat keresek ehhez a kis kötethez, azon kezdek töprengeni, egyáltalán a véletlen műve volt-e, hogy Szabó Lőrinc, a 20. századi magyar líra kimagasló egyénisége épp 1956. október 23-án tartotta egyetlen szerzői estjét szülővárosában, Miskolcon. Vagy talán kereshetünk ebben egyfajta sorsszerűséget, kutathatjuk mögötte a történelem bölcs döntését, netalán annak, mint jószágos nagypapának megható, meglepetést-szerezni-akaráo mosolygós gesztusát, amellyel a kései unokákat a múlt megismerésére sarkallja? Talán. Ami viszont bizonyos, hogy ez az október 23., a magyar forradalom kitörésének, a magyar nép demokrácia és szabadság iránti vágyának elemi erejű kirobbanásának napja egybeesett azzal, hogy az 1945 után sokáig mellőzött, hallgatni kényszerülő költőóriás, Szabó Lőrinc szélesebb nyilvánosság előtt, személyesen találkozhatott a költészet egyik legfőbb céljával és egyben kritikusával: az irodalomkedvelő közönséggel. Ráadásul a helyszín sem közömbös: erre az egyik utolsó előadóestjére – mondhatnánk mai kifejezéssel: egyik „nagy visszatérésére” – épp Miskolcon került sor, ahol 1900 márciusában (e sorok írását éppen száz esztendővel megelőzőleg) Szabó Lőrinc született. Szülővárosából korán elkerült, alig-alig volt kapcsolata Miskolccal pályafutása során, mely talán épp ezzel az 1956-os szerzői esttel érte el – akarva vagy akaratlan, ki tudja – , hogy a korai gyermekkort és a szülői házat idéző tücsökszó a költő számára nem némult el végképp, hanem olyan elismerést nyújtott, olyan érzelmeket idézett benne, amelyet csak a szülőföld adhat.¹ Ráadásul Szabó Lőrinc a felhevülő forradalom városaként látta utoljára Miskolcot, 1957 októberében bekövetkezett haláláig nem tudott már újra eljönni.

Szabó Lőrinc miskolci látogatásáról számos megemlékezés született már. Részletesen beszámol róla az est fő szervezője, Bihari Sándor egy 1990-ben készült interjúbán, illetve 1996-os visszaemlékezés-kötetében.² (Épp ezért jelen kötetben egy eddig máshol nem publikált interjút idézzük fel, melyet a budapesti Oral History Archívum őriz.³) Pomogáts Béla kitűnő elemzésében méltó helyet kapott az esemény a költő születésének századik évfordulóján rendezett *Száz az ezerben* című, 2000. március 30-án az MTA dísztermében tartott konferencia anyagában is.⁴

¹ A *Tücsökgzene. Rajzok egy élet tájairól* című versciklus 8., *Ezerkilencszáz* című darabja így kezdődik: „Halkulsz, tücsökszó? Miért? Hová viszel? / Miskolc... 1900... Semmi jel?...”

² Az interjút 1990-ben Horpácsi Sándor készítette, megjelent a *Holnap* 1990. 2. számában. Újraközölve: PORKOLÁB, 1992. 59-61. p. A visszaemlékezés: BIHARI, 1996. (Utóbbiakat kötetünk szövegének egészéhez, sokrétűen használtuk, ezért eltekintettünk a rendszeres hivatkozásoktól.)

³ Ld. ... old.

⁴ POMOGÁTS, 2000. (Az *Új Holnap* folyóiratszama egyébként a konferencia teljes anyagát közzétette.)

Mégis az est jelentősége, a Szabó Lőrinc évforduló indokoltá teszi, hogy a vonatkozó töredékes emlékek felidézésével külön könyvecskét szenteljünk az eseménynek. Már csak azért is, mert a költő – pont ezen a napon milyen meglepő! – politikamentesen lezajlott szerzői estje pontosan beleilleszkedett egy eddig talán még részleteiben fel nem tárt korszakba: Miskolc irodalmi-kulturális életének 1956 előtti felporzódásába, az országosan zajló események sajátos helyi tükröződésének szerteágazó és minden ízében tanulságos folyamatába. Az irodalmi és kulturális élet nemcsak az országos nagypolitika színpadán, hanem az észak-magyarországi régió helyi viszonyai között is egyik legfontosabb előkészítője lett az 1956-os forradalomnak. A helyi pártvezetés reformpárti hozzáállása, a kommunizmusnak előbb a gyakorlatából, majd lassan az elméletéből is mind jobban kiábránduló helyi értelmiség útkeresése képezte azt a szellemi hátteret, melybe Szabó Lőrinc 1956. október 23-án belecsöppent, s lett két napra a forradalom útjára lépő város lakója.

Jelen munka célja nem a forradalomhoz vezető miskolci értelmiségi utak monografikus összegzése, ez ugyanis jelenleg meghaladná terjedelmi és egyéb kapacitásunkat. Célunk sokkal inkább a megemlékezés, illetve adalékok gyűjtése egy, az előbb említett nagyobb szabású vállalkozás számára.⁵

Szabó Lőrinc 1956 előtt

A költő – mint irodalomtörténet-írásunk, különösen Kabdebó Lóránt munkássága sokoldalúan feltárta – a második világháború után teljesen megváltozott körülmények között élt és alkotott. Az 1945. évi igazolási eljárás (melynek során „feddésben” részesült korábbi jobboldali hangvételű publicisztikái miatt) már nagyon megviselte.⁶ A Válasz-ban illetve több helyen megnyíló publikációs lehetőségek, a *Tücsökzene* 1947-ben megjelent nagyszabású versfolyama ellenére az 1949-ig tartó periódus a fokozatos egyensúlykeresést jelenti a költő számára. Majd nagyon nyomasztóan hatott rá a kommunista hatalomátvétel és annak következményei: az irodalmi élet körülményeinek drasztikus megváltozása, a szilenciumra ítéltetés keserűsége, az, hogy legfeljebb műfordításaival léphetett a nagyközönség elé, akkor is esetenként (pl. rádiójátékoknál) a névtelenségre kényszerülve.⁷ Az 1950-es évek elején mindehhez hozzájárult a „halhatatlan kedves”, Vékesné Korzáti Erzsébet öngyilkossága, a kishíján életét követelő első szívtrombózis, az alkotómunkát újra és újra beárnyékoló-korlátozó tényezőket jelölnek ki számára. A „zárójelbe tett évek”⁸ egyik legkeserűbb tapasztalata a mindig sokoldalú társadalmi-baráti kapcsolatokat ápoló költő elmagányosodása, befelé fordulása lett.

Kötetünkbe felvettünk négy, korábban nem publikált Szabó Lőrinc-levelet, melyeket a költő 1951-52-ben egy régi ismerőshöz, Forst Károly Frigyeshez intézett.⁹ Nemcsak azért, mert tanulságosan tükrözik Szabó Lőrinc érzésvilágát, gondolatait ebből az időszakból, hanem azért is, mert a címzett (aki magát Favágó Károlynak is nevezte) ekkor a Bükkben különböző turistaházakban gondnokként dolgozott, és a levelekben fel-felsejlik Szabó Lőrincnek a szülővároshoz, szülőföldhöz való viszonya, egyfajta nosztalgiája, be-nem-teljesülő vágyódása a város és szülőtte mostoha viszonyának valamiféle rendeződése iránt. Forst Károly Frigyesel egyébként 1927-ben került ismeretségbe a költő, ugyanis több

⁵ Megjegyezzük, a miskolci értelmiségi-kulturális életnek az 1956-os eseményekben, sőt az 1953-tól a forradalomig tartó időszakban, illetőleg másfelől a Kádár-konzolidációban tanúsított szerepét feldolgozni további érdekes és megvalósítandó feladatnak tekintjük, elsősorban a lényegében érintetlen terjedelmes levéltári forrásanyag feldolgozásával.

⁶ Ennek dokumentumait ld. SZABÓ LŐRINC (1974.) 644-650. p.; elemzésére: KABDEBÓ, 1980. 25-34. p., illetve részletesen: SZABÓ LŐRINC (1990.), ill. KABDEBÓ LÓRÁNT: *Egy eszmélet története*. In: Uo. 253-334. p.

⁷ KABDEBÓ, 1980. passim.

⁸ KABDEBÓ, 1980. 291. p.

⁹ Ld. ... old.

versével megkereste Szabó Lőrincet. A Pandora, majd a Pesti Napló szerkesztőségéből ebben az évben négy rövid levelet is intézett Forsthoz,¹⁰ aprólékos tanácsokkal látva el – a közlés szintjét éppen hogy vagy el sem érő – költemények szerzőjét. (Bár márciusban még azt írta, hogy „igazi örömet nem okozhatok válaszzal”, decemberben pedig azt, hogy „szertelenségeiből valószínűleg csak úgy fog kigyógyulni, ha egypárszor jól ledorongolják a nyilvánosság előtt”, s nagyon udvariasan, óvatosan biztatta a tollát próbálgató költőt.) Forst 1951-ben – Szabó Lőrinc pontos elérhetőségét sem ismerve – igyekezett hosszú évek után újra kapcsolatba lépni a költővel, mely kisebb kitérők után sikerült is, s a költő örömmel vette fel (azonnal tegeződésre térve) az ismeretség fonalát. A Bükkben „remeteként” élő Forsttal folytatott bizalmas levélváltásai is abba a sorba illeszkednek, amely az 1950-es évek elején amúgy is jellemezte Szabó Lőrincet. A bajok, a halálközelség élménye alatt olyanok társaságát, ismeretségét kereste, akiket hasonló gondok nyomasztottak, s örömet jelentett számára, ha ilyen emberekkel megoszthatta gondolatait.¹¹ Lényegében saját belső állapotát, gondolatait vetítette ki a gyakran szinte ismeretlen levelezőpartnereknek írott őszinte, bensőséges soraiban. Jóleső érzéssel, tréfálkozva vette, amikor Forst bükki fű- és egyéb magokból összeállított csomagokkal lepte meg, igyekezett számára annak magánéleti gondjaiban tanácsot adni, megértő lenni, és őszintén érdekelték levelezőpartnerének életviszonyai, a turistaházak környéke, állapota. Beszámolva publikációs lehetőségeiről, fontosnak vélte megemlíteni: „Nem volt, s nincs ma sem zár alá véve vagy tilalmazva egyetlen könyvem sem.” Ugyanakkor rengeteget beszél a fordításokról, s hangsúlyozza, publikációs korlátozást csak egészségügyi körülményei jelentenek számára. A valóban nyomasztó állapota ellenére fontosnak véli munkakedvének kihangsúlyozását, illetve azt, hogy a „tilalom ellenére” sokat dolgozik, ezzel mintegy lelket is öntve távol élő barátjába. Pontosan beszámol neki munkáinak állásáról, aprólékos lépéseket tesz – esetleges fényképfelvételek útján – Forst körülményeinek megismerésére. 1954 őszén Szabó Lőrinc nagyobb körutazást tett Illyés Gyula társaságában Nyíregyháza-Tokaj-Miskolc felé, s a Bükkön keresztülutazva Lillafüreden véletlenül találkozott Forst Károly Frigyessel. A találkozásról annyi – figyelemreméltó – emlékekkel rendelkezünk, hogy a költő afelől érdeklődött, hol tölthetne hosszabb időt a Bükkben.¹² E körutazáson egyébként nagyon megérintette a Bükk szépsége, és a szülőföld szeretete érdekes vallomásra sarkallta: „Nagy mulasztása volt az életemnek [...], hogy olyan keveset jártuk azt a páratlan vidéket: káprázatosan szép és gazdag volt a táj az ősz színeiben és saját örökkévaló hegyekben-völgyeiben”.¹³

Az 1953-tól enyhülő irodalmpolitikai légkörre, az íróársadalom egyre szélesebb méretben kibontakozó „lázadására” a következő részben térünk ki. Szabó Lőrincel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy az írók egyre nyíltabb politikai-közéleti szerepvállalásától tudatosan távol tartotta magát. Mégis, a személye 1956 felé haladva egyre inkább előtérbe került, két okból is: egyrészt mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy benne az egyik legjelentősebb akkor élő költőt lehet tisztelni, másrészt pedig a korábbi elhallgattatása óhatatlanul előtérbe helyezte a személyét a „hibák kijavításának” útjait kereső íróársadalom közéleti megnyilatkozásaiban. Az írószövetséggel a kapcsolata nem szakadt meg, hiszen részt vett 1951 decemberében a szövetség közgyűlésén, a rendszer iránt lojális rádióműsorokhoz adja a nevét, részesül az Irodalmi Alap által folyósított segélyből betegsége idején stb.¹⁴ Mégis találó életrajzírójának az a megfogalmazása, hogy ebben az időben a „baráti és

¹⁰ PIM. Kézirattár. V.4325/69/1-4.

¹¹ Ld. erről részletesen: KABDEBÓ, 1980. 321. p.

¹² KABDEBÓ, 1980. 569. p.

¹³ Tompa Kálmánnak írott leveléből. Idézi: KABDEBÓ, 1980. 459. p.

¹⁴ Ld. KABDEBÓ, 1980. 296-297. p.

esetenkénti fiatalos-rajongó kapcsolatkeresés ellenére a költő magányosan él az irodalmi életben”.¹⁵ Mint az előbb említett Forstnak is írta, azért persze folyamatosan dolgozik, a sok műfordítás mellett – írja 1950-ben Zoltán bátyjának Miskolcra – „privát irodalmam – versek – is létezik az íróasztal számára”.¹⁶ S ez a „privát irodalom” olyan versciklusokat is jelentett, mint az ekkor formálódó *A huszonhatodik év*.

1953 után természetesen nagy örömmel vette a megnövekedett publikációs és közszereplési lehetőségeket, az 1954-es József Attila-díjat stb. Bár egy-egy versének időnként politikai háttér-zajai kimutathatók (pl. az 1954-es *Veresség után* címűnek), a korszak közéleti fordulatai nem hagynak mélyebb nyomot jóra fordult kedélyében, munkakedvének fellendülésében, melyet az 1954 végi újabb infarktus árnyékol be. Az irodalmi életbe való „visszatérése” ezért kevésbé látványos: sokkal inkább a korábbi kiadatlan, például magánéleti témájú verseinek közlésére, az alkotói pálya fokozatos újra kezdésére koncentrál.¹⁷ 1955-ben kívülállóként szemlélte az írószövetség konfliktusait a politikai hatalommal, nemcsak az előbb említett okok miatt, hanem azért is, mert az elhíresült memorandum körüli konfliktusok a kommunista irodalmárok illetve a pártvezetés között (vagyis Szabó Lőrinc számára idegen szférában) zajlottak. 1955-ben megviselték a válogatott verseinek kiadásával kapcsolatos – a politikai széljárás változékonyságával összefüggő – huzakodások is, állandó félelem gyötörte, hogy a többszöri ígéretek ellenére mégsem léphet hosszú idő után újra önálló kötettel a nyilvánosság elé. Ekkori lelkiállapotának illusztrálására csak egyetlen levélrészletet idézünk, melyet Kodolányi Jánoshoz intézett, 1955 szeptemberében. Először arról ír, hogy Illyés Gyula bevezető tanulmányának közlése is kérdéses a Csillag-ban,¹⁸ majd – némi keserőséggel – így folytatta: „Nyilvánvaló, hogy a véghatározat [ti. hogy megjelenhet-e a kötet és az előszó] a Legmagasabb Íróasztalon fog megtörténni, vagy annak közelében, a kézirat bizonyára már rég ott van. Emellett emlegetik, hogy kilátás a közlésre teljesen minimális. Hogy teneked privátim megmutathassam, ahhoz az kell, hogy elkészüljön valami másolat róla. Ilyesmi készülöben van, remélem, eljuttathatom hozzád, hacsak minden várakozás ellenére ki nem adnák. Egyéb dolgaik sem jól, sem rosszul nem állnak, egyszerűen nincsenek. Én csupán fordítás vagyok a maiaknak [...], kivéve az egyetlen [Illyés] Gyulát.”¹⁹

1956-ban, az SZKP XX. kongresszusa az írók mozgalmában is új szintet hozott, s például nem véletlen, hogy Illyés Gyula az írószövetség március 1-i elnökségi ülésén épp a nyitás, a demokratizálódás jegyében sürgette Szabó Lőrinc válogatott verseinek megjelentetését, melynek ügye ekkor már hosszú hónapok óta húzódott, s ugyanezt – már a kötet megjelenését követően – érvként használta Horváth Márton, a kultúrpolitikai irányítás második embere is, amikor a szövetség június 22-i kibővített vezetőségi ülésén kompromisszumra törekedett az írókkal.²⁰ Ettől az értekezlettől kezdve mind gyakrabban sürgették a hatalommal konfliktusba került (fokozatosan ellenzékké formálódó) kommunista írók a háttérbe szorított neves tollforgatók „rehabilitálását”, az irodalmi életbe való bevonásukat, akkor is, ha teljesen eltérő ideológiai-világnézeti platformon álltak. E törekvésük mögött elsősorban a háttérbe szorítottakkal szemben érzett igazságtalanságok orvoslása húzódott, de szerepet kapott abban az a törekvés is, hogy ezen írók, költők esetei kitűnő hivatkozási alapnak számítottak a pártvezetéssel folytatott politikai csatározásaik során. Jellemzőek például Zelk Zoltán szavai, melyekkel Horváth Márton előbb említett felszólalására reagált: „Szabó Lőrinc Tücsökzenéjét megemlítette itt Horváth elvtárs. De miért történt meg akkor az, hogy 1947-től 1956-ig nem jelenhetett meg egyetlen könyve sem? Hozzá kell tennem azt is, hogy nagyon nagy költő

¹⁵ KABDEBÓ, 1980. 299. p.

¹⁶ KABDEBÓ, 1980. 341. p.

¹⁷ Ld. erről, részletesen: KABDEBÓ, 1980. 455-474., 569-573. stb. p.

¹⁸ Végül az *Alföld*-ben jelent meg 1956 tavaszán.

¹⁹ SZABÓ LŐRINC (1974.) 575. p.

²⁰ STANDEISKY, 1990. 30., 84. p.

Szabó Lőrinc, s én 9 évvel előbb bátorkodtam nyilvános kritikában megdicsérni a Tücsökzenét mint Horváth elvtárs, de mégis tudom, hogy ha könyvei kétévenként vagy évenként jelentek volna meg, nem lett volna ennek a könyvnek olyan mindent elsöprő diadala a könyvnapon, amit különben megérdemel.”²¹ Zelk ugyanezt hangoztatta az Írószövetség pártalapszervezetének július 10-i ülésén is, ekkor megemlítve Szabó Lőrinc mellett Tamási Áron és Németh László nevét is. Reményi Béla²² ugyanezen az ülésen nem sokkal később örömeinek adott hangot, amiért „méltatlanul elfeledett íróink egész sora kezdi elfoglalni az őt megillető helyet irodalmunkban, habár irodalmi közéletünkbe még nemigen vontuk be őket.”²³ (Az előbbieket mellett Füst Milánra, Barta Lajosra, Kassák Lajosra stb. is utalt.)

Nagy örömet jelentett Szabó Lőrinc számára az Illyés Gyula által készített és kitűnő bevezetéssel ellátott *Válogatott versek* című kötet megjelenése az 1956. évi könyvhétre, majd még ugyanebben az évben, ősszel a második kiadás megjelentetése. (A könyvhét rendezvényeit június 3-10. között bonyolították le.) Szintén Kodolányinak 1956 márciusában már így írt róla: „Saját verseskönyvem, az antológiám (húszívnnyi vers + tanulmány mint bevezető), most már komoly állítások szerint is megjelenik »két hónap múlva«. Gyula mondta, a kiadó²⁴ is. Húsz ív az én esetemben megnyomorítás. Persze azért nagyszerű lesz tizenegy évi csönd után! A válogatás Illyés műve tehát jó; egyéb külsőségekről még nem tudok.”²⁵ Különösen Illyés tartalmas és Szabó Lőrinc személyiségét, költészetét mélyebb kontextusba helyező előszava gyakorolt a költőre mély benyomást.²⁶ *Szabó Lőrinc, vagy: boncoljuk-e magunkat elevenen* című költői hangvételű előszavában Illyés végigtekint költőtársa pályáján és adja annak minden részletében hajszálpontos diagnózisát. „Mindnyájan a tizenkilencedik század eszmevilágában élünk” – szögezi le, amikor Szabó Lőrinc gondolatainak forrásvidékét keresi, s azt a múlt századnak az igazság kimondhatósága iránti szeretetében, ragaszkodásában jelöli meg, majd így folytatja: „Szabó Lőrinc azok közé a különben nem túl gyakori költők közé tartozik, akiknek életműve egyben életregény. Ilyesminek első föltétele a koraérettség, a második a mindenkor gyors kifejezőképesség, továbbá: szoros kapcsolat a világhoz, kellő egocentrizmussal s túlérzékenységgel súlyosbítva.”²⁷ Hosszú bemutatása végén így összegez: „Kevés költő volt, aki magával kegyetlenebbül járt el, magát ridegebben feltárta, mint ez a viselkedésében – épp ezért – legönzőbbnek látszó költő. Érdemes volt vajon boncolnia magát? Láttuk. Azért tette, hogy bennünket ismertessen meg magunkkal! Azért ráz meg, hogy fölrázzon!”²⁸ A „zárójelbe tett évek” során Illyéssel elmélyült barátsága 1956-ban csak szorosabbá válik. Július 2-án az Építők Kultúrotthonában tart nagy sikerű irodalmi estet, Budapesten – ahogyan egyébként októberben Miskolcon is – az elsőt, s egyben az utolsót. Ennek a fogadtatása és visszhangja a vártnál is erőteljesebb. Felesége („Nagyklára”) így tudósítja egyik levelében a nyár végén ismét szokásos „balatonozó” útján lévő költőt: „Mara meséli, hogy Pest őrjöng maga után. Fiatal emberek olyanokat mondanak, hogy ilyen nagy költő van Magyarországon, s ők már 25 évet éltek s nem ismerték. Állítólag nagyon fogy a könyv!”²⁹ Holnap a MÉMOSZ-ban magnóról a Szabó Lőrinc est nagy részét leadják egy szűkebb műszaki körnek. A plakátok

²¹ STANDEISKY, 1990. 97. p.

²² Reményi Béla (1914-1962) költő, író, 1953-56 között az *Irodalmi Újság* munkatársa.

²³ STANDEISKY, 1990. 187-188., 223. p.

²⁴ A kötetet a Magvető Kiadó jelentette meg.

²⁵ SZABÓ LŐRINC (1974.) 586. p.

²⁶ Ld. erről pl. Bernáth Aurél feljegyzéseit, idézi: KABDEBÓ, 1980. 477-478. p. Az 1956-os *Válogatott versek* könyvborítójának munkálatait egyébként szintén Bernáth Aurél végezte.

²⁷ ILLYÉS, 1956. 6-7. p.

²⁸ ILLYÉS, 1956. 46. p.

²⁹ Ti. a *Válogatott versek* kötet.

kint vannak.”³⁰ Ennek a júliusi estjének az októberi miskolci rendezvénnyel való párhuzamai egyébként is szembetűnőek.³¹ Ekkor is Illyés mondott róla bevezető-méltató szavakat, Selényi Etelka színművész illetve más előadók tolmácsolásában Szabó Lőrinc-költemények hangzottak el, majd maga a költő olvasta fel a *Tücsökzene* budapesti vonatkozású részeit, illetve elmondta a *Kortársak* című versét is.³² A két költő kapcsolatáról árulkodik, hogy az október 30-ra, a Vers és Dal Színházába tervezett (a forradalom eseményei miatt elmaradt) Illyés Gyula szerzői estet pedig Szabó Lőrinc vezette volna be. Bármennyire is tartózkodott a politikai, közéleti megnyilvánulásoktól, az erre az alkalomra tervezett bevezető előadásának szavaiban – a felforrósodott közélet eseményei, valamint írószövetség-elnökségi taggá történt megválasztása után – úgy érzi, hangot kell adnia általánosabb kérdéseket érintő véleményének is, még ha mindezt az alkatilag tőle annyira különböző költő-barát, „az egyéni és közösségi ember legszerencsésebben megoldott képletének” nevezett Illyés méltatásába is keveri: „Illyés mellett azonban számtalanszor éreztem, hogy én, az idősebb, nem tudtam eléggé megragadni az emberi világot, és hogy amikor nem individualista vagyok, akkor doktriner vagyok”. Saját korát „problémákkal, rendkívüli feladatokkal dúlt kor”-nak, Magyarországot „nem egyszer lázbeteg föld”-nek, „közös hazánk”-nak nevezte, s a közélet számára – Illyésre utalva – két értéket állított követendő példaként: a megfontolt közéleti szerepvállalás valamint a türelem, az indulatok megfékezésének fontosságát.³³ Nyilvánosság előtt el nem hangzott szavai az október közepén egyre inkább felforrósodó közéletre, majd a forradalom idejére gondolva, látnoki erejűnek tűnnek.

„A jó művészet egyéni erőfeszítés; az egész »irodalmi élet« pedig csupán jóindulatú félreértés, vagy éppen rosszindulatú ráfogás”³⁴ – vallotta a költő közéleti szerepvállalásáról. Ugyanakkor az ő 1956-os esete is azt példázza, hogy az irodalmár egyrészt mindenkor kiszolgáltatottja (vagy alakítója vagy elszenvedője) a politikai hatalom által képviselt eszméknek, másrészt pedig nemcsak műveiben, hanem a közéletben (az „irodalmi élet”-ben) tanúsított szerepvállalásaival is tanújelét adja meggyőződésének, költői és egyéb eszményeivel kapcsolatos felfogásának, szándékainak.

Az írószövetség nagy jelentőségű szeptember 17-i közgyűlésén – a *Válogatott versek*-kel kapcsolatos huzavonára utalva – Képes Géza³⁵ titkári beszámolója, valamint Zelk Zoltán felszólalása a már fentebb ismertetett összefüggésben említette Szabó Lőrincet.³⁶ Utóbbi lelkiismeret-furdalásról, büntudatról beszélt a nemcsak az irodalmi közéletből, hanem a publikálás lehetőségéből is kirekesztett költő illetve a hozzá hasonló sorsúak kapcsán. Később Lakatos István³⁷ az akkor tervezett *Életképek* című folyóirat szerkesztőségébe követelte Szabó Lőrincet.³⁸ A pártvezetéssel egyre kritikusabb közgyűlés az elnökség megválasztásakor számos, korábban meghatározó jelentőségű kommunista írótól (Darvas József, Illés Béla, Gergely Sándor, Urbán Ernő, Sándor Kálmán³⁹) megvonta a bizalmat és a pártonkívüliek és

³⁰ HARMINCHAT ÉV, 1993. 487. p.

³¹ Ld. erről alább, ... old.

³² Ld. *Irodalmi Újság*, 1956. július 7. 10. p.; ill. KABDEBŐ, 1980. 490-491. p. Az estet egyébként hivatalosan a Mélyépítési Tervező Vállalat szakszervezeti bizottsága szervezte.

³³ *Irodalmi Újság*, 1956. október 20. 10. p.; KABDEBŐ, 1980. 493-494., 573. p.

³⁴ SZABÓ LŐRINC (1984) 568. p. Ld. még: STANDEISKY, 1996. 12. p.

³⁵ Képes Géza (1909-1989) költő műfordító, a Magvető Könyvkiadó szervezője, 1956-ban az írószövetség titkára.

³⁶ STANDEISKY, 1990. 263., 277. p.

³⁷ Lakatos István (1927-) író, költő, műfordító, 1954-ben a Petőfi Kör elődjének, a Bessenyei Körnek a kezdeményezője. 1957-ben letartóztatták.

³⁸ STANDEISKY, 1990. 303. p. A folyóirat egyébként Kuczka Péter szerkesztésében indult volna.

³⁹ Darvas József (1912-1973) író, parasztpárti majd kommunista politikus, 1953-56 között népművelési miniszter, számos kultúrpolitikai funkciót viselt. Illés Béla (1895-1974) író, 1950-től 1956 szeptemberéig az *Irodalmi Újság* főszerkesztője. Gergely Sándor (1896-1966) író, szociáldemokrata majd kommunista

pártellenzékiek megválasztásával demonstrálta a hatalommal való szembe fordulását illetve Nagy Imre politikája melletti kiállását. A szavazólista összeállításakor – a jegyzőkönyv számára – ismeretlen bekiabáló „érdemei és költői nagysága szerint” javasolta az elnökségbe Szabó Lőrincet és Kassák Lajost, majd Csanádi Imre és Földeák János⁴⁰ ezt hivatalosan is megerősítette. A voksoláskor összesen 208 érvényes szavazatból Szabó Lőrinc 143-at kapott, s így bekerült az elnökségbe.⁴¹

A közéletben nagy jelentőségű közgyűlésen nem szólalt fel, ugyanúgy, mint az írószövetség valamennyi ekkoriban tartott tanácskozásán. Kicsit úgy tűnik, mintha csupán sodortatta volna magát az eseményekkel, mintha a politikai szerepvállalástól való közismert távolságtartása és a politizáló íróbarátokkal való szolidaritás érzése küzdött volna benne. A megnyilvánuló bizalom jóleső érzéssel töltötte el, ugyanakkor nemigen találta helyét, saját szerepét 1956 őszének egyre hevesebb irodalompolitikai vitái között, s tisztában volt azzal, hogy az írószövetségben vállalt megbízatása ekkor egyértelműen politikai állásfoglalásnak is számít, s talán azzal is, hogy az írószövetség sokoldalúvá, a véleménynyilvánítás egyre szabadabbá válása alapjaiban kezdi ki a kommunista állam és kultúrpolitikája meghatározó struktúráit. Ezt a kényszerűséget, sodortatást fejezik ki szeptember 22-én Baumgartner Sándorhoz írott sorai, melyben elmaradt igali látogatását így indokolja: „Tihanyban kaptuk legutóbb soraidat, ti. ott voltunk egy hétig Nagyklárával együtt. Tervem az volt, hogy onnan átugrom hozzátok. Közbeszólt azonban megint az ördög, s írószövetségi közgyűlés címén valamennyiünket felrángatott autón Pestre.”⁴² A magánéleti vonatkozások, illetve a költészet sokkal jobban érdekelte, mint az íróközgyűlés fordulatai. Érdekes illetve jellemző, amint saját elnökségi megbízatását szembeállította az őt sokkal inkább foglalkoztató költeményeinek, fordításainak sorsával: „Az eseményekről bizonyára tudsz: nem is érdemlik meg az esemény nevet; az elnöki tanácsstagságomra gondolok. Fontosabb némiképp, hogy karácsonyra kijön a Villon-kötet, nagyrészt az én fordításom.”⁴³

A nyilvánosság előtt ugyanakkor árnyaltabban kellett véleményét megfogalmaznia, de a székszis ekkor is érződik a hangjában. Már az írószövetség elnökségébe történt megválasztása után ugyanis újabb – később ugyan elméletinek bizonyult – lehetőséget kapott a nyilvános szereplésre. Tóbiás Áron készített vele rádióinterjút⁴⁴ egy, akkor indult *Írószobám* című sorozat részére, melynek bemutatását november 11-re tervezték, így sugárzása el is maradt. Megválasztását itt így kommentálta: „Csodálkoztam. Előző napon még a Balatonnál voltam. Ott valaki megjósolta az eseményeket. De mondom, a dolog meglepett.” Többek között így beszélt írószövetségi szerepvállalásáról: „Az Írószövetségben én nyilván nem sok vizet fogok zavarni. Szinte kívül szorultam az életen, s most alig ismerem az aktuális problémákat, embereket, intézményeket. Egyelőre tanulok visszazokni az életbe.” Személyiségére, az ötvenes években átélt hangulatára jellemző továbbá, amikor így nyilatkozik: „Csakhogy a szövetségi becsvágyak most már nem buzognak bennem. S ezt az a tizenkét év okozza, amellyel közelebb kerültem a halálhoz.”⁴⁵ A közéleti kérdésekkel

közíró, 1945-1951 között az Írószövetség elnöke. Urbán Ernő (1918-1974) író, költő, 1949 után a *Szabad Nép* munkatársa. Sándor Kálmán (1903-1962) író, 1948-tól az *Irodalmi Szemle* című folyóirat szerkesztője.

⁴⁰ Csanádi Imre (1920-1991) költő, 1955-től a Magvető Könyvkiadó szerkesztője. Földeák János (1910-) író, költő, 1955-től az Irodalmi Alap igazgatóhelyettese, majd igazgatója.

⁴¹ A legtöbbet (203-at) Benjámin László illetve Illyés Gyula kapta. A további elnökségi tagok (a leadott voksok számának sorrendjében): Déry Tibor, Képes Géza, Kassák Lajos, Erdei Sándor, Tamási Áron, Zelk Zoltán, Németh László, Kónya Lajos, Veres Péter, Háry Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Lajos, Ignó Pál, Szabó Lőrinc, Karinthy Ferenc, Juhász Ferenc, Fodor József, Szabó Pál, Jankovich Ferenc, Örkény István, Kuczka Péter, Simon István, Kolozsvári Grandpierre Emil. STANDEISKY, 1990. 319. p.

⁴² SZABÓ LŐRINC (1974.) 592. p.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Ld. ... old.

⁴⁵ Idézi: KABDEBŐ, 1980. 492. p.

kapcsolatos megnyilatkozása teljesen megegyezik az említett Illyés-est bevezető szavaiban foglaltakkal, ekkor is a mértéktartás és a türelem fontosságára igyekszik felhívni a figyelmet. A riporter beszélgetésük elején próbálta volna a társadalmi kérdésekben is kikérni a költő véleményét, aki azonban – elismerve, hogy „hisz a haladásban” – sokkal inkább a művészet és az irodalom vonatkozásairól beszélt: „az emberi boldogulás, az emberiség egyetemes és egyéni javításának az álma és vágya éppoly jogos témája a művészetnek, költészet, a gondolkodás és a cselekvés elméleteinek, mint annak a vizsgálata, ami maradandó, sőt látszólag örökkévaló a rendszereinkben. Forradalom és hagyomány küzdelme és mérlegelése állandóan zajlik a termő és kritizáló művészi agyakban. A nagy költészet, akárcsak a teremtmény tudomány, örök kísérletezés. És a legártalmatlanabb! Mert nem nyúl bele közvetlenül a meglévőbe, és amennyire sürget, épp annyira nyugodt. Az életben, a művészetben, a jobb előbb-utóbb mindig győz még a jón is; hát még a rosszabbon!” Ugyanakkor – a maga költői eszközeivel – nagyon világosan megfogalmazta azt a várakozását, mely az 1956-os irodalmi kezdeményezések, lapalapítások kapcsán a magyar szellemi élet változatosabbá válásához kapcsolódott: „Ha megvalósul mindaz, amiről hallunk, egyszerre nagyot változik szellemi országunk térképe. Az egyhangú, széles és poros síkság rögtön gazdag tagozottságot, domborzatot kap, csöndes, szép tavakat [...], mindenütt frissebb növényzetet, virágzó rétet, lombos erdőket, élénkebb széljárást, sőt talán még hegyvidéket is.” Ez a beszélgetés tükrözi ugyanakkor, hogy Szabó Lőrinc ekkor egyre inkább elfordult a műfordítástól (mint mondta, „torkig van vele”), sokkal inkább saját költészetének kiteljesítésére, az életművéből „hiányzó” költemények megalkotására törekedett.

1956 októberi miskolci útja előtt még egy vidéki útra került sor. Október 2-án Szegeden vett részt Babits Mihály emléktáblájának leleplezésén, és tartott előadást egykori mesteréről. Témánk szempontjából mindez azért érdekes, mert a szegediek meghívását többször is lemondta, akkor is, amikor végül – mint írja – már „valóban szívélyesen” invitálták. A szervezést (mint a miskolci út esetében is) az ottani TTIT látta el. Végül egykori diáktársa, akkor a szegedi egyetem orvosprofesszora, Dr. Kanyó Béla közbenjárására és a témára való tekintettel elfogadta a szegedi meghívást. Másnap, október 3-án tért vissza feleségével Budapestre.⁴⁶ „Miskolc, az más: az Sz.[abó] L.[őrinc]-est” – írta feleségének még augusztus 29-én, amikor egy ízben lemondta a szegedi műfordítás-előadást.⁴⁷ Minderről később.

Irodalom és politika Miskolcon, 1956.

Miskolcon országos jelentőségű irodalmi élet a második világháború utáni években sem alakult ki, így az 1945 előtt szintén nem létező Magyar Írók Szövetsége⁴⁸ helyi szervezetének megalakítása is csak bizonyos értelemben tekinthető a helyi irodalomtörténet meghatározó eseményének. Az írószövetség 1950 végén tartott ankétot vidéki írók részére, majd határozatot hozott négy, regionális szervezeti feladatokkal felruházott vidéki csoport létrehozásáról. Az eseményre Miskolcon – Debrecen és Szeged után az országban harmadikként – 1951. február 18-án, vagyis az első országos írókongresszus előtt két hónappal került sor a Mikszáth Kálmán Gimnázium tanári szobájában.⁴⁹ Már az itt elhangzottakból érződött, hogy a helyi írócsoport (melynek első elnöke Gyárfás Imre gimnáziumi igazgató, titkára Erdélyi Károly diósgyőri-vasgyári könyvtáros, utóbbi helyettese pedig Bihari Sándor ekkor még gimnáziumi tanuló lett) kissé „légüres térben” kezdte meg

⁴⁶ Ld. minderről: KABDEBŐ, 1980. 495-496. p.

⁴⁷ HARMINCHAT ÉV, 1993. 489. p.

⁴⁸ Az országos intézménytörténetre ld. pl. STANDEISKY, 1990. 15-17. p.

⁴⁹ Az alakuló ülést László Gyula, az írószövetség vidéki titkára vezette, jegyzőkönyve: HOM. HTD. 75.67.8. Röviden említi: VIDA, 1983. 111. p.

tevékenységét, és úgy tűnik, a szervezőknek eleinte fogalmuk sem volt, hogy tevékenységük pontosan miben is fog állni. A vidéki csoport megszületését egyértelműen ideológiai, pártfeladatnak tekintették, amint erre az alakuló ülésen elnöklő László Gyula is rámutatott: „A segítséget, az irányítást az írószövetség munkájához ebben az irányban is a Párt adta meg: Révai József elvtárs felszólalása és a Magyar Írók Szövetségének határozata. Legyen ez figyelmeztetés a helyi csoportnak is arra, hogy minden körülmények között tartani kell a szoros, segítséget kérő kapcsolatot a párttal.” Az ülésen többen is beszéltek az írók elméleti felkészültségének, pártosságának fontosságáról, egyikük például – jellemző módon – a csasztuska-szerzőkben mutatkozó hiányok orvoslását várták a csoport megalakulásától. Bihari Sándor viszont lényegi észrevételt tett, amikor kétségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehet majd a mezőkövesdi, ózdi és egri írókat egy rendszeresen működő miskolci csoport munkájába bevonni.

Bár az írócsoport kezdettől heti rendszerességgel tartott összejöveteleket, a következő években számos problémával kellett küszködniük: helyiséggondokkal, a csoport heterogén foglalkozási összetételével (túlnyomó többségük értelmiségi vagy épp kétkezi foglalkozása mellett „másodállásban”, műkedvelőként – és annak színvonalán – írogatott), a szűk publikációs lehetőségek (az *Északmagyarország* havi két oldalán kívül gyakorlatilag semmi), de emellett leginkább a helyi irodalom iránt érdeklődő közönség hiánya vagy közömbössége, egyes újságíróknak az önmaguk számára írogató csoport-tagok feletti csipkelődése volt nyomasztó.⁵⁰ Mégis összességében elmondható, hogy bár a laza szervezettségű írócsoportot – mely egyébként semmiféle szabályzattal nem rendelkezett – 1951-ben csak azért hozták létre, hogy eleget tegyenek egy „fentről” érkező előírásnak, a helyi tollforgatók kitartó „összejárogatása” 1954-re már tudott eredményeket felmutatni – még ha országos ismertségre szert tevő alkotót egyelőre nem is. A csoport tevékenységének jelentős lökést adott, hogy 1954 februárjában (1953-as évfolyamszámozással) *Kohó* címen megjelenhetett önálló folyóirata, mely a következő évben a *Széphalom* nevet vette fel.⁵¹ 1954-ben – bizonyára nem függetlenül a Nagy Imre-féle „új szakasz” irodalompolitikai hatásaitól – nemcsak az írócsoport vált egyre szervezettebbé, hanem írásaik is fokozatosan egyre fogékonyabbak lettek a társadalom valós kérdései, illetve a „szocialista realizmus” bevett sémáit meghaladó ábrázolási formák iránt, továbbá határozott színvonalbeli emelkedés is elmondható róluk. Egyre inkább keresték saját hangjukat, s kezdték megtalálni a „vidéki író” szerepét, identitását is.⁵²

1955-ben – a „nagypolitikában” bekövetkezett visszarendeződés ellenére – fokozódott a kapcsolatkeresés a budapesti írókkal, illetve magával az írószövetséggel, melynek 1956 nyarára egyértelműen az írócsoport reformpárti szárnyának kialakulása lett következménye. (Jellemző, hogy 1955-ig a miskolci írócsoportból csupán egy irodalmi ambíciókat is tápláló újságíró, Holdi János volt tagja az írószövetségnek – vagyis annak az intézménynek, melynek a borsodi megyeszékhelyen vidéki szervezete már ötödik éve működött. Ez önmagában felhívta a figyelmet a vidéki írócsoport és a fővárosban működő Írószövetség viszonyának

⁵⁰ Minderről, és az írócsoport 1950-es évek eleji viszontagságairól tanulságos történetekkel szolgál: SÁRKÖZI SÁNDOR: Huszonöt év emlékei Miskolcra. Kézirat. HM. HTD. 75.23.1. Vö. VIDA, 1983. 112. p.

⁵¹ A *Kohó* mutatószámát egyébként már 1953 áprilisában megjelent az *Írószövetség miskolci csoportjának választási antológiája* alcímmel. Az első szám 1953. decemberi, a második 1954. júniusi dátumozással jelent meg, majd az év folyamán még kettő (szeptemberben és decemberben). A szerkesztő bizottság tagjai: Bod Andor, Galánffy Lajos, Gyökössi Zolt, Sárközi Sándor, Seres János, elnöke: Drenkő István, felelős szerkesztője Sárközi Sándor volt. Az 1955. 1. sz.-tól *Széphalom* néven megjelenő folyóiratnak abban az esztendőben szintén négy száma látott napvilágot (negyedévenként egy-egy), a szerkesztőség pedig csupán kiegészült Borsodi Gyulával.

⁵² Ennek jele volt például Gyárfás Imre: *Irodalmi naplójegyzetek. (Az Írószövetség közgyűlése; a „Kohó”; a miskolci, borsodi írók és általában a vidéki írócsoportok problémái)* című tanulmánya, mely a *Kohó* 1954. 3. számában jelent meg.

tisztázatlanságára is.) Egyre többen beléptek az írószövetségbe, és a helyi írócsoport szervezeti keretei is megszilárdultak 1955 decemberében, amikor az újjáválasztott vezetőség titkára Szekrényesi Lajos, a fiatal és sokak által tehetségesnek tartott – korábban Putnokon élő – prózaíró lett.

Az 1956-os forradalom előzményeiben, a forradalom eseményeiben, majd a Kádár-rendszer első időszakában az írók, az irodalom és az irodalompolitika helyzete történetírásunkban már sokoldalúan tisztázott.⁵³ Ugyanakkor kevésbé ismeretes, hogy mi is zajlott ezen a téren vidéken, milyen volt a vidéki irodalmi műhelyek tevékenysége, kapcsolata a helyi és az országos politikai élettel stb. Miskolc vonatkozásában nagy általánosságban azt állapíthatjuk meg, hogy – más vidéki helyszínekhez hasonlóan – „kicsiben” itt is lezajlott 1955 végétől mindaz, ami az országos politikában. Annak fordulatai mindig visszatükrözödték a helyi eseményeken, továbbá kialakult – még ha tehetségében, színvonalában a budapestitől jóval el is maradó – irodalmi (vagy inkább értelmiségi) „reformellenzék”, az Avasi Kávéházban (a „Pilvax”-ban) a „helyi Petőfi Kör”, a *Kilátó* szerkesztőségében a „helyi Irodalmi Újság”, s a politikai vezetésben is kialakult egy „helyi Nagy Imre”, a szocialista rendszer humánus-demokratikus reformjának útjait a fordulatokkal teli évben kereső-kutató Földvári Rudolf személyében⁵⁴ stb. És természetesen kialakultak mindeknek ellenfelei is.⁵⁵

Az „írók lázadása” az 1955. őszi memorandum-üggyel vett döntő fordulatot. A Nagy Imre kormánya idején szabadabb levegőhöz szokott, a bírálatok, reform-intézkedések légkörét megkedvelő íróársadalom hamar kemény konfliktusba került az 1955 májusa óta újra hatalma teljét élvező Rákosi-uralommal, a szektás, dogmatikus pártvezetéssel. Nemcsak egyes funkcionáriusok leváltására, pártból való kizárására stb. került sor, hanem radikális műsorpolitikai korlátozásokra (pl. Az ember tragédiája játszásának felfüggesztése, a Csodálatos mandarin vagy Németh László: *Galilei* című drámája bemutatásának

⁵³ Éppen ezért a vonatkozó terjedelmes szakirodalom elemzését, ismertetését nem tekintettük feladatnak. A legfontosabb általunk is használt könyvek, tanulmányok Ständeisky Éva idézett művei, továbbá: POMOGÁTS, 1989.; RAINER, 1989., *Literatúra*, 1989. 1-2. sz. stb. Eltekintettünk mindezek aprólékos hivatkozásától, a szakirodalmat csak a legfontosabb helyeken idézzük.

⁵⁴ Ez utóbbi megállapítást csak a történelmi helyzetben tanúsított magatartására értettük, ugyanis maga Földvári nem tartotta magát a Nagy Imre-csoport tagjának, borsodi kötelezettségei miatt még e csoport létezéséről sem volt tudomása. Vö. UNGVÁRY, 1991. 30. p.

⁵⁵ Ugyancsak nem éreztük feladatunknak Miskolc 1956-os történetének átfogó ismertetését, feldolgozását sem. A városnak a forradalom előtti és alatti eseményeit feldolgozó tanulmányok közül meg kell említenünk Kun László írásait, melyek az 1970-es években – jóllehet erőteljesen a pártállam értékelésének megfelelően, illetve annak szolgálatában, viszont nagyon bőséges forrásanyag bevonásával – készültek: KUN, 1977., KUN, 1979. Ezek az írások, illetve az 1957-es helyi propagandafüzetek (EZ TÖRTÉNT..., DÉRI-PATAKI, 1957., CSALA-ÓNODVÁRI, 1957.) sokat foglalkoztak a helyi íróknak, értelmiségieknek a forradalom előtti és alatti magatartásával, hangsúlyozva, hogy azok milyen fontos szerepet játszottak az „ellenforradalom” eszmei előkészítésében. A miskolci írócsoport tevékenységéről – tudomásunk szerint – egyetlen önálló ismertetés született: VIDA, 1983., ill. 1989 után: PORKOLÁB, 1992. Sajnos az 1989-90-es rendszerváltás óta sem készült el önálló munkában Miskolc forradalmának átfogó, alapos elemzése. (A megjelent publikációk értékelésére lényegében ma is helytálló: UNGVÁRY, 1991. 228-229. p.) Egyedül az egyetemi diákpárlament története tekinthető részletekbe menően feldolgozottnak (UNGVÁRY, 1991.), a még 1990-ben megjelent kronológiai ismertető (BALÁS, 1990.) nagyon vázlatos, épp az irodalmi vonatkozásokkal keveset foglalkozik (a Szabó Lőrinc-estet például nem is említi), s alig egy bekezdést szentelt a témának az 1998-ban kiadott levéltári fotómásolat-gyűjtemény bevezetése is. (RÁSÓ, 1998. 10-11. p.) Utóbbiban is több a pontatlan hivatkozás, de nem történik említés a helyi hatalomnak az értelmiségi-irodalmi csoportosulásokkal folytatott párbeszédeire, sajtóvitáira stb. Erről részletesebben ír: FÖLDVÁRI RUDOLF: Észrevételeim az „1956 dokumentumai [...]” című kiadványhoz. Bp., 1999. Kézirat. (Ezúton is köszönöm, hogy a szerző – más kézírataival együtt – ezt is rendelkezésemre bocsátotta. – F.Cs.) A forradalom történetére vonatkozó általános munkák közül – további hivatkozások nélkül – használtuk: VARGA (szerk.), 1990.; HEGEDŰS B. (szerk.), 1996.

megakadályozására stb.) is. Olaj volt a tűzre, amikor – Nonn György művelődési miniszterhelyettes intézkedésére – betiltották az *Irodalmi Újság* szeptember 17-i számát, részben Kónya Lajosnak a mezőgazdasági tagosításokkal foglalkozó verse, részben Benjámin László *Handabasa. Egy író-miniszterre* című (Darvas Józsefet karikírozó) epigrammája miatt. Az *Irodalmi Újság* szerkesztőségében bekövetkezett átalakítások miatt lemondtak az írószövetség vezetőségének kommunista tagjai (köztük Déry Tibor, Kónya Lajos, Zelk Zoltán, Benjámin László stb.), valamint az újonnan létrehozott titkárság mindhárom tagja. Október 18-i kelettel memorandumot szerkesztettek, melyet az irodalmi-szellemi élet számos kiválósága aláírt, majd a fenyegetések hatására sokan visszavonták aláírásukat. A Politikai Bizottság mégis szigorú megtorlást helyezett kilátásba, azzal a kitételrel, hogy „az egész akciót határozottan, de ugyanakkor differenciáltan kell végrehajtani és vigyázni kell, hogy ne legyen általában íróellenes jellege”.⁵⁶ (Azután az MDP-központ akcióinak mégis általánosságban író- és értelmiségellenes hatása lett.) Mivel úgy ítélték meg, hogy az ellenzéki hangot megütő írókat (Déryt, Zelket, Benjámint, Méray Tibort, Aczél Tamást) „jobboldali politikai nézetek fűtik”, akik irodalmi viták leple alatt politikai mesterkedéseket folytatnak, a PB december 1-én kemény hangú határozatot fogalmazott meg „az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről”,⁵⁷ mely hangvételében semmi különbséget nem mutatott a Rákosi-korszak ellenségkép-gyártó, dogmatikus szövegeihez, s következményeiben nagyon is alkalmas volt, hogy az értelmiség elleni általános indulatokat feltűzelje. A határozatnak a párttagsággal való ismertetésére a budapesti Vasas-székházban (itt volt a Rajk-per tárgyalása is) ún. „munkásaktívát” hívtak össze, melyen Kovács István, a budapesti pártbizottság első titkára uszító hangú beszédet tartott. A kirakatperekét idéző légkörben Háy Gyula íróba belefojtották a szót. 1955 végén az újabb megtorlás-hullám jellemezte.⁵⁸

Mindezt azért is ismertettük hosszabban, mert az 1955. decemberi határozat és a megtorlásokat az SZKP XX. kongresszusáig követő „holt idő” ráirányította a figyelmet a vidéki írók állásfoglalásaira. A pártvezetésnek ugyanis szüksége volt arra, hogy a megfélemlített budapesti írók mellett a vidék, a „nép” is demonstrálja hűségét kiállását Rákosiék mellett, elítélje az „opportunistát, megalkuvót” (valójában Nagy Imre mellett felsorakozó pártellenzéki) irodalmárokat. Miskolcra ekkoriban került vissza debreceni éveit illetve katonai szolgálata után Bihari Sándor, az 1956-os irodalmi ellenzék meghatározó személyisége. A helyi írók – nyilván nem függetlenül a budapesti pártbüntetésekről érkező hírektől – támogatásukról biztosították a pártvezetést. A miskolci írócsoport vezetője, a később szintén a pártellenzékhez húzó Szekrényesi Lajos például jellemző módon így foglalt állást az *Irodalmi Újság* egyik cikkében: „Az irodalmi életben megnyilvánuló jobboldali nézeteket a leghatározottabban elítélem. Elítélem, mert a saját életem példázza azt a forradalmi és győztes változást, amely a magyar nép sorsában a felszabadulás óta végbement. Amikor még kisbéres voltam, való igaz, hogy könny volt a kenyerem, s életemben akkor voltam először igazán boldog, amikor apám, az üzőtt cseléd, 45-ben földet kapott. Amikor előttem is megnyílt a tudás kapuja, úgy éreztem, ennek a feledhetetlen pillanatnak az érzéseit ki kell öntenem a lelkemből – s meg is írtam.”⁵⁹ Ez volt az első írásom. Úgy látom, mindazok

⁵⁶ A Politikai Bizottság előterjesztése és határozata az írószövetség 1955. november 10-11-i, 14-i taggyűléséről és a szükséges intézkedésekről. In: MDP-HATÁROZATOK. 374-380. p. A memorandum szövege megjelent: *Irodalmi Újság*, 1956. október 6.; újabban: Századvég füzetek 2. Bp., 1989. 155-156. p.

⁵⁷ MDP-HATÁROZATOK. 381-386. p.

⁵⁸ Ld. minderről pl.: RAINER, 1989.; POMOGÁTS, 1989. 21-27. p. stb.

⁵⁹ Megjegyzés: Szekrényesi itt nem említette életrajzának azt az epizódját, hogy az ötvenes években hét esztendeig rendőrként dolgozott, amikor egészségi állapota illetve irodalmi ambíciói miatt pályát változtatott. A szóban forgó írás egyébként minden bizonnyal Szekrényesi Lajos: *És mégis megvirradt...*

az írók, akik a mi új életünk ezer meg ezer győzelme mellett csak a kudarcokat látják, igazában nem a lélek mérnökei.”⁶⁰ A cikk továbbá idézte a miskolci sajtó munkatársainak, színészeknek, egyéb értelmiségieknek közös nyilatkozatát, mely leszögezte, hogy „művészetünk, irodalmunk területén mindenütt érvényesülni kell az elvi szilárdságnak, a pártosságnak, a marxista-leninista szemléletnek, s művészeinknek, íróinknak az a feladatuk, hogy a kultúra, a tudomány, a szórakoztatás eszközeivel segítsék népünket szocialista építőmunkájukban.” 1955. december 26-án a miskolci írócsoport gyűlésén nemcsak új vezetőséget választott, hanem egy határozatot is elfogadott,⁶¹ melynek szövegéből kiderül ugyan, hogy helyi szinten nem tudtak „felfigyelni” „jobboldali elhajló” íróra, mégis hálásak a Központi Vezetőségnek,⁶² hogy ideológiai világosságot gyűjtött számukra. A megyei pártlap is üdvözölte a helyi írók nyilatkozatát, mondván, a KV-határozat „rávezeti az ingadozókat is a haladás egyetlen járható útjára. Eltűnteti a *Széphalom* hasábjairól az irodalmi életünkben mutatkozó jobboldali elhajlások nyomait, melyek nem hagyták érintetlenül a borsodi írók egy részét sem.”⁶³ (Nem mintha bárki is meg tudott volna konkrét „jobboldali elhajlást” a helyi irodalomban nevezni, viszont pontosan másolniuk kellett a fővárosból érkező kultúrpolitikai irányelveket, s amit ott „hibának” neveztek, arra helyi szinten is rá kellett mutatni.) A tipikus érvelést a pártosság iránt elkötelezett irodalom folytatásának ígérete egészítette ki. Ez a hangvétel határozta meg a Magyar Írók Szövetsége miskolci csoportjának 1956-ban IV. évfolyamába lépő, elvben kéthavonként, a gyakorlatban nem egyszer összevont számokkal megjelenő folyóirata, a *Széphalom* 1. számának programcikkét is.⁶⁴ Bár ez a programcikk a XX. kongresszus után látott napvilágot, annak anyaga még nem volt ismert a szerző előtt, szellemi következményei pedig még különösen nem érződhetek rajta. (Jellemző az a fogadkozása, mely a következő ötéves terv teljesítésének fontosságáról, s abban az írók szerepvállalásáról érkezett.) A megyei pártlap szintén üdvözölte a „jobboldali elhajlásoktól” megtisztult folyóirat-számot, anélkül, hogy megnevezte volna, mitől is tisztult meg pontosan a lap 1955-ös – a *Kohó*-hoz képest csupán valamivel jobb – számaihoz képest, és valósággal ünnepelte, hogy a november-decemberi párthatározatok óta hogy „megnőttek” Miskolc írói.⁶⁵ (A színvonalbeli javulás tény, bár abban az említett deklarációknak aligha volt szerepe, sokkal inkább a miskolci írócsoport fokozódó és egyre sokoldalúbb tevékenységének.) A Nagy Imre-i légkörben 1954 végén – 1955 elején Miskolcra pezsgő szellemi életet, könyvkiadót stb. álmódó helyi értelmiségre – mint Bihari Sándor találóan megállapította – úgy hatott a decemberi párthatározat, mint „májusnak a havazás”.⁶⁶

című kisregénye, mellyel József Attila irodalmi pályázaton nyert díjat. Hosszabb részlete megjelent a *Kohó* 1954. 4. számában.

⁶⁰ FÖLDES MIHÁLY: *A vidéki írócsoportok a pártos irodalomról*. In: *Irodalmi Újság*, 1956. január 21. 6. p. A cikk szerzője volt ekkor az Írószövetség vidéki titkára. Földes Mihály egyébként hírhedten dogmatikus nézeteket képviselt, Háy Gyula, az íróellenzék egyik kitűnősége például 1956-ban csak annyit mondott róla, hogy „olyan komikus, hogy nem tudok nem nevetni rajta”. STANDEISKY, 1990. 356. p. Később is csak azzal tette ismertté a nevét, hogy 1957 szeptemberében az ENSZ-bizottság magyarországi jelentése ellen tiltakozó írók listájáról (ld. ... old.) kimaradt a neve, és emiatt felháborodottan tiltakozott. STANDEISKY, 1996. 278. p.

⁶¹ Szövegét ld. ... old.

⁶² Megjegyzés: A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségét dolgozatunk egészében KV-nek, a Politikai Bizottságot PB-nek rövidítettük.

⁶³ *Északmagyarország*, 1956. március 29. Vö. VIDA, 1983. 115. p.

⁶⁴ *Új évfolyam kezdetén*. In: *Széphalom*, 1956. 1. sz. 1-4. p. Szerkesztőségi cikként jelent meg, feltehetően Szekrényesi Lajos írta. Ő látta el egyébként a *Széphalom* felelős szerkesztői teendőit, s jelentősen átalakult a szerkesztő bizottság is, tagjai lettek még: Borsodi Gyula, Gyárfás Imre, Lehóczki Sándor, Sárközi Andor, Török István. Vö. ... sz. jegyz.

⁶⁵ *A Széphalom új száma*. In: *Északmagyarország*, 1956. március 29. 4. p.

⁶⁶ BIHARI, 1996. 14. p.

A folytatás előtt érdemes néhány szót szólni Miskolc és Borsod ekkori pártirányításának általános kérdéseiről is. A sztálini-dogmatikus irányítás egyik reprezentánsa, a már említett Kovács István 1952-54 között volt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártbizottság első titkára, az ő idején kialakult viszonyok közvetlenül tehetők felelőssé nemcsak az életszínvonal romlásáért, a megoldatlan szociális problémák felhalmozódásáért, hanem a törvényteleniségekért, a személyes sérelmekért, sőt a pártfunkcionáriusokkal szemben – azok basáskodása miatt – kialakult általános bizalmatlanságért is. Kovács István 1954 augusztusában „helyet cserélt” a fővárosban kegyvesztetté vált Földvári Rudolffal, a fiatal munkáskáderek reprezentánsával, aki az emberi értékek mellett elkötelezett, a szocializmus céljait humánus úton megvalósítani kívánó elvei miatt konfliktusba került Rákossal és híveivel. Földvári – és a pártvezetés több más tagja számára – a Sztálin halála utáni időszak hatott óriási kijózanító erővel, különösen mély benyomást tettek rá a magyar és a szovjet pártvezetés 1953. június 13-16. közötti moszkvai tárgyalásai, melyen (a márciusi Sztálin-temetéshez hasonlóan) személyesen vehetett részt.⁶⁷ Ez a később sorsdöntőnek bizonyuló értekezlet elemi erővel döbbsentette rá Földvárit a magyarországi sztálinista rendszer bűneire, igazságtalanságaira, a magyar pártot vezető „négyesfogat” diktatúrájának torz vonásaira. Maga is megdöbbsent, amikor nem az addig megszokott, általános, kendőző stílusban beszéltek a hibák kijavításának szükségességéről, hanem Rákosinak keményen a szemébe mondták, hogy milyen súlyos személyes felelősség terheli mindezért. A gazdaság- vagy káderpolitikai melléfogások, törvényteleniségek hosszas felsorolása közben elhangzott a párt tömegkapcsolatainak megromlása, a kommunisták mélyponton lévő „népszerűsége” is. „A legmarcangolóbb kérdés az volt, hogy kiknek hittem, kikben bíztam, kiket támogattam? Miért csaptak be engem is? Miért éltek vissza az én bizalmammal is?” – írta visszaemlékezésében Földvári Rudolf a számára a cselekvésre való ösztönzést jelentő értekezletről. Hazatérésük után került sor a KV nagyon jelentős június 27-28-i ülésére, melyen nagyon terjedelmes határozat született a „párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról”.⁶⁸ Ezen az értekezleten Földvári személyesen bírálta Rákosit, s ennek (valamint a pártvezetéssel való egyéb személyes konfliktusainak⁶⁹) lett a következménye, hogy nem került be a Politikai Bizottságba, majd 1954 augusztusában Miskolcra „száműzték”. Jóllehet ezt ő sokkal inkább lehetőségnek fogta fel arra, hogy – távol Rákositól és Gerőtől, ugyanakkor a Központi Vezetőség tagjaként – megvalósítsa az 1953. júniusi határozatokban foglaltakat, a szocializmusnak a társadalom valódi érdekei szolgálatába állított reformját.

Földvári borsodi tevékenységét kezdettől jellemezte a korrupst és népszerűtlen funkcionáriusokkal szembeni fellépés, a párt és a lakosság kapcsolatát javító tevékenység (például a valós problémák közvetlen megismerését szolgáló lakossági fogadónapok rendszerén keresztül) illetve az emberek életszínvonalát javító intézkedések kezdeményezése. 1954-től igyekezett felmérni a térség tényleges gazdasági, szociális stb. helyzetét és ennek alapján óvatos reformokat kezdeményezni. Az 1953. júniusi határozatokat követő visszarendeződés után úgy érezte, az SZKP XX. kongresszusa őt igazolta, így újult erővel folytatta a borsodi első titkárként folytatott tevékenységét. Ez utóbbi folyamatból csak talán annak legfontosabb állomására utalunk, az 1956. július 31-én elmondott beszédére, melynek

⁶⁷ Ld. ... old. Minderről Földvári Rudolf rendelkezésemre bocsátotta egykorú kéziratos jegyzeteit, illetve egy 2000. augusztus 23-án készült *Június 13-16. Egy nem várt eredménnyel végződött pozitív célú szovjet kezdeményezés.* című kéziratát. Ezúton is köszönöm. (F.Cs.) A tárgyalások anyagát egyébként T.Varga György tette közzé a Múltunk 1992. 2-3. sz. 234-269. oldalán.

⁶⁸ MDP-HATÁROZATOK. 188-207. p. A határozat nem került nyilvánosságra, tartalmára csak Nagy Imre július 4-i kormányprogramjából következtethetett az ország. Vö. ... old.

⁶⁹ Ld. erről pl. FÖLDVÁRI, 1993. 269-270. p.

elmondásával a borsodi képviselőcsoport bízta meg.⁷⁰ (Földvári amúgy is nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a megyében megválasztott országgyűlési képviselők hozzájáruljanak a parlament valódi szerepének visszanyeréséhez. Ezért egyrészt tényfeltáró munkába kezdett, hogy a törvényhozás nyilvánossága előtt szólhasson a régió valós helyzetéről, másrészt erőteljesen szorgalmazta az országgyűlési képviselőknek a választóikkal való intenzív és érdemi kapcsolattartását.⁷¹) Bár végül elfogadásra ajánlotta a kormányfő előterjesztését, előtte hosszasan sorolta a Hegedűs András miniszterelnök által is „magyar Ruhr-vidékként” aposztrofált térség elmaradottságát bizonyító statisztikai adatokat, melyekkel éles ellentétben álltak az iparvidék és az ipari munkásság fontosságát hirdető pártszólamok. „Az északi iparvidék lakossága és képviselői azt várják és kérik a kormánytól, hogy a második öt éves tervben lényegesen javítson e vidék szociális, kulturális és kommunális helyzetén. Őszintén szólva eddig inkább szavakban hangsúlyozták felsőbb állami szerveink az északi iparvidék jelentős szerepét népgazdaságunkban, de tetteik már nem tükrözték ezt a szemléletet. [...] És mindez az ország valóban egyik legjelentősebb iparvidékének mai tűrhetetlen szociális, kulturális helyzetét állítja elénk.” – fogalmazott. Hegedűs Földvárinak (illetve a – visszafogottabban – Pécs hasonló gondjait ecsetelő Acházt Imre képviselőnek) csak annyit válaszolt, hogy mindkét vidéki térséget illetően igaza van az „elvtársaknak”, de azonnali megoldásra ne számítsanak.⁷² A parlamenti beszéddel kapcsolatban érdemes felidézni a változást, ami 1954 óta a helyi pártvezetés hozzáállásában lezajlott. Az MDP 1954 májusában tartott III. kongresszusán – melyen egyébként végül nem sikerült Nagy Imre híveinek az áttörést véghezvinnie – Kovács István megyei első titkár még inkább a régebbi stílusban „munkagyőzelmekről”, az északi iparvidék látványos eredményeiről stb. beszélt.⁷³

A borsodi első titkár nagy hangsúlyt fektetett a lakosság különböző érdekcsoportjaival folytatott párbeszédre is, megfordult az üzemekben a munkások véleményének kikérése érdekében stb. Ebben a párbeszéd-folyamatban felértékelődött az értelmiséggel, közelebbről az 1956-ban egyre inkább aktivizálódó miskolci írócsoporttal tartott kapcsolata, akik nemcsak radikálisabban fogalmazták meg elképzeléseiket, hanem a Budapesten is egyre jobban „lázadozó” írótársadalom pártellenzéki véleményét közvetítették felé. A szocialista ipar fellelegvárának szánt Miskolcon az értelmiségnek elég mostoha sorsa volt az „ötvenes években”, Hegyi Imre országgyűlési képviselő a forradalom előestéjén megjelent cikkében például jogosan nevezte „értelmiségfalónak” Bodnár Andrást, a Földvári által felmentett Miskolc városi első titkárt.⁷⁴

A miskolci írócsoportban már közvetlenül a XX. kongresszus után megindult egy, a budapestihez hasonló csoportosulás kialakulása. A helyi értelmiségiek is egyre jobban szembesültek a valósággal, egyre erősebb vágyat éreztek, hogy a hazugságok leleplezésével kapcsolatos erkölcsi, illetve a szocializmus demokratikus hatalomgyakorlásával kapcsolatos politikai álláspontjukat érvényre juttassák. Bihari Sándor 1956-ban lett a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (közismert nevén: a TTIT, vagy utóbbi

⁷⁰ Országgyűlési Értesítő, 1956. július 31. 1398-1401. p.

⁷¹ Jellemző részletként megemlíthjük, hogy a megyei pártlap *Beszámolunk választóinknak* című rovatot indított, melyben az egyes térségek parlamenti képviselőinek munkáját ismertették. Rendszerint arra buzdították a lakosságot, hogy nyugodtan keressék fel képviselőiket, ismertessék velük gondolataikat. Ld. pl. Gács Miklós Miskolc II. kerületének képviselőjéről: *Északmagyarország*, 1956. szeptember 23. 2. p.; Blaha Béla: Uo. október 9. 2. p. Stb.

⁷² Az ülésről részletesen beszámolt: *Északmagyarország*, 1956. augusztus 1. 2. p. A lap másnapi vezércikke ennek alapján a sokatmondó *Az országgyűlés teljesíti feladatát* címmel jelent meg, szerzője Rohács Gyula, Miskolc város tanácsának VB-titkára.

⁷³ MDP-KONGRESSZUS, 1954. 226-233. p. A kongresszuson Földvári nem szólalt fel, ugyanakkor tagja lett a Központi Vezetőségnek, a Politikai Bizottságnak viszont nem. Uo. 623-648. p.; MDP-HATÁROZATOK. 273-275. p.

⁷⁴ Ld. ... old.

rövidítésével: a TIT) irodalmi és művészeti titkára lett Miskolcon. Erre az időre így emlékezett vissza: „Én tele voltam azzal, amit pontosabban úgy lehetne magyarázni, hogy az ember megtanulja a leckét, kijött az iskolából, akkor szétnéz és látja, hogy a lecke, meg amit lát, az nem stimmel, és ebből feszültség keletkezik.”⁷⁵ Azáltal egyébként, hogy Bihari Sándor megkapta ezt a titkári állást, jelentősen fellendült az irodalmi élet Miskolcon, Bihari ugyanis rengeteg energiával látott hozzá kulturális események szervezéséhez, a megfelelő politikai kapcsolatok kiépítéséhez stb., amihez viszonylag széles mozgástérrel rendelkezett. A TIT megyei szervezatként működött, elnöke nem volt – legfeljebb reprezentatív funkcióban – az érdemi munkát a szaktitkárok végezték.⁷⁶ A helyi írócsoport 1956. áprilisi vezetőségi ülésén még különösebb „politikus” felszólalás nem hangzott el, megjegyzésre érdemes azonban, hogy erőteljesen szorgalmazták az irodalmi estek szervezését (Miskolc mellett a térség más városaiban is), melyektől az irodalom tömegkapcsolatainak javulását, a *Széphalom* színvonalának további emelkedését remélték.⁷⁷ Pontosabban hangsúlyt igyekeztek helyezni arra, hogy a helyi irodalmárok műveinek népszerűsítése mellett, azzal egyensúlyban neves fővárosi írókat is Miskolcra lehessen „csábítani”, illetve műveiket megismertetni. (Ennek példái voltak már korábban is. 1956. január elején Gyárfás Imre tartott vitaindító előadást *A mai magyar irodalom helyzete* címmel a Pedagógus Szakszervezet és az írócsoport közös rendezésében, február 14-én pedig a TIT szervezésében került sor egy nagyszabású irodalmi estre a Zenepalotában, ahol Simon István, Csoóri Sándor és Tóth László budapesti költők-írók mellett a helyi Borsodi Gyula, Bihari Sándor, Juhász József, Holdi János és Szekrényesi Lajos is részt vettek műveikkel.⁷⁸)

Figyelemre méltó továbbá, hogy április 23-án a megyei könyvtárban az Ünnepi Könyvhét Előkészítő Bizottsága tartott megbeszélést, és annak miskolci rendezvényeire elsősorban a memorandum-ügy és későbbi felszólalásaik nyomán pártellenzékinak számító irodalmárokat kívántak meghívni, elsősorban Déry Tibort, illetve Devecseri Gábort és Hegedűs Gézá, a Magvető Könyvkiadó igazgatóját.⁷⁹ Áprilisban került sor Lehoczky Sándor, az írócsoport tagjának élénk vitával kísért előadására is, melyben a XX. kongresszus irodalompolitikai következményeivel foglalkozott.⁸⁰ A kirajzolódó álláspontokra következtethetünk az írócsoport május 14-i összejövetelének jegyzőkönyvéből.⁸¹ A rendezvényre azért került sor, mert május 8-án a Magyar Írók Szövetsége kritikai szakosztálya megvitatta a *Széphalom* színvonalát. (Ezen részt vett a miskolci írócsoport titkára, Szekrényesi Lajos is.) A fővárosban Szabó Ede elemezte hosszabban a folyóirat 1955. évi utolsó és 1956. évi első számait, de hozzászólt Képes Géza és Veres Péter is. Az itt elhangzó véleményeket hozta Miskolcra Szekrényesi, „kritikával egyáltalán nem fukarkodó” beszámolója formájában.⁸² Az egyes írók, költők munkáinak ismertetése és megbeszélése alapján úgy tűnik, a színvonal valóban tovább emelkedett a korábbi lapszámokhoz képest, fejlettebb kritikai érzékkel igyekeztek annak javítását tovább fokozni. A szervezeti kérdésekhez kapcsolódó hozzászólások után Sándor László, az *Északmagyarország* újságírója (aki később a forradalom eseményeiben is meghatározó szerepet játszott) váratlanul azt kifogásolta, hogy Szekrényesi beszámolója nem foglalkozott „a mai írói állásfoglalás kérdésével”. Hozzá

⁷⁵ Bihari Sándor-interjú. Készítette Molnár Adrienne 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 521. sz. 42. p.

⁷⁶ Uo. 42-43. p. Vö. BIHARI, 1996. 14-15. p.

⁷⁷ A jegyzőkönyv: HOM. IGy. 91.96.35.1.

⁷⁸ Ld. erről a rövid híreket: *Széphalom*, 1956. 1. sz. 96. p. Csoóri Sándor verseit az ekkor Miskolc legnépszerűbb színészenek számító Nagy Attila szavalta. (Tevékenységre ld. alább.) BERTHA, 1990. 214. p.

⁷⁹ A jegyzőkönyv: HOM. IGy. 91.96.32.

⁸⁰ *Széphalom*, 1956. 2. sz. 100. p.

⁸¹ Ld. ... old.

⁸² *Széphalom*, 1956. 2. sz. 100. p.

hasonlóan Hegyi Imre is a főváros irodalmi életével való szorosabb kapcsolatot szorgalmazott, és a XX. kongresszus példája alapján a nyitás mellett érvelt. Hozzászólásából kitűnik, hogy korábban Gergely Sándor (utóbbi nevén: Gergely Mihály, ezzel különböztette meg magát a moszkovita írószövetségi vezetőtől) és Szeberényi Lehel miskolci irodalmi estjét sem tették lehetővé szűklátókörű funkcionáriusok. A későbbiek szempontjából jelentős, hogy már ekkor megfogalmazódott egy kéthetenkénti irodalmi lap alapításának ötlete. A vitában felvetődött Benjámin László nagy visszhangot kiváltott verse (a börtönből szabadult Haraszti Sándorhoz írott *Így vagyunk* című költemény), illetve az *Irodalmi Újság* 1955. szeptemberi, korábban említett elkobzásának ügye. Lehoczky Sándor ez utóbbi esetet ugyan elítélte, ugyanakkor szembefordult a memorandum-ügyben aktivizálódó, 1956 tavaszán egyre nyíltabban „pártellenzéki” szellemben nyilatkozó Háy Gyula írásmódjával valamint mondanivalójával is. Bihari Sándor ugyanakkor határozottan mutatott rá, hogy az MDP 1955. évi irodalompolitikája ellentmond a XX. kongresszus szellemének és bírálta a „jobboldali elhajlással” foglalkozó határozatot valamint sürgette az íróközgyűlés összehívását is.

Június 7-én a könyvhét eseményeinek keretén belül nagy sikerű *Széphalom*-estet tartottak Miskolcon. Az esemény hozzájárult ahhoz, hogy a miskolci írócsoport egyre ismertebbé, népszerűbbé tegye tevékenységét. A csoport tevékenységéről általános méltató szavakat Kordos László mondott, helyi művészek adták elő Illyés Gyula mellett a helyi írócsoporthoz tartozó Bihari Sándor, Egri Lajos, Hudy Ferenc, Szekrényesi Lajos műveit, saját verseit szavalta Benedek Miklós, Borsodi Gyula, Filip László (utóbb: Füzes László) és Kőkúti Endre.⁸³

Az igazi, a nyilvánosság széles rétegeit is elérő irodalmi-kulturális polémia (egyes kortársak szerint a „miskolci vita”) június közepén robbant ki, méghozzá igen hevesen és – a politikai élet fordulataival együtt – egészen október 23-ig hullámozott. A vita – melynek csak főbb csomópontjait érinthetjük – elindítója Bihari Sándornak a fővárosi *Művelt Nép*-ben publikált *Miskolci kocsonya* című cikke volt.⁸⁴ Mint későbbi visszaemlékezésében írta, az írásból kicsendülő „primitív gond, gondolkodásmód” tűnik fel majd fél évszázad távlatából az olvasónak.⁸⁵ Mégis saját korában a miskolci közéletben bombaként robbantak a város kulturális elmaradottságával, a pártfunkcionáriusok szűklátókörűségével kapcsolatban megfogalmazott éles kritikái. Jellemző módon nem egy helyi orgánumban jelent meg – erre akkor semmilyen lehetőség nem kínálkozott volna –, hanem egy országos művelődéspolitikai lapban. (A *Művelt Nép* egyébként a XX. kongresszus után más vidéki városok – Miskolc mellett például Sopron – kulturális problémáinak nyilvánosságra hozására is törekedett.) A *Miskolci kocsonya* voltaképpen abba a folyamatba illeszkedett, ami a Nagy Imre-vonal kialakulását illetve az SZKP XX. kongresszusát kísérte: egyszerűen komolyan vette a pártvezetés saját szólamait a nyitásról, a hibák orvoslásáról, a – lehetőség szerint – félelemtől mentes közélet megteremtéséről, a nyílt és hiteles bírálat megfogalmazásának lehetőségéről, sőt arra való bátorításról, akkor is, ha annak pártfunkcionáriusok voltak az „áldozatai”. Utólag úgy tűnik, magát Biharit is meglepte cikkének heves fogadtatása. Egyrészt az ismerősöktől, vagy ismeretlen érintettektől érkező gratulációk, a pusztán problémafelvetés miatti köszönetnyilvánítások. A helyi értelmiségi kör meghatározó személyiségei (az említett irodalmárok mellett Bod Andor, a Hazafias Népfront titkára, Kordos László, a Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, a művésztelepen dolgozó képzőművészek, tanárok, például Papp László, Seres János, Vati József, Feledy Gyula stb.) kitörő lelkesedéssel fogadták a cikket, s egyre lelkesebben vettek részt a Kazinczy utcai Avasi kávéházban⁸⁶ kialakult

⁸³ *Széphalom*, 1956. 3-4. sz. 130. p.

⁸⁴ **Ld. ... old.**

⁸⁵ BIHARI, 1996. 10-11. p.

⁸⁶ Nem messze a miskolci „villanyrendőrtől”, a mai Western Kocsmá helyén működött.

társaság, a közkeletű nevén Pilvax-nak nevezett csoport beszélgetésein, vitáin. (A miskolci értelmiség hangulatát remekül kifejezte Bihari Sándor: *1956 nyara* című verse.⁸⁷) A cikk a kulturális irányítás kérdéseit is feszegette, így ettől kezdve valamennyi kulturális, irodalmi program, előadást és politikai felhangokat kapott a miskolci közéletben is.

A helyi pártszervek ugyanakkor ettől nagyon is eltérően reagáltak, túlzott élességgel vádolták Biharit – valójában nem a cikk tartalma vagy stílusa, sokkal inkább annak pusztán megjelenése irritálta őket. A fiatal költőt kétheti baljóslatú „csend” után rendelte be a megyei pártbizottságra Koval Pál másodtitkár, és figyelmeztette a „pártszerű” magatartásra,⁸⁸ ami gyakorlatilag a problémák nyilvánosság előtti elhallgatásának felelt meg akkoriban. (Földvári ekkor épp szabadságon volt.) A megyei vezetésnél is jóval merevebb városi pártbizottság pedig, a nyitás légkörével szemben idegenkedő Déri Ernővel az élen az 1955. decemberi párthatározat szellemében durva hangú brosúrát készített, melyben nemcsak Biharit bélyegezték a „népi demokrácia ellenségének”, hanem a cikkének helyt adó *Művelt Nép* szerkesztőségét is. A sillabuszt Földvári nem engedte közzétenni, ugyanakkor benne is megfogalmazódtak bizonyos félelmek a kocsonya-cikk kritikájának élességével kapcsolatban.⁸⁹

A helyi értelmiség azonban határozottan megindult a demokratizálódásért folytatott harcban, részben tudatosan másolva, részben saját felismerésének köszönhetően a fővárosi értelmiséghez nagyon hasonló lépésekre szánta el magát. A legtöbb probléma felismerésére nyilván maguktól jutottak el, ugyanakkor egyre intenzívebbé váltak fővárosi személyes kapcsolataik is. (Az írószövetségbe is belépő és aktivizálódó Bihari Sándor, Nagy Attila színművész és mások például többször ellátogattak a Petőfi Kör vitáira.⁹⁰) Budapesten május végén alakult meg formálisan is a Petőfi Kör, mely a július eleji de facto betiltásáig (ld. erről alább) több demokratikus légkörű vitaestet rendezett a fővárosban, példája lelkesítően hatott vidéken is. Különösen azután, hogy a DISZ Központi Vezetősége május végén szintén szorgalmazta vidéki körök létrehozását, Szombathelyen például hivatalosan is megalakult Vasvári Pál Kör néven.⁹¹ Érdekesség, hogy a *Széphalom* 1956. évi 3-4. számát július-augusztusi megjelenéssel tüntették fel, ugyanakkor a szám szerkesztését június második felében zárták, pont a Miskolci kocsonya-cikk megjelenése és a „Petőfi Körös” értelmiségi mozgalmakat durván elítélő július eleji központi illetve helyi akciók között. A lapszám hírvonatában például szerepel, hogy Bihari cikkét önálló alkalommal vitatta meg a miskolci írócsoport, majd a tudósítás így zárul: „A vita eredményeként csoportunk javaslatot tett egy nyilvános ankét megtartására, amely a kulturális élet égető feladatainak meghatározását célozza. A vitában részt vettek továbbá elhatározták a Petőfi Kör megalakítását is, s a közérdekű előadások, viták irányítására a Hazafias Népfront Városi Bizottságát kérték fel.”⁹² A miskolci Petőfi Kör megalakítását Koós Béla, a DISZ megyei titkára is szorgalmazta (Földvári Rudolf ugyan óvta az elhamarkodott lépéstől),⁹³ július eleje után ez a terv elképzelhetetlen lett volna, különösen a „kompromittálódott”, az értelmiséggel szemben amúgy is egyre bizalmatlanabb pártvezetés szemében vörös posztóként ható elnevezéssel.

A *Széphalom*-nak egyébként a 2., illetve különösen az említett 3-4., összevont száma a korábnál látványosabb színvonalbeli emelkedést tükrözött. Nemcsak a „pártos

⁸⁷ Ld. ... old.

⁸⁸ Ld. erről pl. BIHARI, 1996. 11-12. p.

⁸⁹ Ld. ... old. A kocsonya-cikket korábban többen is értékelték, ld. pl. KUN, 1979. 206-207. p.; VIDA, 1983. 116-117. p. stb.

⁹⁰ Utóbbiról ld. BERTHA, 1990. 214. p. Ld. még erről Hegyi Imre visszaemlékezésében is: ... old.

⁹¹ Az eseményekre ld. pl. többek között: VARGA (szerk.), 1990. 34-37. p. A miskolci egyetemen ősszel Ságvári Kör néven próbáltak hasonló vitafórumot kialakítani. UNGVÁRY, 1991. 35. p.; BALÁS, 1990. 9. p.

⁹² *Széphalom*, 1956. 3-4. sz. 130. p.

⁹³ B.-A.-Z.m.Lt. XXXIII-5.1.1. 442. dob. 1. cs. 2. p.

sematizmustól” elforduló, a társadalmi jelenségeket árnyaltabban megközelítő ábrázolásmódok, a kiműveltebb irodalmi műfajok és stílusok mutatkoztak meg benne, hanem egyértelmű politikai-közéleti állásfoglalás is. Megjelentettek például jónéhány korábban elhallgattatott írónak a műveiből (köztük Szabó Lőrinc-sonetteket *A huszonhatodik év* ciklusból, ld. alább) és újraközölték Benjámin László említett *Így vagyunk*⁹⁴ című költeményét, valamint Kónya Lajos, Lakatos István, Weöres Sándor és mások verseit is.

Június 27-én került sor a Petőfi Kör híres sajtóvitájára, melyen Tardos Tibor és Déry Tibor élesen szembefordultak a pártvezetéssel, a XX. kongresszus alapján sajtószabadságot, demokratizálódást követeltek.⁹⁵ Felszólalásaik hangvételére és mondanivalójára jellemző részletként Déry szavait idézzük: „A mai vezetésnek talán legsúlyosabb hibája, hogy nem bízik az emberben, nem bízik bennünk, a bizalmatlanságra építik gondolkodásukat, módszereiket, gyakorlatukat, lebecsülik azoknak az embereknek az értelmi képességeit, akikkel meg akarjuk teremteni a szocializmust, nemcsak a tisztességüket, hanem az igazságérzetüket, egyszóval a nép erkölcsi erejét, a gondolkodásra és az alkotásra való képességeit is. [...] Ennek egyetlen módja, hogy gondolkozzunk, gondolkodásunkban pedig első lépcső a bírálat. Bírálat természetesen az élő személyekről, akik rosszul végzik a dolgukat, de bírálata az eszméknek is, amelyek rossz munkájukat lehetővé teszik, sőt, néha egyenesen kényszerítik őket a rossz munkára.”⁹⁶ A Petőfi Körben elhangzottak már jelentősen meghaladták az ekkor még mindig Rákosi által irányított pártvezetés által elviselhető szintet. Az 1955. októberi memorandum-ügy utáni forgatókönyvet akarták újra elővenni, egyrészt kemény hangú határozatban elítélni a történeteket (ezáltal rettentve el a párttagságot a példájuk követésétől), másrészt retorziókat alkalmazni az irányító-kezdeményező szerepet betöltő értelmiségiekkel szemben. Mindezeket a miskolci, borsodi pártvezetés helyi szinten is ugyanúgy kívánta alkalmazni a helyi „Petőfi Körös” mozgalom szálláscsinálóival szemben.

1956. június 30-án született meg a Központi Vezetőség határozata „politikai kérdésekről, a Petőfi Kör vitáiról”,⁹⁷ melyben Déryt és Tardost demagógiával, a munkásosztály és a párt vezető szerepe tagadásával, burzsoá, ellenforradalmi nézetek hirdetésével vádolták, és megnevezték a „párt és a népi demokrácia ellenes fellépések” szervezéséért felelős Nagy Imre körét is.⁹⁸ A Petőfi Kör két felszólalóját kizárták a pártból, Rákosi összeállította az ún. 400-as listát a letartóztatandó személyekből stb. A drasztikus intézkedésekre azért is kerülhetett sor, mert éppen június 28-án dördült el a poznańi sortűz, mely mintegy 50 halottat követelt a jobb életszínvonalat, demokratikus reformokat követelő munkástömegből. A magyar pártvezetés hisztérikus ellentámadását ugyanazok a jelenségek kísérték, amelyek az „ellenséggel” szemben a Rákosi-éra korábbi szakaszaiban is megszokottak voltak. Vagyis szervezett munkásgyűléseken demonstrálták a párt erejét, hergelték a „lázadókkal” szemben a munkások indulatait, előre megrendelt szimpátia-táviratok százait küldték a pártközpontba stb.⁹⁹

Miskolcon is a pártvezetés ezen forgatókönyv alapján igyekezett a KV-határozat szellemében fellépni az ekkor már egyértelműen a népi demokrácia-ellenes szervezkedéssel vádolt értelmiséggel szemben. Az itteni indulatokat tovább fokozta a *Miskolci kocsonya*-cikk által teremtett helyzet. Július 2-ára Földvári Rudolf megyei aktívaülést hívott össze a miskolci kamaraszínházba, melynek hallgatósága lelkesen kiállt a „borsodi dolgozók szemét felnyitó”

⁹⁴ Ld. fentebb, ill. PORKOLÁB, 1992. 52. p.

⁹⁵ Beszédeiket – többek között – közölte: STANDEISKY, 1990. 148-163. p.

⁹⁶ Uo. 162. p.

⁹⁷ MDP-HATÁROZATOK. 434-435. p.

⁹⁸ Nem sokkal korábban, június 6-án a pártellenzék tüntetően ünnepelte meg Nagy Imre 60. születésnapját, melyet a KV határozatban ítélt el. Nagy Imre július 1-i levelében védelmébe vette a XX. kongresszus eredményeit és visszautasította a rá illetve elvbarátaira szórt rágalmakat.

⁹⁹ Részletesen ld. minderről: ÓLMOSI, 1990.

határozat mellett.¹⁰⁰ A megyei első titkár – ha jóval visszafogottabban is mint más pártvezetők – szintén a KV-határozat jogossága mellett érvelt, cselekedeteit az indokolta, hogy bár a „Petőfi Körös” értelmiség véleményével, felfogásával több ponton is azonosult, annak hangját túlzottan radikálisnak vélte, és attól félt, most egy csapásra megsemmisülhetnek azok az eredmények, melyeket Borsodban 1954 óta szívós munkával értek. Az aktívaüléseken többek között így beszélt: „A Petőfi Kör egyik vitájára 1500 jegyet adtak ki és 6000 főnyi tömeg jelent meg. Kikből toborzódott az a 4500 főnyi plusz? Azokból a deklasszált elemekből és polgári restaurációról álmodozó osztályidegenekből, továbbá mindazokból a többi ellenséges elemből, akik fülében kedvesen cseng a bármilyen finom csomagolásban intézett támadás népi demokráciánk rendje ellen.” Az írókat, értelmiségieket és nyilvános fellépésüket, cikkeiket egyaránt ellenséges politikai szándékkal felruházó értékelés teljes egészében a KV-határozatra támaszkodott. A mintegy 250 jelen lévő párttag egymást túllicitálva bizonygatta, hogy „ezeknek a demokrácia védelmének ürügyével vezetett támadásoknak és a Petőfi Kör vitáin kialakult hibás szellemnek a kihatásai hogyan gyűrűznek el saját munkaterületükig”, ezért a legnagyobb éberségre intették egymást. Úgy vélték, a „sajtó helytelen vonalvezetése” az „ellenforradalmi elemeket” erősíti, a dolgozókat passzívvá teszi. (Az is megfelelt a KV-határozat következményének, hogy az *Irodalmi Újság*-ban és más „ellenzéki” orgánumban megjelent cikkeket jelentősen túlértékelve, azoknak tulajdonították a munkásság elégedetlenségét.) Az egyre jobban elszabaduló indulatokat Földvári az ülés második felében igyekezett tompítani, kevés sikerrel. Mint hangoztatta: „A Központi Vezetőség határozata után kommunistáinknak, pártszerveinknek az a feladatuk, hogy a megtévesztetteket, a nevelhetőeket türelmes, felvilágosító munkával meggyőzzük hibás nézeteik helytelenségéről.” Az aktíva végül egy, a KV-nek címzett szimpátia-levél elfogadásával ért véget, melyet a jelenlévők „hosszantartó tapssal, egyöntetűen helyeselve” hallgattak. A helyi pártvezetés jellemző módon így értékelte ekkor a helyzetet: „A *Művelt Nép*-ben és más módon is (pl. a budapesti írószövetségtől) arra uszítják a miskolci írókat, hogy csináljanak már ők is Miskolcon Petőfi-kört és kezdjenek hozzá a nyílt párt- és demokráciaellenes uszításhoz.”¹⁰¹ A későbbi beszámolók az 1955. decemberi memorandum-ügyet követő, említett budapesti munkásaktíva légkörével rokonítják ezt a miskolci rendezvényt is.¹⁰² Ónodvári Miklós – a később a Kádár-restauráció szolgálatába álló – újságíró októberben papírra vetett sorai lincshangulatról, a Petőfi Körhöz hasonló mozgalmakat „csírájukban kiirtani” akaró felszólalásokról tanúskodnak, melyben a hozzászólni akaró értelmiségiek szót sem kaphattak. A következő néhány napban sorra rendeztek kisebb térségi, illetve üzemi pártaktívaüléseket, ahol ugyanezek a tendenciák érvényesültek. Az Ózdi Kohászati Üzemek aktívaülése például a régebbi éveket idéző kifejezésekkel fordult a Központi Vezetőséghez: „Mi, ózdi dolgozók teljesen egyetértünk a KV határozatával, s azzal válaszolunk Dérynek és társainak, hogy második féléves tervünket is határidő előtt teljesítjük.”¹⁰³ Július 5-én pedig több járási, városi stb. ülésre került sor,¹⁰⁴ jelentőségében mégis sokkal kiemelkedőbb a Miskolc város párttagjainak részvételével lebonyolított értekezlet. A szintén forró hangulatú tanácskozáson

¹⁰⁰ Az itt elhangzottakról részletesen tudósít: *Nem engedjük a XX. kongresszus szellemét meghamisítani!* In: *Északmagyarország*, 1956. július 4. 1. p. A megyei lap közölte a KV-határozat szövegét is.

¹⁰¹ Az aktívaülésről készült pártiratokat részben ismertette: KUN, 1979. 207-209., 245-246. p.; ill. MAJOROS BALÁZS: Az 1956-os ellenforradalom története Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. (Szakdolgozat.) Kézirat. É.n. HOM. HTD. 91.13.1. 12-13. p.

¹⁰² Ld. ... old.

¹⁰³ *Pártunk és Központi Vezetősége mindig számíthat ránk.* In: *Északmagyarország*, 1956. július 6. 3. p. A tudósítás nem véletlenül ezzel egyidejűleg számolt be a diósgyőri Lenin Kohászati Művek nagyüzemi pártaktíva üléséről.

¹⁰⁴ Ld. pl. az abaújszántói járási ülésre: *Azon leszünk, hogy állandóan fejlesszük a pártdemokráciát.* In: *Északmagyarország*, 1956. július 7. 3. p. stb.

elfogadott dokumentum „elítélte a Petőfi Kör vitáin megnyilvánult demagógiát s egyes újságok hasábjain a párt és a népi demokrácia ellen irányított támadásokat”.¹⁰⁵

Ugyanezen a napon a „miskolci vita” folyamatában kiemelkedő jelentőségű eseményre került sor. Csak a véletlen hozta úgy, hogy a hozzávetőlegesen hetente-kéthetente megrendezett miskolci irodalmi estek soron következő vendége Kónya Lajos költő lett.¹⁰⁶ Kónya ugyanis kommunista költőként indult, 1953-ban Nagy Imre híve lett, szembefordult a sztálini elvekkel és módszerekkel, egyre többet bírálta a pártvezetést, az ún. irodalmi ellenzékhez csatlakozott (aláírója volt például az 1955. évi memorandumnak), támogatta a Petőfi Körstb. (Erdei Sándor, akit 1956. szeptemberében választottak meg az írószövetség titkárának, találó jellemzést adott róla: „Kónya Lajos, a legszaporább költőnk, aki mindenre verset írt, bármi történt vele, rögtön folyt a vers a tolla alól, hol gyöngébbek, hol jobbak, hát főleg gyöngébbek ugye, de azért én számon tartom, hogy voltak neki jó versei is. Szóval ez a Kónya Lajos most ugyanilyen szaporán, vagy még szaporábban énekelte meg, versben, prózában és mindenképpen ezt a drámai krízist. És fáradhatatlanul ösztökelte magát is, meg az írókat is, hogy most aztán itt az idő, most végére kell járni ennek a beteg szellemnek, ami itt kialakult, és ezeket a hibákat a gyökerükig ki kell ásni, mert másképp nem lehet jóvátenni és elkerülni őket!”¹⁰⁷) A Petőfi Körrel kapcsolatos KV-határozat után az irodalmi élet valamennyi eseményét a pártszervek egyértelműen – ellenséges, de legalábbis gyanús – politikai akciónak tekintették, s annak megfelelően készültek rá. A miskolci Kónya-estet valóságos hisztérikus légkör előzte meg. A szervezők által legfeljebb száz érdeklődővel kalkulált estről (többet a TIT Széchenyi u. 16. sz. alatti klubterme be sem tudott volna fogadni) legmagasabb szinten tudtak a fővárosban is, és egyértelműen a „Petőfi Körös” stílusú felszólalások elhangzását akarták megakadályozni, a résztvevőket és az írócsoport hangadóit nyíltan és burkoltan megfélemlíteni. Mint a június 30-án készült meghívóból kitűnik (ld. mellékelten) a szervezők „irodalmi életünk aktuális kérdéseiről” szerettek volna kötetlen beszélgetést tartani. A heves ellenlépések önmagukban demonstrálták, hogy 1956 előtt mennyire felértékelődött az irodalom társadalmi-politikai szerepvállalása. Koval Pál, a Borsod megyei pártbizottság másodtitkára eleinte a betiltást fontolgatta, az állambiztonsági szervek (ÁVH, rendőrség) pedig tucatjával küldtek civil ruhás ügynököket az értelmiségiek „kötetlen beszélgetésére”, egyes visszaemlékezések szerint a városi pártbizottságon saját meghívókat is gyártottak (lényegében hamisítottak), hogy a „megbízható” emberek túlnyomó többségben legyenek, amúgy is feljegyezték a megjelentek neveit stb. (Az estet egyébként hivatalosan két intézmény szervezte, a TIT és a Hazafias Népfront, előbbi képviselőjében Bihari Sándor, utóbbiban pedig Bod Andor városi titkár írta alá a meghívót.)

¹⁰⁵ *Miskolc kommunistái egy emberként állnak ki a KV határozata mellett.* In: *Északmagyarország*, 1956. július 8. 2. p.

¹⁰⁶ A visszaemlékezések között ld. erről pl. **... old.**

¹⁰⁷ ERDEI (1992.) 448. p.

Miskolc, 1956. június 30.
Tkt.sz : 263/1956.

Kedves Barátunk ! Kedves Elvtárs !

Szeretettel meghívjuk Önt és ismerőseit 1956. július 5-én, oszültörtök este 7 órakor az Értelmiségi Klubban /Széchenyi utca 16. I. emelet/ tartandó irodalmi beszélgetésünkre, amelyet a TTIT irodalmi szakosztályával közösen rendezünk.

Az esten Kónya Lajos kétszeres Kossuth-díjas költőnk kötetlen beszélgetés formájában számol be mai irodalmi életünk jelentős kérdéseiről. Saját verseivel és legjobb élő költőtársai legújabb verseivel dokumentálja mondanivalóját.

Tekintettel a nagy érdeklődésre, szíveskedjék pontosan megjelenni.

Elvtársi üdvözléssel:

Bihari Sándor s.k.
a TTIT irodalmi szaktitkára

Bod Andor s.k.
a Hazafias Népfront Városi Bizottságának titkára

*Meghívó a Kónya Lajos-estre*¹⁰⁸

A Széchenyi u. 16. sz. hátsó udvara,¹⁰⁹ ennek emeleti előadótermében került sor az 1956. július 5-i Kónya Lajos-estre (A TIT ma is az épületben működik)

¹⁰⁸ Papp László tulajdonában.

¹⁰⁹ Készítette: Fazekas Csaba.

A megyei és a városi pártbizottság vezetői közvetlenül arról a miskolci pártaktíva-ülésről érkeztek a Kónya-estre, mely a június 30-i határozattal azonosulva elítélte a Petőfi Kört és a hozzá hasonló szemléletű értelmiségi csoportokat. Kónya eredeti szándékát tekintve kerülni akarta a direkt politizálást, viszont – a pártbizottsági emberek részéről érkező szervezett és provokatív kérdésekre válaszolva – védelmébe vette a Petőfi Kört, elítélte az írókkal szemben felülről táplált indulatokat és alaptalan vádaskodásokat, s leleplezte, hogy az értelmiségiekre acsarkodó funkcionáriusoknak mennyire fogalmuk sincs arról, mi is történt a Petőfi Körben. A miskolci író-értelmiségi csoport megfélemlítését célozták a beültetett ÁVH-sokon kívül az utcákon cirkáló rendőrautók, Bihari és Szekrényesi letartóztatással való fenyegetése stb. Kónya Lajos néhány nappal később az írószövetség pártalapszervezetének gyűlésén számolt be a Miskolcon történekről, melyből kiderül, hogy mennyire mély – és lényegében indokolatlan – félelmet táplált a pártvezetés az írók felé.¹¹⁰ Helyi pártvezetők például (egyértelműen „fentről” kapott instrukcióknak megfelelően) kifejezték meggyőződésüket, miszerint Poznańban is a sajtó szabadabbá tétele, az írók mozgásszabadságának növelése vezetett a halottakat is követelő utcai felvonulásokhoz. (Bár paradox módon abban kétségtelenül volt némi igazság, hogy a szabadabb légkörű irodalmi és kulturális élet, a nézetek nyilvánosság előtti ütköztetése előbb-utóbb kikezdté a pártállam alapvető struktúráit.) Másrészt pedig nyíltan azzal vádolták az írókat, hogy a népköztársaság megdöntésére, a hatalom átvételére készülnek. (Ez az alapos túlzás – mondani sem kell – egyszerűen ostobaság volt részükről.) A Kónya-esten a megfélemlített értelmiségiek csak csendesen tüntettek a június 30-i határozat szelleme ellen, felszólalni egyedül Bihari Sándor merészelt. Ennek szövege nem áll rendelkezésünkre, bár későbbi utalásokból úgy tűnik, Bihari – elismerve, hogy a kocsonya-cikkkel szelet vetett és vihart aratott – mégis kiállt a pártellenzékhez húzó értelmiségiek mellett. Biharit végül a heves figyelmeztetéseken túl annyi retorzió érte, hogy visszavonták korábban már megkapott lakáskiutalását, ami egyértelműen a helyi vezetés „bosszújának” számított.

A Kónya-est végül is azért számít fordulópontnak 1956 borsodi előtörténetében, mert az itt tapasztaltak hatására a helyi pártvezetés az írócsoporthoz való közeledés mellett döntött. Mintha többen rádöbbenek volna (számos kivételt erősítő szabállyal), hogy az írók tulajdonképp nem is akarnak rosszat, nem viselkedtek „pártszerűtlenül”, érdemes őket inkább párbeszéd folytatása útján megnyerni közös ügyüknek, mint drasztikus intézkedésekkel. (Egyébként is a „pártszerűtlenség” nehezen meghatározható vádja hangzott el a legtöbbet a „Petőfi-körökkel” kapcsolatban.) Július 5. után Földvári és a pártvezetés az írókkal folytatott párbeszéd-folyamat elmélyítésére törekedett, maga Földvári egyértelműen úgy vélte, hogy az írók nem veszélyeztetik, hanem inkább támogatják az 1954-ben megkezdett folyamatot, s bár a Kónya-estre még inkább politikai megbízásból ment el, ettől kezdve őszintén érdekelték a helyi értelmiségi körökben történekt, igyekezett is támogatni őket. Jellemző, hogy a közvélemény a Kónya-estet megelőző kiélezett helyzetről, az írócsoport fenyegetettségéről semmit nem tudott. Az *Északmagyarország*-ban néhány nappal később megjelent rövid tudósítás már a pártvezetés visszakoázásának, az értelmiségiekkel kapcsolatos irányváltásának szándékát tükrözte,¹¹¹ azzal a céllal készült, hogy demonstrálja a pártvezetés pozitív elkötelezettségét és még inkább rámutathasson azokra, akik „nem értik” a jó szándékot, nem támogatják a pártot. Július 11-én például bizalmas megbeszélést tartott a pártvezetés az írócsoport tagjaival, melyen Földvári kifejtette, hogy „a megyei pártbizottság ismét alá akarja húzni, hogy támogatja és akarja az egészséges vitákat. Ezt azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert a [június 30-i] KV-ülés után volt egy vita [a Kónya-esten], amit a jelenlévők igen pozitívnak értékeltek, mégis volt olyan hang, hogy »most megint hallgass

¹¹⁰ Ld. ... old.

¹¹¹ Ld. ... old.

jön.« A megyei pártbizottság továbbra is bíz az értelmiségben, kérjük javaslataikat, tanácsaikat, hogyan nyúljunk hozzá a fennálló hibák és fogyatékok felszámolásához.”¹¹² Az első titkár és több munkatársa egyértelműen a párbeszéd-folyamat folytatása és kiteljesítése mellett foglalt állást, sőt Koval Pál másodtitkár is az „értelmiségi területek képviselőinek fórumán” kifejezetten bátorította az írókat, hogy szervezzenek további vitaesteket (nem sokkal korábban ő is a betiltás „egyszerűbb” változata mellett kardoskodott), felszólította a TIT és a Hazafias Népfrent titkárait, hogy erre vonatkozóan mielőbb konkrét programot dolgozzanak ki, s azt a legszélesebb nyilvánosság bevonásával valósítsák is meg.¹¹³ (Emlékeztetünk rá, hogy pár nappal korábban e két szerv titkárai készítették elő a heves túlreagálással fogadott Kónya-estet is.)

Földvári és a pártvezetés ettől kezdve korrekt vitára törekedett az írókkal, s ha sok mindenben továbbra sem értettek egyet (ld. alább), a párbeszédet az ellenvélemény-megfogalmazási és a nyilvánossághoz jutási jog elismerése, a kölcsönös jó szándék demonstrálása jellemezte, valamint az, hogy egyre kevésbé kellett az „ellenzéki” írócsoportnak fizikai retorzióktól tartania. (Néhány héttel később például – Földvári ráhatására – rendeződött Bihari lakásügye is, vagyis megkapta a korábban visszavont kiutalást, maga az első titkár is ellátogatott új otthonába.¹¹⁴) Ellenvélemények ettől kezdve Borsodban nem is annyira a pártvezetés és az értelmiség között alakultak ki, sokkal inkább előbbin belül jelentkeztek nézetkülönbségek, hogy mely határig lehet a nyitás politikáját engedni, mely pontig lehet a bírálatokat megfogalmazni és nyilvánosságra hozni.

Sokat számított az „ellenzék” politikai vonalának népszerűbbé válásában a július 18-21. közötti, történelmi jelentőségű KV-ülés. Rákosi Mátyás menesztésében, Farkas Mihály kizárásában és tevékenységének elítélésében, valamint az ekkor elfogadott határozatokban az – egyébként kölcsönösen sokat hivatkozott – „XX. kongresszus szellemének” kiteljesülését, a demokratizálódás folytatását látták.¹¹⁵ Érdekességképpen meg kell jegyezni, hogy az említett határozatokat a közvélemény túlnyomó része pozitívnak, a demokratizálódást segítő intézkedéseknek, sőt egy új, „júliusi szellem” forrásainak látta. Ugyanakkor az ominózus KV-ülésen (például Révai József és Andics Erzsébet szájából) elhangzottak valamint a határozatok konkrét szövege a párt ideológiai szerepvállalásával és az értelmiséggel kapcsolatban még teljes egészében a korábbi KV-álláspontot ismételte újra. A „szektás” hibák mellett például felhívta a figyelmet arra, hogy legalább akkora problémát jelent a párt számára a „jobboldali elhajlás”, melynek fő képviselőjét Nagy Imrében és környezetében nevesítette, újra helyesnek és követendőnek nevezte a június 30-i Petőfi Kör-ellenes intézkedéseket, elítélte a („burzsoá nézetek terjesztésének” lehetőségét biztosító) sajtószabadságot, és keményen elítélte azokat, akik a XX. kongresszusra hivatkozva voltaképpen csak „kispolgári opportunisták” illetve „burzsoá” nézeteiket akarták terjeszteni. „Ezért a Központi Vezetőség éberségre inti a párt valamennyi tagját, a népi demokrácia minden hívét.” – fogalmazott jellemző módon a határozat.¹¹⁶ Főleg a pártellenzék fogadta lelkesen a júliusi KV-ülést, melynek annál nagyobb lett pár hét múlva a csalódása, amikor rádöbbsent: igazából lényegi megújulás a pártvezetésben nem következett be, kifinomultabb módszerekkel ugyan, de továbbra is a kultúráirányítás dogmatikus hívei voltak a

¹¹² A bizalmas pártiratot idézi: KUN, 1979. 210. p.

¹¹³ *Az alkotó szellemű vitákért.* In: *Északmagyarország*, 1956. július 15. 2. p. A Hazafias Népfrent is igyekezett élni a lehetőséggel, egy hónappal később konkrét programban támogatta a kulturális életben való szerepvállalást. Ld. pl. *Felhívás népfrentbizottságainkhoz.* In: Uo., 1956. augusztus 26. 5. p.; ill. később: *A Hazafias Népfrent megyei bizottságának akcióprogramja. I. r.* In: Uo. október 2. 2. p. stb.

¹¹⁴ Bihari Sándor-interjú. Készítette Molnár Adrienne 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 521. sz. 57. p.

¹¹⁵ A határozatokra ld. pl. MDP-HATÁROZATOK. 437-461. p.

¹¹⁶ Uo. 456-457. p.

meghatározók. Az új irodalmi lapok kilátásba helyezett engedélyezése felvillanyozta ugyan az író társadalmat, az írók ügyét azonban még a témában szót kérő KV-tagok (köztük Földvári Rudolf) sem karolták fel úgy, ahogy azok igazán szeretnék volna.¹¹⁷ Hasonló volt a helyzet a KV június 14-én elfogadott értelmiségpolitikai határozatával is, mellyel a testület augusztus 2-án újra foglalkozott.¹¹⁸ Ez utóbbi és nagyon is jelentőségteljes határozat azért is érdekes, mert – túl azon, hogy megkövette az értelmiséget korábban elszenvedett sérelmeiért, felismerte e réteg társadalmi fontosságát, számított a régi, vagyis 1945 előtt végzett diplomások tapasztalataira stb. – számos „kapaszkodót” biztosított a XX. kongresszus nyomán további demokratikus reformokat követelő értelmiséginek, köztük az író társadalomnak is. Biztatón hangzottak számukra „a valódi viták hiányával, az egyéni gondolatok gyakran gyanakvó fogadtatásával” kapcsolatos hibák megnevezése és elítélése, konkrét bátorításnak pedig az, hogy „a TIT [...] és az értelmiség többi szervezetei folytassák tovább és szélesítsék ki eddigi tevékenységüket, az értelmiség sajátos szellemi és társadalmi életének kifejllesztésére, az ismeretterjesztő propaganda színvonalának emelésére”, az, hogy „a napi- és hetilapok foglalkozzanak többet és alaposabban az értelmiségi politika kérdéseivel” és így tovább. Az MDP KV Politikai Bizottsága augusztus 24-én hozott határozatot továbbá az írószövetség közgyűlésének előkészítéséről.¹¹⁹ A dekrétum szövege abból indult ki, hogy jelentős változások következtek be az írók magatartásában, s ha a júliusi határozat említett „rég” passzusaival nem is foglalkozott, az azért figyelemreméltó, hogy az 1955. decemberi intézkedéseket több ponton is elhibáztak, felülvizsgálandónak nevezte. (Például a pártból való kizárások, a jobboldali elhajlás „mértékének” vonatkozásában stb.) Mindennek nyilvános elismerését ugyan nem tartotta helyesnek,¹²⁰ az írószövetségnek viszont lényegében szabad kezét adott az új elnökség megválasztásában.

A miskolci írócsoport is azok közé a szellemi műhelyek közé tartozott, melyek nem tettek mást, mint igyekeztek komolyan venni és a gyakorlatba átültetni a párthatározatnak eme passzusait. A júliusi határozatok után tulajdonképp a pártvezetés és „ellenzéke” között ez a fajta „értelmezési” vita erősödött fel egyre jobban: mit is tekinthetünk tulajdonképp a XX. kongresszus szellemének, lehet-e nyíltan bírálni a funkcionáriusokat, vagy mindennek pusztá felvetése is „pártszerűtlen” stb. A Bihari Sándor kocsonya-cikke nyomán meginduló polémia már kezdetben fordulatot adtak a júliusi határozatok, elsősorban azért, hogy a vita a nyilvánosság fórumain, főleg a sajtóban folytatódott tovább. A *Művelt Nép* júliusban is élesen felvetette a miskolci kulturális intézményekkel kapcsolatos kritikáját,¹²¹ de a kocsonya-ügyet azzal lendítette igazán tovább, hogy mintegy tíz napot a városban töltött a lap munkatársa, B. Nagy László, aki a hónap végén terjedelmes – mai kifejezéssel élve: oknyomozó – riportot közölt Miskolc szerteágazó kulturális problémáiról.¹²² A cikk a funkcionáriusok műveletlenségét és a kulturális ügyekhez való hozzá nem értését akarta bemutatni, egy-egy esemény jelentőségét azonban talán el is túlozta. (Például amikor a funkcionárius-kritika tengelyében a városi pedagógusnap programjával kapcsolatos első titkári véleményt említette stb.) Földvári terjedelmes választ írt, ahol igyekezett pontról

¹¹⁷ STANDEISKY, 1990. 242-244. p.

¹¹⁸ Szövege megjelent: *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata értelmiségi politikánk néhány kérdéséről*. In: *Társadalmi Szemle*, 1956. augusztus. 29-41. p. Vö. MDP-HATÁROZATOK. 492. p.

¹¹⁹ MDP-HATÁROZATOK. 462-465. p.

¹²⁰ Tény azonban, hogy a *Szabad Nép* 1956. szeptember 16-i szerkesztőségi cikke (Az Írószövetség közgyűlése elé) több ponton megtette a decemberi határozat korrekcióját. Ld. pl. STANDEISKY, 1990. 248-252. p.

¹²¹ Ld. pl.: GYURKÓ LÁSZLÓ: *Több teret a miskolci múzeumnak!* In: *Művelt Nép*, 1956. július 15.

¹²² B. NAGY LÁSZLÓ: *Miskolci gondok*. In: *Művelt Nép*, 1956. július 29. 4. p. B. Nagy László tanulmányának közlésétől e kötetben eltekintettünk, részben terjedelmessége miatt, részben azért, mert az abban felvetett kérdéseket pontosan elemezték az újságíróknak írott válaszok (Földvári Rudolf, Hajdú Béla, *ld. ... old.*), illetve B. Nagy viszontválasza. (*Ld. ... old.*)

pontra megcáfolni a B. Nagy által említetteket, örömét fejezte ki a nyilvánosság előtt folyó polémia miatt, ugyanakkor kritizálta az újságcikk egyes kitételeit, a szerző stílusát, továbbá azt hangsúlyozta, hogy Borsod és Miskolc már megindult a „kocsonyás” állapotból kivezető úton. Viszontválaszában az újságíró védelmébe vette cikkének kitételeit, de egy nagyon fontos és a tényeknek megfelelő momentumban a sajtóvita résztvevői egyetértettek: példátlan esetnek, a „júliusi szellem” diadalának számított, hogy egy megyei első titkárt, a Központi Vezetőség tagját a sajtóban bírálják, s utóbbi arra nem adminisztratív ellenintézkedésekkel, hanem nyilvános vitában, érvek felsorakoztatásával, a kapcsolatkeresés és a meggyőzés szándékával vesz részt. B. Nagy cikkét Földvárinál sokkal keményebben és kicsinyesebben utasította vissza az *Északmagyarország* publicistája, Hajdú Béla,¹²³ az ő írása még inkább megfelelt annak a szemléletnek, mely a gondok felvetését, a nyílt bírálat pusztá tényét is a mindenáron való hibakeresésnek, kákán való csomót keresgélésnek tudta be, és Miskolc 1945 utáni kulturális fejlődését sikertörténetnek, problémáit felületes jelenségeknek látta. A pártvezetés korábban szokásos fölényes gúnyolódásával intézte el a *Művelt Nép*ben több cikkben felmerült problémákat. Már ekkor nyilvánvaló volt, hogy a megyei pártlap a vitában nem éppen az „ellenzék” fóruma lesz, nem véletlen, hogy a Miskolc viszonyaival kapcsolatos kritikák nem helyi, hanem országos folyóiratban jelentek meg. (A *Széphalom* folyóiratot kifejezetten irodalmi orgánumnak szánták, a közéleti vitáknak csak ritkán, érintőlegesen adtak teret.) A forradalom napjaiban nem véletlenül panaszkodtak a miskolci újságírók is a korábbi megfélemlítettségre, a cenzúra kényszerére, illetve arra, hogy állandóan fejük felett lebegett a felelősségre vonás veszélye, ha „országos dolgokba avatkoznak”.¹²⁴

Szeptember 9-én látott napvilágot először a – formátumában és külső megjelenésében az *Irodalmi Újság*-ra kísértetiesen emlékeztető – *Kilátó*, a helyi írócsoport ellenzéki hangvételű lapja, addig a miskolci vitában álláspontjukat a *Művelt Nép* közvetítette. Bár tény, amellet, hogy az „Észak” a konzervatív pártvezetők és zurnaliszták nézeteit tolmácsolta, október 23. felé haladva egyre többet jelentek meg hasábjain a „mérésékelt ellenzékiiség” gondolatai, illetve annak tolmácsolói. Az írócsoport hangadói (nem újságíró-tagjai) azonban alig-alig kaphattak teret benne, legfeljebb kisebb nyilatkozataikkal illetve velük kapcsolatos híradásokkal. Bihari Sándor például egy alkalommal Hajdú Béla említett cikkének azt a részét kifogásolta, amikor utóbbi úgy vélte, hogy Bihari az ominózus Kónya-esten önkritikát gyakorolt, s a kocsonya-cikkének „elhibázott hangját és helyt nem álló általánosításait” beismerte. Bihari ezt tagadta, mire Hajdú Béla is árnyaltabban (nem szó szerint, hanem emlékezetből) idézte fel Bihari szavait: „Lehet, hogy cikkem hangja nem volt megfelelő, helytelenül általánosítottam, és ma már másképp fogalmaznám meg, de engem a jó szándék vezetett.”¹²⁵ A B. Nagy László-cikk keltette hullámok azonban mindezzel nem csendesedtek és további hozzászólások nyomán a miskolci vita országos jelentőségű háttérrel nyert. Először a Budapesti Pedagógiai Továbbképző Intézet két oktatója vélte úgy, hogy Földvári indokolatlanul sértődött meg Bihari és B. Nagy cikkein, és bár elismerték a borsodi első titkár igazát, amikor a korábbi időszakhoz képest jelentős előrelépésről beszélt, ugyanakkor meggyőződésüket fejezték ki, hogy ez csak az út eleje, és sok még a tennivaló. A miskolci vita kapcsán jóval általánosabb felismerésüknek is hangot adtak: „Véleményünk szerint a szocialista demokratizmusnak, a bírálatnak elengedhetetlen feltétele, hogy a népi demokrácia talaján állva, mindenki szabadon kifejtthesse véleményét, írásban, vagy szóban, minden

¹²³ Ld. ... old.

¹²⁴ ÓNODVÁRI MIKLÓS: *Naplóm*. In: *Északmagyarország*, 1956. november 1. 3. p. Fakszimilében: IZSÁK et. al., 1996. 191. p.

¹²⁵ BIHARI SÁNDOR: *Nyilatkozat*. In: *Északmagyarország*, 1956. augusztus 19. 6. p.; HAJDÚ BÉLA: *Csak röviden*. In: Uo., 1956. augusztus 26. 6. p.

cenzori csonkítás nélkül, a tévedések szabadságát is meghagyva.”¹²⁶ A lap következő számában pedig a Népművelési Minisztérium népművelési főosztályvezetője kért szót, mivel Földvári és B. Nagy egyaránt feszegette a központi kultúráirányítás felelősségének kérdését a Miskolcon kialakult kulturális állapotok miatt, illetve Császár Klára, a fiatal miskolci író is Bihari mellett foglalt állást, nyilvánosságra hozva a lakásával kapcsolatos mizériát.¹²⁷

A sajtóvita további fejleményeinek taglalása előtt megemlítjük még, hogy július végétől fokozódtak a pártvezetés és az írócsoport közötti találkozók. A pártszervek magatartása egyébként a júliusi határozat után Borsodban is ellentmondásos képet mutatott. A legfontosabb helyi feladatokat kidolgozó augusztus 6-i aktívaülésen például olyan határozatot fogadtak el, mely nemcsak a munkásság szociális helyzetének javítására, a törvénytelenül vádolt középparasztok, szociáldemokraták és más sérelmet szenvedettek anyagi és erkölcsi rehabilitálására, a tömegkapcsolatok javítására stb. vonatkozóan tartalmazott konkrét intézkedéseket, hanem a „párt és az értelmiség kapcsolatainak normalizálására” is.¹²⁸ A júliusi határozatokat követően az író-értelmiségi csoportokban jelentősen megnőtt a bizalom az MDP vezetése iránt. (Ld. erről fentebb.) Ugyanakkor mások továbbra is bizalmatlanok voltak a KV-határozat végrehajtásával kapcsolatban, hiszen sok esetben ugyanazon helyi funkcionáriusoknak kellett volna most az értelmiséget a közös munkába bekapcsolni, akik korábban a súlyos sérelmeket okozták. A pedagógusok, mérnökök, orvosok sok helyen féltek attól, hogy egyrészt a korábbi értelmiségellenes vezetés hibáit nem lesz könnyű orvosolni, másrészt a hirtelen megnyilvánult „bizalom” éppen hogy visszatetszéshez fog vezetni.¹²⁹ Nem meglepő tehát, hogy a megyei pártbizottság végrehajtó bizottsága szeptember 10-én még azt rögzítette, hogy lényegében semmi érdemi intézkedés nem történt az értelmiségpolitikai határozat megvalósítása során. A VB határozatából kitűnik, hogy Földváriék érzékelték: a korábbi dogmatikus-szektás pártvezetés politikája a társadalmi rétegek szembeállítását, féltékenységet eredményezett, s le kellett szögeznie, hogy az értelmiségi határozat „nem jelenti a munkások és dolgozó parasztok háttérbe szorítását”.¹³⁰ (A helyzetről egyébként pontos jellemzést adott Ungváry Rudolf egyik későbbi visszaemlékezésében: „Többségük [a miskolci pártfunkcionáriusokról van szó] egyáltalán nem érzékelt azokat a folyamatokat, melyek Budapesten érlelődtek. Az országot irányító Központi Vezetőség júliusi határozatában lényegében Rákosi uralmának mondtak búcsút, vele a személyi kultusznak. [...] Többségük legalábbis eleinte nem vette komolyan (talán csak taktikának vélték, amiben volt is valami), később meg nem értették, végső soron pedig eleve képtelenek voltak felfogni, hogy mit is kellene tenni.”¹³¹)

Déri Ernő és a miskolci írócsoport egyik megbeszéléséről¹³² a tudósító azt jegyezte fel, hogy ugyan teljes egyetértésre nem jutottak, de kölcsönös megegyezési törekvés jellemezte találkozójukat. Az írók konkrét kérdéseket tettek fel a városi első titkárnak. Benedek Miklós író-újságíró a törvénytelenül elítéltek rehabilitációjáról érdeklődött, mire Déri szerint mindenki teljes anyagi és erkölcsi kárpótlást fog kapni hamarosan. Déri egyébként megpróbált jó hatással lenni az ellenzéki hangvételű írókra is, sokatmondó volt, amikor

¹²⁶ SEBESTYÉN ENDRE – VÉRTES RÓBERT: *Hozzászólás a „miskolci gondok” vitához.* In: *Művelt Nép*, 1956. szeptember 2. 4. p.

¹²⁷ VARGA EDIT: *Nemcsak Miskolc gondjai!* In: *Művelt Nép*, 1956. szeptember 9. 4. p.; CSÁSZÁR KLÁRA: *Lesz-e lakása Bihari Sándornak?* In: Uo.

¹²⁸ A „júliusi politika” helyi megvalósítására vonatkozó iratokat idézte: KUN, 1979. 210-219. p. (Tanulmányának ezzel a problémakörrel foglalkozó része megjelent a *Borsodi Szemle* 1974. évi 4. számában is.) A határozatokat ismertető miskolci aktívaértekezletekről ld.: *Északmagyarország*, 1956. augusztus 11. 1. p.

¹²⁹ Számos vonatkozó pártiratot idéz: KUN, 1979. 219-221. p.

¹³⁰ Idézi: KUN, 1979. 221-222. p.

¹³¹ UNGVÁRY, 1991. 29. p.

¹³² *Beszélgetés az írókkal.* In: *Északmagyarország*, 1956. augusztus 2. 4. p.

nagyon megdicsérte például Déry Tibor *Szerellem* című novelláját. A bürokrácia visszafogását firtató kérdésre azt válaszolta, hogy nem ért egyet a személyzeti osztályok megszüntetésével. Szekrényesi Lajos (úgy is, mint érintett) arra várt választ, hogy hogyan volt illetve hogyan lehetséges az, hogy egyes funkcionáriusok felháborodtak a személyüket ért bírálatok miatt és megtorlással is fenyegetőztek emiatt. Érdekes szituáció lehetett, amikor a városi első titkár úgy válaszolt, hogy ezek a funkcionáriusok „nem a párt álláspontját fejezték ki”, holott maga is hasonló tevékenység részese volt korábban. Szauervald Lajos író a tollforgatók nagyobb anyagi megbecsülését szerette volna elérni, mire Déry csak a városi pártbizottság által szervezett csehszlovákiai turistaút ajánlatával felelt. Augusztus 29-én a városi pártbizottság szervezésében újabb nagyszabású értelmiségi ankéttra került sor,¹³³ melyen Földvári is részt vett. Déry Ernő előadásában a KV-határozatnak azt a részét emelte ki, mely a szocialista társadalom építésében továbbra is a munkásosztály vezető szerepét hangsúlyozta, ugyanakkor fontosnak nevezte a társadalmi együttműködést és az értelmiség sérelmeinek orvoslását. Az irodalmárok vonatkozásában kijelentette: „Az írócsoporttal eleven viták közepette cseréltük ki nézeteinket.” Ami pedig a pártszervek határozatait illeti, abban hangsúlyt helyezett az értelmiség politikai biztonságának, anyagi és erkölcsi megbecsülésének megteremtésére, a párttagfelvételeknél az addigi negatív diszkrimináció megszüntetésére, értelmiségi vitafórumoknak szánt „szabad pártnapok” szervezésére, „aktívacsoport” létesítésére stb.

Erre az ankéttra nem sokkal a miskolci kulturális vita folyamát újra felvevő cikkek megjelenése után került sor.¹³⁴ Általánosságban a vitáról el kell mondani, hogy a polémia szeptember elejétől vált rendkívül sokrétűvé, amikor szeptember 9-én megjelent az írócsoport (pontosabban annak nyíltan „ellenzéki” irányzata) által kiadott kéthetilap, a *Kilátó* első száma. A *Kilátó* megjelentetését Földvári és Grósz Károly (ekkor a megyei agitációs és propaganda osztály vezetője) egyaránt támogatták, úgy gondolták, a szabad, demokratikus légkörű vita csak elősegíti a kibontakozás folyamatát. A lapot nehézkes lett volna önállóan engedélyeztetni, ezért azt az áthidaló megoldást választották, hogy a *Széphalom* mellékleteként, hivatalosan annak „különrovataként” jelentetik meg. Ennek ellenére egyértelműen önálló lapként, az irodalmi pártellenzék folyóirataként számoltak vele. A felelős szerkesztői tisztet Szekrényesi Lajos töltötte be, s figyelemre méltó, hogy a szerkesztőség nem ugyanazokból állt, mint a *Széphalom* esetében, hanem sokkal inkább a „Pilvax-kör” meghatározó személyiségei kaptak abban helyet.¹³⁵ A *Kilátó* megjelentetését hivatalosan az *Északmagyarország* is üdvözölte, például így írtak róla: „Nagy várakozással tekintünk az új lap megjelenése elé, és a város és a megye társadalmi és kulturális élete iránt érdeklődő dolgozói nevében örömmel üdvözöljük a sajtó új borsodi termékeit. Bizunk abban, hogy az olvasók támogatásával rövidesen a megye és a város kulturális életének jelentős tényezőjévé válik.”¹³⁶ Ugyanakkor a megyei pártlap egyes munkatársai lettek hozzávetőlegesen október 20-ig a *Kilátó* legfőbb vitapartnerei.

¹³³ *Értelmiségünk segítse még jobban építőmunkánkat, bírálja annak fogyatékoságait. Beszámoló a miskolci értelmiségi dolgozók ankétjáról.* In: *Északmagyarország*, 1956. szeptember 5. 4. p.

¹³⁴ Elsősorban – a később munkástanács vezetője és a forradalom egyik elítéltjévé lett – BOGÁR KÁROLY, a városi párt VB kulturális osztályának vezetője és KISS KÁROLY, a városi tanács VB. népművelési osztályvezetője közösen jegyzett cikkére utalhatunk: *Tegyük közügyé Miskolc város kulturális életének megjavítását.* In: *Északmagyarország*, 1956. augusztus 19. 6. p. A cikk elsősorban a tömegkultúra és a népművelés aktuális, intézményekre lebontott feladatait vette sorba.

¹³⁵ Szekrényesi mellett Bihari Sándor, Holdi János, Feledy Gyula, Kordos László. **Vö. sz. jegyz.**

¹³⁶ *Északmagyarország*, 1956. augusztus 26. 6. p.

A vitának voltaképp két nagyobb irányzatát különíthetjük el.¹³⁷ Egyrészt volt egy kifejezetten elméleti síkja, mely az 1956 szeptember-októberi politikai helyzetet, annak egyes konkrét kérdéseit (borsodi vonatkozások, írószövetségi közgyűlés stb.) elemezték, továbbá olyan a miskolci kulturális irányítással foglalkozó eseményekhez kapcsolódtak, melyek nem vagy csak közvetetten kapcsolódtak országos jelentőségű politikai problémákhoz. A *Kilátó* szeptember 9-i számának beköszöntőjében Kordos László foglalta össze célkitűzéseiket, cikke nemcsak szilárd elvi meggyőződést, hanem a jövőbe vetett bizakodást is sugall.¹³⁸ A „különrovat” kiadását azzal indokolta, hogy a megjelentetésre szánt *Kilátó* a „napilapok kényszerűen szűk keretein áttörve, viszont a folyóiratok nagy terjedelmű és nehézsúlyú írásain innen maradva, szellemi kilátóként szolgál a szocialista kultúrára áhító, azt mind hangosabban követelő, azt élvezni és abban tevékenyen résztvenni kívánó minden dolgozó számára”. A miskolci művésztelep alkotóinak munkáival gazdagon illusztrált lapszám számos könyvismertetést, kiállítás-beszámolót stb. tartalmaz, továbbá novellákat, verseket. (Utóbbiak közül érdemes felidézni Hudy Ferenc: *A győzelem útja* című, Benjámín Lászlónak dedikált költeményének sorait: „Aki nagy dolgot vállal magára, / Az igazsággal akar szembe nézni. / Úgy éljen, hogy mindig adni tudjon, / Mert elbukott, ha bárkitől fog kérni.”) Érdemes megemlíteni Bod Andor: *Életkérdés* című cikkét, mely a *Széphalom* „csaknem káprázatos” fejlődésével és lehetőségeivel foglalkozott. A folyóirat említett 3-4. száma valóban nagy és látványos előrelépésnek számított a Bod által találóan jellemzett 1953-as évhez képest: „szerény, kívül-belül meglehetősen szürke »antológia«, melynek a létrejötte a maga csendességében is nagyobb jelentőségű volt, mint jókora sematizmussal terhelt, a személyi kultuszt is lelkesen megéneklő vékonyka tartalma.” A cikk a nehézségek (például a miskolci írócsoport tagjainak mostoha megélhetési viszonyai, a fővárosinál alacsonyabb – ha egyáltalán létező – tiszteletdíjai stb.) ellenére optimistán tekintett a lap kilátásaira, a szűkös anyagiakat ugyanis szerinte bőven pótolja az áldozatvállalás. „Műveikben megtérül ezerszeresen a rájuk költött pénz” – mondta az íróársakról. A lapszámból érdemes még kiemelni Szekrényesi Lajos nagy ívű áttekintését a miskolci írócsoport felfogásáról, formálódásáról,¹³⁹ mely a Földvári Rudolf – B. Nagy László közötti vita fonalát igyekezett újra felvenni. Földvára ugyan még mindig kissé neheztelt a Kónya-est miatt, ugyanakkor kétségtelenül rá sem maradtak hatástalanok a párbeszéd-folyamatban eddig elért eredmények. Szekrényesi világosan fogalmazta meg helyzetértékelését, amikor arról írt, hogy „a régi rossznak egy új, »demokratikusabb« változata” van kialakulóban, s komoly esély mutatkozik arra, hogy a nyitás légkörét mutató, hangzatos párthatározatok ismét csak papíron maradnak. „Kétségtelen, hogy a 48-as Pilvax érdeme, tette és munkája összehasonlíthatatlan azzal a néhány »forrófejű« ember tetteivel, akiket a mi Pilvaxunk tudhat magáénak – írta a miskolci írócsoport egyre „radikálisabb” vezetője –, ámbár a megtisztult Forradalom, a szocialista forradalom ügye egyet jelent a dogmatizmus elleni könyörtelen harccal is, meg a demokratizmussal is, meg a törvényességgel is, meg az emberséggel is, amelyről nemcsak mi beszélünk, hanem mindenki, akinek most hivatalból ez a kötelessége, viszont a tettekből részt kérünk!” Érdemes még felfigyelni a lapszámban Borsodi Gyula hasonló témájú írására,¹⁴⁰ melyben a kocsonya-vita értékelésére törekedett, és Bihari (az általa felkavart „hangyaboly-hangulatot” méltatva) illetve B. Nagy mellett foglalt állást, kifogásolva az említett Hajdú

¹³⁷ Több fontos cikket kötetünkbe is felvettünk, ezek részletesebb ismertetésétől – azok egyértelmű tartalmi vonatkozásai miatt – eltekintettünk. A „miskolci vita” néhány cikkét és témakörét korábbi felfogásban röviden ismertette: KUN, 1979. 222-226., 245. p. (Persze az „ellenforradalom” melegágyaként jellemzett vitáról – szélsőségesen propagandisztikus formában – már 1957 után is igyekeztek „körképet” adni, ld. pl. EZ TÖRTÉNT... 5-14. p.)

¹³⁸ Ld. ... old.

¹³⁹ Ld. ... old.

¹⁴⁰ BORSODI GYULA: *A tisztelet hangján*. In: *Kilátó*, 1956. szeptember 9. 3. p.

Béla-cikk tartalmát és hangvételt. Cikkéből továbbá az 1956-os forradalom előtti lázas értelmiségi viták hangulata rajzolódik ki: „Dobog a szív, villog az ujj az írógép billentyűin, rohan a töltőtoll a papíron, mégsem képes elég gyorsan röpténi az egymásra toluló gondolatokat. Pezseg az ember vére, nagyot szippant a csiklandó, frissülő levegőből és felkiált: Hozzá akarok szólni!” A lapban elemezték a miskolci közoktatás drámai helyzetét,¹⁴¹ valamint a falusi lakosság megélhetési gondjait, a középparasztok rehabilitálásának a kérdéseit, reménységeit stb.¹⁴² is. Az első szám színvonalára, mondanivalójára helyi és országos szinten egyaránt felfigyeltek.¹⁴³

A *Kilátó* első és második számának megjelenése közötti két hétben több fontos esemény is történt. A nevezetes szeptember 17-i írószövetségi közgyűlés eredményeit a helyi írócsoport nagy lelkesedéssel fogadta. A csoport országos elismertségét jelentette, hogy a közgyűlést előkészítő *Irodalmi Újság* címdalán Bihari Sándor foglalta össze a vidéki írók gondjait, problémáit.¹⁴⁴ Cikkében a Budapest-vidék szembenállás megszüntetésével, a vidéki irodalom színvonal-emelésének kérdéseivel foglalkozott, egyes megállapításai pedig érezhetően miskolci élményanyagát, az itteni „lázádozó” írócsoport véleményét tükrözték. („A múlt év végén kialakult irodalompolitika azonban olyan áldatlan állapotot teremt némely írócsoportban, amelyet csak alapos tisztogató munkával lehet megszüntetni.”) A közgyűlésen egyébként – a vita során utolsóként – Bihari Sándor is szót kért, beszédében épp csak érintette a vidéki írók gondjait, sokkal inkább arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy bár a borsodi pártszervek egyértelműen anyagi és egyéb támogatásukról biztosították az írócsoportot, azért a *Kilátó* első számának megjelenése után még mindig érzékelhetőek a bizalmatlanság megnyilvánulásai. Szekrényesi például levelet kapott Földvárítól, melyben utóbbi a „Pilvax”-ot védelmébe vevő *Kilátó*-cikkének egyes passzusaival kapcsolatban kért magyarázatot – igaz, a nyilvánosságot is kilátásba helyezte. Azután őt még mindig helyi „Dérynek” tartják, és a borsodi pártszervek olykor „még a központi határozatok dogmatizmusán is túl akarnak tenni”. „Amikor a Kónya-estet rendeztük Miskolcon – folytatta –, megkérdezték, hogy mit akarok én azzal a Kónyával, miféle írókkal tartom én a kapcsolatot és miért? Az volt a legelkeserítőbb, hogy ők is a népre hivatkoztak és én is. Persze erről a nép nem tudott semmit.”¹⁴⁵ Felszólalása így az ekkori irodalompolitikai viták egyik alapvető erkölcsi kérdését is érintette: a kommunista állampárt a „nép nevében”, arra való hivatkozással gyakorolta hatalmát, és hozott a társadalom valamennyi rétegére nézve sérelmes intézkedéseket. A „lázádozó” írók – saját lelkiismeret-furdalásuktól is vezettetve – szenvedélyesen fordultak az emberek valódi életének bemutatása felé, illetve foglaltak állást az annak érdekeit propagandisztikusan kisajátító hatalomgyakorlással szemben. (A *Kilátó* vonatkozásában ld. erről alább.) Bihari továbbá szorgalmazta, hogy a vidéki írócsoportok párttagjai is az írószövetség központi pártszervezetéhez tartozhassanak. Ez a gondolat nyilván a pártellenzék szervezeti erősödését jelentette volna, amire önmagában utal, hogy Andics Erzsébet már a júliusi KV-ülésen az írók pártcsoportjának decentralizálását szorgalmazta.¹⁴⁶ Az írók közgyűlésén egyébként az említett, dogmatikus szemléletű Földes Mihály helyett Molnár

¹⁴¹ KISGYÖRGY ISTVÁN: *Anyagi gondjaink. Az új tanév kezdetén.* In: Uo. 4. p.

¹⁴² HEGYI IMRE: *Régi kedvvel a jó úton.* In: Uo. 5. p.

¹⁴³ Utóbbira ld. pl.: *Irodalmi Újság*, 1956. szeptember 15. 8. p. (Az L.I.-vel jegyzett recenzió bizonyára Lakatos István munkája.)

¹⁴⁴ **Ld. ... old.** Magán a közgyűlésen a szintén a régióból származó Egri Lajos beszélt a vidéki írók gondjairól. Ld. STANDEISKY, 1990. 291. p.

¹⁴⁵ **Ld. ... old.**, illetve a csak tartalmilag ismertetett szövegrészekre: STANDEISKY, 1990. 317-318. p.

¹⁴⁶ STANDEISKY, 1990. 246. p.

Zoltánt választották meg az írószövetség vidéki titkárának.¹⁴⁷ Hogy a közgyűlés légköre milyen komoly hatást gyakorolt Bihari gondolkodására is, jól mutatja, hogy október 22-én a miskolci egyetem diákszékházának közgyűlésén felszólalt, s mint az írócsoport kiküldöttje kifogásolta, hogy az egyetemisták miért féltek magnóra rögzíteni a vitában elhangzottakat, amikor demokratikus az írószövetségben sokkal élesebb kérdéseket vetettek fel, s nem féltek a rögzítéstől.¹⁴⁸

A hónap közepén újabb miskolci vitacikknek adott helyet a *Művelt Nép* is.¹⁴⁹ Ebben a Miskolc Városi Tanács VB oktatási ügyekkel foglalkozó osztályvezetője számolt be konkrétan a városban uralkodó tarthatatlan közoktatási állapotokról, a pedagógusok mostoha munka- és bérezési körülményeiről, s – a „kocsonya”-vita folyamatába illeszkedve – újra élesen bírálta az értelmiséggel szemben szűklátókörű, vagy kifejezetten műveletlen funkcionárius-réteget. Ez – mondhatni – a helyi pártszervek konzervatív szárnyának már túl sok volt, és Déri Ernő városi párttitkár az *Északmagyarország*-ban visszautasította Bóna Ervin kritikáját,¹⁵⁰ azt lényegében a szokásos szófordulatokkal „pártserűtlennek” tekintette, illetve túlzónak, amiért nem ismeri el, hogy a funkcionáriusok milyen nehéz, megfeszített munkát végeztek, lényegében végrehajtották a kommunista rendszerváltást, miközben egyes értelmiségieknek csak a tanulás volt a gondja, utóbbiaknak tehát nincs joguk az előbbieket bírálni.

A szeptember 23-án megjelent második *Kilátó*-szám még az elsőnél is „politikussabb” hangot ütött meg. Az első oldal két vezércikkre¹⁵¹ (Szekrényesi Lajos és Bihari Sándor tollából) tökéletesen megfelel annak, amit a „nép érdekeire” való hivatkozással mondtunk, illetve annak, amiről az utókor irodalomtörténész írt a forradalmat megelőző időszak írói magatartásának egyik legfontosabb eleméről: „Az igazmondás, mint erkölcsi és politikai követelmény szabta meg a fellángoló irodalompolitikai viták menetét, nem véletlenül, minthogy a rákosista önkényuralom egyik legellenzenesebb tulajdonsága az állandó hazudozás volt, aminek következtében az emberek megtévesztése és manipulálása társadalmi méretekben uralkodott el, s az elemi tényeket is a hamis propagandaszólamok hamis masszája fedte el.”¹⁵² Szekrényesinek az írószövetség (a júliusi „szellem” újdonságát elsőként demonstráló) közgyűlését lelkesen ünneplő soraihoz borsodi helyzetértékelést is fűzött: „A vitatható, de őszinte szó még mindig többet ér, mint ha valamit is elhallgatunk. Július óta a mi megyénk életében is történt változás a szocialista demokrácia kibontakoztatására, az értelmiség emberként való megbecsülésére, a bizalom megteremtésére és általában az őszinte szóra. Az egyre szélesedő kórusba azonban disszonáns hang is vegyül, egyszer számottevő, máskor jelentéktelen emberek tollából. A formálódó bizalom légkörét akarva-akaratlanul mételyzőket miért tűrik azok a vezetők, akiknek ezt éppen nem kellene tűrniük? Ha valaki felett korban elszállt az idő, ez még nem lehet menlevél arra, hogy egzisztenciális okokból, féltékeny irigységből a bizalmatlanság magvát hintse az egyre inkább termékenyülő borsodi földbe.” Cikke ugyanakkor kínzó önvád, az írók korábbi szerepvállalásával történő nyílt és

¹⁴⁷ Ld. pl. MDP-HATÁROZATOK. 464. p. Molnár Zoltán (1920–) író, eredetileg lakatos, majd pártmunkás. 1950-kizárták a pártból, majd újságíró az *Irodalmi Újság*-nál, *Szabad Nép*-nél. 1956 decemberében letartóztatták, három év múlva szabadult.

¹⁴⁸ Ld. ... old. ... sz. jegyzethez írottakat.

¹⁴⁹ BÓNA ERVIN: *Miért „lázonganak” a miskolci pedagógusok?* In: *Művelt Nép*, 1956. szeptember 16. 4. p. Megjegyezzük, Bóna Ervin személye nemcsak azért érdekes ezekben a forradalom előtti időkben, mert a városi tanács tisztviselőjeként fogalmazott meg kritikai nézeteket, hanem, mert felismerte, hogy a civil társadalmi öntevékeny szerveződése önmagában elősegíti a demokratizálódás folyamatát. Bóna Ervin például számos tennivalója mellett a Bolyai János Matematikai Társulat miskolci tagozatának vezetője tagja is volt. Ld. pl. *Északmagyarország*, 1956. október 2. 3. p.

¹⁵⁰ Ld. ... old.

¹⁵¹ Ld. ... old.

¹⁵² POMOGÁTS, 1989. 32. p.

összinte számvetés is egyben: „Az új hitvallás elemi erővel tört és tör magának utat, az izzó igazságkeresésben benne van a keserű önvád is: mivé lettünk, hová jutottunk, miért hazudtunk?” Bihari vezércikke pedig a Déri Ernő által megvádolt Bóna Ervint vette védelmébe, és a teljes írói szabadságot követelte az értelmiség szabad vélemény-nyilvánítását és bírálatait továbbra is bizalmatlanul szemlélő funkcionáriusréteggel szemben. Ugyanennek a témának szentelt Borsodi Gyula is önálló írást,¹⁵³ melyben a szókimondáshoz, a bírálathoz való jogot Hruscsovnak a XX. kongresszuson elmondott beszédéből vezette le. A színvonalas költői, írói alkotások, művelődési események ismertetései mellett külön cikkben foglalkoztak a miskolci színház-vitával és a lakáskérdés további megoldatlanságával.¹⁵⁴ A lap Fórum rovata és más írásai is bő terjedelemben foglalkoztak az augusztus 29-i, említett értelmiségi ankéton elhangzottakkal,¹⁵⁵ illetve általában az értelmiségpolitikai határozatot követően kialakult helyzettel, melyre jó vitaalapot adott az *Északmagyarország*-ban korábban megjelent háromrészes tanulmány Sándor László író-újságíró tollából.¹⁵⁶ (Sándor László volt egyébként az újságírók közül az, aki legközelebb állt az írócsoport pártellenzéki szárnyához, tagja volt a „Pilvax”-nak, színvonalas publicisztikái mellett irodalmi alkotásai is figyelemre méltóak.¹⁵⁷) Az értelmiség helyzetét elemző Gyárfás Imre joggal mutatott rá az értelmiségpolitikai határozat egyik legnagyobb hiányosságára: inkább az oktatásra és a tömegkultúrára koncentrál, „nem tér ki a művész-értelmiség: írók, zeneművészek, képzőművészek, színművészek stb. kérdéseire”, s különösen nem tartalmaz konkrétumokat a vidéken élő alkotók „indokolatlanul előnytelenebb” társadalmi megbecsülésének enyhítésére. A határozat érdemeit elismerve arra figyelmeztetett, hogy annak intézkedései már régen nem kielégítőek az értelmiség gondjainak orvoslásakor.

A *Kilátó* második számának hangvételt a konzervatív pártvezetés és az annak szolgálatában álló tollforgatók már nem végképp hagyhatták szó nélkül, és válaszcikkeik¹⁵⁸ tovább hevítették a nyilvánosság kereteivel, az írói-értelmiségi szabadság korlátaival kapcsolatos polémiát. A szeptember 28-án megjelent terjedelmes riposzt – ismét csak nem ismeretlen módon – rosszízű demagógiával vádolja Bihariék, akik ráadásul kiszorítanak másokat az írócsoportból, s csak a bírálókat engedik a „tűz közelébe”, különben is – mondja – önelégültek és hiúak, ráadásul hamis módon hivatkoznak a „népre”, mert hisz maguk az írók nem látogatták meg a gyári munkásokat, bányászokat. A vádakból, a tiszta szándék kétségbe vonásából jutott a tollán Biharinak, Kordos Lászlónak és Szekrényesinek is bőven. Az írás azzal a tipikus érveléssel fejeződik be, hogy a „lázadók” hamis módon hivatkoznak a XX. kongresszusra, voltaképpen „nem értik” annak tényleges üzenetét, túloznak: „arra nagyon vigyáznunk kell, hogy a szent cél leple alatt meg ne húzódhassanak olyan törekvések, melyek nem annyira a szent célt szolgálják – bár nagyon hadakoznak érte – hanem sokszor a kritikán felül álló csallhatatlanság vélt hitében, kevesek vagy sokak irodalom-csinálási gögjét és fétisét”, valamint hatásvadász célokat, önérdékeket. A cikk hivatkozik Nógrádi Sándor *Az írók közgyűlésének néhány hozzászólásához* című, a *Szabad Nép* szeptember 23-i számában

¹⁵³ BORSODI GYULA: *Összinte szóval*. In: *Kilátó*, 1956. szeptember 23. 3. p.

¹⁵⁴ BENEDEK MIKLÓS: *A színház-vita margójára*.; BUCSAI ISTVÁN: *Az ötezer miskolci lakás védelmében!* In: Uo. 2. p.

¹⁵⁵ BÓNA ERVIN: *Megjegyzés Galánffy Lajos hozzászólásához*. In: Uo. 3. p.

¹⁵⁶ GYÁRFÁS IMRE: *Értelmiségi gondok*. In: Uo. 4-5. p.; SÁNDOR LÁSZLÓ: *Az értelmiségről. 1-3. r.* In: *Északmagyarország*, 1956. augusztus 15. 2. p.; augusztus 18. 3. p.; augusztus 28. 4. p.

¹⁵⁷ Ebben a *Kilátó*-számban is megjelent egy kismovellája *Keleti történet* címmel.

¹⁵⁸ SASS ERVIN: *Nem egyformán látunk mindent*. In: *Északmagyarország*, 1956. szeptember 28. 2. p.; Pataki Lászlónak, a városi pártbizottság másodtitkárának írását pedig ld. ... old. A megyei pártbizottság végrehajtó bizottsága pedig szeptemberben még arra készült, hogy október végén bírálatot fognak mondani a *Kilátó* cikkeiről, politikai vonalvezetéséről. (Erre nemcsak a forradalom, hanem október közepének eseményei miatt sem került sor.) Ld. B.-A.-Z.m.Lt. XXXIII-5.1.1. 442. dob. 1. cs. 6. p.

megjelent írására,¹⁵⁹ mely alapján véve kifogásolta az írószövetségi „lázadást” és a Nagy Imre melletti demonstrációkat. Ennek, illetve a közgyűléssel szemben mélységesen bizalmatlan pártvezetőknek az érveit visszhangozta a másik *Északmagyarország*-cikk is, nyíltan helytelenítve Szekrényesiéknek az íróközgyűlés feletti örvendezését. A „funkcionárius”-vitában Déri Ernő mellett foglal állást, a *Kilátó* irodalmi alkotásait pedig nemcsak olcsó, hanem veszélyes demagógiával, a párttal szembeni nyílt agitációra alkalmas hangulat szításával vádolta, és a „teljes szabadság” veszedelmeire figyelmeztetett. (A teljes szabadság megvalósulását csak – mondhatnánk: „fából vaskarika” módon – kizárólag a pártirányításnak alárendelve tudta elképzelni!) Jellemző, hogy az írószövetséggel szembeni kritikáját arra építette, hogy ott kevés szó esett a párt vezető szerepének elismeréséről az irodalmi életben is, pedig – Pataki szerint – ez a legfontosabb, sőt a párt szempontjainak kell alárendelni a Bihari által olyannyira hangsúlyozott igazmondást is! A vita egyik elágazásaként a megyei pártlap vitába szállt az értelmiségpolitikai határozat erőteljesebb végrehajtását szorgalmazó Gyárfás Imre-írással is.¹⁶⁰ Szerzője a határozat túlzó bírálatával, az értelmiséggel kapcsolatos problémák felnagyításával vádolta Gyárfást, és azt hangsúlyozta, hogy az aktuális helyzetben a pártegység fenntartása mindennél fontosabb feladat, a *Kilátó*-hoz hasonló írások bomlasztó hatásúak, ezért elkerülendők. „Gyárfás Imre vét a pártszerűség ellen, amikor »személyes jellegű« véleményét a párthatározatról nem pártfórum előtt mondja el – írta cikkében a szerző, Csorba Barna –, hanem az írócsoport lapjában. Úgy látszik, nem tette föl önmagában a kérdést, hogy mennyiben tartozik egy nem közvetlen a párthoz tartozó lapba a KV határozatának bírálata. Vajon mi következne be, ha mindenhol bírálgatnánk a párt határozatait?” A költői kérdésre önmaga adott választ, amikor „képbe hozta” Bihari Sándort, aki elbeszélése szerint egy legutóbbi összejövetelen (irodalmi esten) arra vetemedett, hogy pártonkívüliek jelenlétében bírálta a párt politikáját; illetve felhozta Szekrényesi példáját is, aki pedig az *Északmagyarország*-ot, vagyis a pártlapot kritizálta a *Kilátó* hasábjain. Csorba érvelése megint csak tipikus: hangsúlyozta, hogy a XX. kongresszus szellemében szabad bírálni, de csak úgy, hogy a bírálat előmozdítsa a párt mögé felsorakozott tömeg egységét, csak pártfórumon és csak a párt politikájával és határozataival teljes mértékig azonosulva. – Mindez természetesen gyakorlatilag a bírálat tilalmát jelentette. Gyárfás terjedelmes válaszcikkében Csorba érvelésének éppen erre a fonákságára, a sematizmus új kiadásának elvtelen védelmezésére igyekezett ráirányítani a figyelmet.¹⁶¹ Csorba Barna egy másik írásában ugyanakkor újabb vitahullámot indított el, amikor a miskolci kulturális események iránti érdeklődéssel, a tömegkultúra és a népművelés megfelelő propagandájával foglalkozott.¹⁶²

Sass Ervin és Pataki László említett vitacikkeit Szekrényesiék – a *Kilátó* korábbi számainak stílusában és érvanyagának felhasználásával – az írócsoport lapjának harmadik, éppen október 6-án megjelent számában utasították vissza és erőteljesen kiálltak a

¹⁵⁹ Ld. STANDEISKY, 1990. 330-335. p.

¹⁶⁰ CSORBA BARNA: *Kommunisták felelőssége*. In: *Északmagyarország*, 1956. szeptember 30. 3. p.

¹⁶¹ GYÁRFÁS IMRE: *Értelmiségi gondok és kommunista felelősség. Válasz Csorba Barna elvtársnak*. In: *Északmagyarország*, 1956. október 7. 4-5. p.

¹⁶² CSORBA BARNA: *Van-e Miskolcon kultúrközöny?* In: *Északmagyarország*, 1956. szeptember 23. 4-5. p. Cikkének egyes kitételeire többen reagáltak, elsősorban saját népművelői tapasztalataik ismertetésével. Pl. KOVÁTS GYULA, az LKM Kultúrotthonának vezetője, RAGYÁK MIKLÓS, ROGOZSÁN BÉLA, egy művészeti együttes párttitkára és KLÁR LAJOS művészeti vezető stb. Ld. *Északmagyarország*, 1956. szeptember 26. 4. p.; október 5. 2. p.; október 17. 4. p. Csorba Barna személyéről érdemes megemlíteni, hogy a Kádár-korszak propagandakiadványai szerint csak ő (és egy Dragos Gyula nevű újságíró) voltak, akik október 23. után sem álltak a forradalom mellé. Ld. pl. DÉRI-PATAKI, 1957. 48. p. (Bár a szerkesztőség munkájában részt vettek, s ezért még eleinte felelősségre vonásuk gondolata is felmerült, hamarosan azonban Csorba lett a lap kulturális rovatvezetője.)

pártellenzék programja és felfogása mellett.¹⁶³ Utóbbi csoport felfogásának egy – az előbbieket is újra nyomatékossító – további eleme kapott tág teret a lap Kaffka László tollából született vezércikkében,¹⁶⁴ nevezetesen, hogy az „ellenzék” azt várta a pártvezetéstől, hogy a XX. kongresszus szellemében megfogant, demokratikus közéletet ígérő szövegeit végre váltsa valóra, a szavakat kövessék a tettek!¹⁶⁵ Továbbá ő is kiállt a már ekkor 1848 márciusához hasonló légkörrel kapcsolatba hozott íróközgyűlés mellett.

Ami pedig a városi kultúráirányítást illeti, már nyáron megkezdődtek annak munkálatai, hogy a sajtóvita nyomán tényleges intézkedések történjenek a művelődéspolitikai hiányosságainak enyhítésére. A már említett Kiss Károly június végén készített egy beszámolót a városi tanács népművelési osztályának munkájáról. A jelentés a hiányosságokat abban jelölte meg, hogy a városi tanácsnak nincs intézkedési hatásköre a zömmel a Népművelési Minisztérium illetve a megyei tanács ügykörébe tartozó intézményeknél (ez a felelősség-áthárítás amúgy sem volt ismeretlen jelenség a problémák kezelésekor), illetve a kultúráirányításban jelentkező „jobboldali nézeteket” ostromozta. A tanács végrehajtó bizottsága a jelentést nem fogadta el, a kocsonya-cikk hatására erőteljesebb intézkedéseket kívánt, felkérte például a minisztériumot egy vonatkozó átfogó vizsgálat megindítására, Budapestről a felkérésre egy bizottság meg is érkezett (Jóboru Magda vezetésével), amelynek véleménye lényegében csak semmitmondó biztatásokat, egyes pedagógusok „jobboldali elhajlását” tartalmazta.¹⁶⁶ Az újabb akciótervet Szolga István, a népművelési bizottság elnöke terjesztette elő a szeptember 21-i tanácsülésen. A tanácsrendszer 1950. évi létrejötté, sőt 1945 óta ez volt az első eset, hogy – egyértelműen a kocsonya-vita eredményeként – egyáltalán a tanács napirendre tűzte a kérdéskört. A közvélemény felfokozott várakozással tekintett az ülésre, és csalódnia kellett. A Szolga István-féle jelentés ugyan inkább csak a nagy általánosságok szintjén mozgott, de a bejelentett hozzászólások nagy száma élénk vitát sejtetett. Utóbbira azonban nem került sor, Kövér József tanácsstag, a Gyógyszertár Vállalat igazgatója ugyanis kijelentette, hogy megelégedte a „kultúrvitát”, a kérdést különben is már „kitárgyalták”, illetve „van fontosabb probléma is, mint a kultúra, ne töltsük ezzel az időt”, az ülés többsége pedig megszavazta ezt az „érvet”.¹⁶⁷ A dolgavégezetlenül eloszló tanácsülés óhatatlanul visszaigazolta és újra aktualizálta Bihari Sándor nevezetes kocsonya-cikkének állításait, az azt követő sajtóvita érveiről nem is beszélve. A helyi értelmiség súlyos csalódottsággal értesült a történetekről, s az eset csak jobban felerősítette a funkcionáriusokkal szembeni bizalmatlanságot, a kultúra mostoha kezelésével – s így az átfogó reform szükségességével – kapcsolatos meggyőződéseket, egyáltalán az irodalmi ellenzék pozícióját.¹⁶⁸ Mindezt alig enyhítette, hogy a városival szemben a megyei tanács végrehajtó bizottsága a miskolci írócsoport támogatására tízezer forintos Irodalmi Alapot létesített. Az intézkedésnek – az anyagi megbecsülés kézzelfogható jelén túl – komoly gesztusértéke is volt, melyet az írócsoport is a párt- és állami szervek közeledése jeleként értelmezett.¹⁶⁹

¹⁶³ SZEKRÉNYESI LAJOS: *Fehér és Fekete*. In: *Kilátó*, 1956. október 6. 2. p.; JUHÁSZ JÓZSEF: *Hozzászólás Pataki László: A nép nevében – a népért! című cikkéhez*. In: Uo. 5. p.

¹⁶⁴ Ld. ... old.

¹⁶⁵ Ugyanennek adott versben hangot Hudy Ferenc: *Miskolc előrelep* című költeményében: „Meddig fogunk még beszélni arról / Volt-e, van-e tespedés, kocsonya? / Egyre várom, valaki kiáltson: / Nem kószál már sült galamb / se csoda!” Ld. *Északmagyarország*, 1956. szeptember 26. 5. p.

¹⁶⁶ A vonatkozó tanácsi iratokat ismertette: VIDA, 1983. 120. p.

¹⁶⁷ Ld. erről: VIDA, 1983. 121-122. p.

¹⁶⁸ Ld. pl. *Lapzártakor értesültünk...* In: *Kilátó*, 1956. szeptember 23. 6. p.; BENEDEK MIKLÓS: *Gondolatok egy tanácsülés után*. In: *Északmagyarország*, 1956. szeptember 27. 4. p.; BOD ANDOR: *Felelősség*. In: *Kilátó*, 1956. október 6. 4. p.

¹⁶⁹ Ld. erről: *Kilátó*, 1956. szeptember 9. 6. p.; (gy.) [GYÁRFÁS IMRE]: *Eredmények*. In: *Kilátó*, 1956. október 6. 1. p. stb.

Szeptember-október történéseiből nem pusztán a sajtócikkek szerepének felértékelődését kell kiemelnünk. Szeptember közepén az írócsoport megszervezte az ún. Írók Akadémiáját, melyet – az értelmiségi határozat betűjének megfelelően – részben saját, részben más „népművelési dolgozók” ön- illetve továbbképzése fórumának szántak.¹⁷⁰ Egyre gyakoribbakká, tartalmasabbakká és látogatottabbakká váltak az írócsoport által szervezett irodalmi estek is. *Mai magyar írók* címmel közös előadássorozatot indított a Megyei Könyvtár és a TIT, melynek színhelyéül rendszerint a könyvtár olvasótermét szánták. A *mai magyar irodalom* című sorozatban az előzetes tervek szerint miskolci és fővárosi meghívottak tartottak (illetve tartottak volna) előadásokat Szabó Pál, Szabó Lőrinc, Veres Péter, Illyés Gyula, Déry Tibor, Tamási Áron, Juhász Ferenc és Benjámin László munkásságáról.¹⁷¹ A nevezetes október 23-i Szabó Lőrinc-est előtt október 9-én Bata Imre beszélt a Mai magyar írók sorozatban Szabó Pál munkásságáról, egy héttel később pedig a MÁV Erkel Ferenc kultúrotthonában miskolci írók-költők estjét rendezték meg, október 18-án pedig Gyárfás Imre tartott előadást Kosztolányi Dezsőről¹⁷² stb. Szeptember végétől október 23-ig szinte minden estére jutott egy, az írócsoportot is népszerűsítő kulturális rendezvény, ami önmagában jelezte az irodalmi élet felpozícióját. Az Írók Akadémiája előadásait hétfőnként délután, az írócsoport szokásos összejövetelei pedig minden második szerdán kerültek megrendezésre. A miskolci kulturális vita előzményeinek ismeretében sokatmondó terv, hogy október 25-re Fekete Gyula vezetésével *Művelt Nép*-estet terveztek, ami már elmaradt a forradalom eseményei miatt. És akkor még nem is beszéltünk a számos színielőadásról, zenei és képzőművészeti rendezvényről. A miskolci írócsoport látványos szervezeti erősödését és – ezzel párhuzamosan az „ellenzéki” hangvétel – terjedését is jelezte, hogy a megyében több helyen létrejöttek helyi csoportok. Mezőkövesden például október 9-én alakult meg a Matyóföldi Írók Munkaközössége Dala József elnöklétével, mely irodalmi és szavalóestek szervezését, továbbá *Matyóföld* címen félévi antológia megjelentetését tervezte.¹⁷³ Az ózdi írócsoport pedig mindig is jól szervezettnek számított, Szakáts Albert, a járási írócsoport titkára október elejére már a „kilátósokkal” is szoros eszmei kapcsolatba került.¹⁷⁴

Egyre intenzívebbé vált a pártszervek és az írócsoport párbeszéde is. Földvári Rudolf a júliusi határozatok után teljesen feladta amúgy sem nagy mértékű bizalmatlanságát. A Rajk-temetés idején pedig úgy tűnik, teljesen azonosult a fővárosi „pártellenzék” eszmeiségével, a hazugságoktól és törvényteleniségektől mentes, demokratikus szocializmus megteremtése érdekében, a megyei párttitkárok közül egyetlenként „a háttérben fokozatosan elkezdte a reformok irányában átállítani a rendelkezésére álló pártszervezetet”.¹⁷⁵ A törvénytelenül kivégzett és megvádolt Rajk és társai nyilvános temetése újabb sokkoló élményt jelentett, a korábbi rendszer bűneivel való szembesülés Földvárit is a megkezdett út további folytatására, kiteljesítésére sarkallta. Az együttműködés, a kölcsönös bizalom és a megértés jegyében folytatott egyre terjedelmesebb beszélgetéseket az irodalmárokkal. Álláspontjuk kialakításakor – úgy tűnik – kölcsönösen hallgattak egymásra, a megyei első titkár az írócsoportban ekkor már egyértelműen a társadalom problémáinak érzékeny szeizmográfját látta, politikájának kialakításakor tudatosan épített a véleményükre. Jellemzőek Grósz Károly visszaemlékezésének sorai az október 23. előtti napokról: „Jártam ki az egyetemre, a miskolci

¹⁷⁰ *Kilátó*, 1956. szeptember 9. 6. p.

¹⁷¹ *Kilátó*, 1956. szeptember 23. 6. p.

¹⁷² *Kilátó*, 1956. október 6. 6. p., október 20. 8. p. Bihari Sándor visszaemlékezése szerint a Mai magyar írók sorozatban Pándi Pál előadására is sor került, ez valamikor szeptember második felében, esetleg október 2-án lehetett. **Ld. ... old.**

¹⁷³ *Kilátó*, 1956. október 20. 8. p.

¹⁷⁴ Ld. pl.: SZAKÁTS ALBERT: *Vágyak? – Gondok!* In: *Kilátó*, 1956. október 6. 3. p.

¹⁷⁵ Az idézet forrása: UNGVÁRY, 1991. 30. p. A Rajk-temetés tanulságait egyébként vezércikkben elemezte az *Északmagyarország* (Keserű tanulság, október 7. 1. p.) és a *Kilátó* is.

írókörökbe, akkor már szinte éjjel-nappal folyt a vita az írócsoportban, a színházban, az egyetemen az értelmiségiekkel.”¹⁷⁶ Többek között az ezeken a párbeszédiken elhangzott reformpárti álláspontjukat ajánlotta Földvári is Grósz figyelmébe, amikor október 23-án beosztottját az egyetemre küldte a diákpárlament követeléseit tárgyaló nagygyűlésre.¹⁷⁷ Október elejétől nemcsak az irodalmi, hanem a politikai élet eseményei is felgyorsultak Borsodban, s elmondhatjuk, hogy a forradalmat megelőző hetekben Miskolcon az irodalom és a politika végleg „egymásra talált”, ugyanaz az eszmeiség fűtötte, sarkallta mindkettő főszereplőit és magával ragadta vonakodó mellékszereplőit is.

Október 11-én ülést tartott a Központi Vezetőség, melyen már egyértelműen megmutatkozott a Gerő-féle pártvezetés tehetetlensége, a „hogyan tovább?”-ot illető – fokozódó – bizonytalansága. Borsodban Földváriék úgy érezték, hogy az egyértelmű és határozott állásfoglalás átsegítheti a pártot illetve az országot a válságosra fordult helyzeten, továbbá hogy minden addiginál nyíltabban kell beszélni a pártvezetés hibáiról. Október 13-án mintegy 160 résztvevővel szenvedélyes hangulatú megyei aktívaülésem, majd két nappal később a pártbizottság apparátusában dolgozók párttaggyűlésén elemezték mindezeket a jelenségeket, és a Politikai Bizottsághoz (PB) címzett emlékirat elküldése mellett döntöttek, melyet Földvári fogalmazott.¹⁷⁸ A levél hatása valóban megdöbbentő volt, hiszen egy megyei pártbizottság – korábban példátlan módon – a szemébe vágta a Központi Vezetőségnek a hibáit, és keményen elítélte a tehetetlenkedő, ugyanakkor hatalmát a népre kényszerítő apparátus visszaéléseit. A minden passzusában figyelemre méltó dokumentumból csak az értelmiségi politikára vonatkozó részekre utalunk. A levélben egyértelműen leszögezték, hogy a „KV (elsősorban a Politikai Bizottság) nem elég kezdeményező, határozott, következetes és előrelátó a XX. kongresszus, a júliusi határozatok végrehajtásában”, és a pártvezetés legfelső szervéről határozottan megállapították, hogy annak „tevékenységében ingadozás, huzavona, kapkodás, tervszerűtlenség tapasztalható, mindenekelőtt Nagy Imre elvtárs ügyének,¹⁷⁹ [...] az írók ügyének megnyugtató, elvi alapokon nyugvó rendezésében” stb., és minderről „helytelen vagy károsan egyoldalú tájékoztatást” adtak a közvéleménynek, ami csak fokozza alsóbb szinteken a bizonytalanságot. Nemcsak a vezetőség arcába vágta a súlyos hibákat, a (de facto) hazudozást, hanem végre arra is nyíltan rámutathattak, hogy mindennek következtében a megyében a KV, a párt és a pártvezetők népszerűsége rohamosan csökkent, az emberek pedig már „nem tudják, kinek higgyenek, a KV-nek vagy az íróknak, a *Szabad Nép*-nek vagy az *Irodalmi Újság*-nak?” (Utóbbi szembeállítás egyértelműen az írók ellenzéki szerepvállalásának kinyilvánításával volt egyenlő.) A követelések hosszú sorában szerepelt nemcsak a törvénytelenések végre teljes körű és nyilvános feltárása, a személyi felelőségek megállapításával, illetve, hogy a PB tegyen javaslatot a „részben vagy egészben” helytelen korábbi határozatok (köztük az irodalommal kapcsolatosak) érvénytelenítésére. Követelték továbbá, hogy a PB „rendezze és zárja le az írók ügyét, mondja ki, hogy miben volt igazuk az íróknak”, aminek kimondása érzékelhetően nem független a miskolci írócsoport követeléseitől, mint ahogy az sem, hogy végre vizsgálják felül a pártegységgel és a pártszerepességgel kapcsolatos dogmatikus nézeteket, biztosítsák a véleménynyilvánítás

¹⁷⁶ GRÓSZ, 1983. 80-81. p. (Bár ő maga ekkor már úgy vélte, naivitás volt, hogy ekkora jelentőséget tulajdonítottak az értelmiségi csoportosulásoknak, melyek csak hangoskodásuk révén tűntek fontosabbnak, sokkal inkább a munkásokhoz kellett volna menniük az elégedetlenségük leszerelésére, a „tűzoltófunkciókat” jelentő írók-értelmiségiek helyett.)

¹⁷⁷ FÖLDVÁRI, 1993. 273. p.

¹⁷⁸ *Levél a Központi Vezetőség Politikai Bizottságához.* In: *Északmagyarország*, 1956. október 23. 1. p., faksimilében: IZSÁK et. al., 1996. 152. p.

¹⁷⁹ Nagy Imre október 4-én intézett levelet a Központi Vezetőséghez párttagságának helyreállítását kérve, amelynek a KV éppen október 13-án tett eleget. Nagy Imre levelét és a határozatot közölte többek között: *Északmagyarország*, 1956. október 16. 1. p.; ld. még MDP-HATÁROZATOK. 469. p.

szabadságát. A levelet Földvári mellett három helyettese, Gyárfás János, Tóth János és Koval Pál is ellenjegyezte, bár utóbbi meglehetősen vonakodással tette ezt.¹⁸⁰ Kisebb vita csak a nyilvánosságra hozás körül zajlott. Földvári és az írócsoport két meghatározó személyisége, Bihari és Szekrényesi október 17-18-i beszélgetéseinek (melyen Déri és Koval is jelen voltak) ugyanez volt a témája, Földvári és az írók az Észak-ban való megjelentetés mellett érveltek, részben azért, hogy ezzel is nyomást gyakoroljanak a választadást halogató budapesti vezetésre, részben pedig azért, mert akkor már számos üzemi nagygyűlésen felolvasták a levelet.¹⁸¹

Október 14-én (vasárnap) egy további rendkívüli jelentőségű eseményre is sor került: a Hazafias Népfront szervezésében a volt Függetlenségi Népfront pártjainak (szociáldemokraták, kisgazdák, parasztpártiak) megyei találkozója.¹⁸² Az MDP szövetségi politikáját teljesen új alapokra helyező találkozóval Földváriék kinyilvánították: a felemelkedéshez immár a párttól eltérő nézeteket képviselő politikai erőkkel is együtt kívánnak működni, s bár a felszólalásokban megemlézték az MDP vezető szerepének érintetlenül hagyását, már ekkor egyértelmű lett: Borsodban lényegében a többpártrendszer előképe rajzolódott ki, két héttel azelőtt, hogy erre – a forradalom következtében – ténylegesen is sor került. A rendezvény megmutatta továbbá, hogy a korábban megkezdett demokratikus párbeszéd-sorozat, a nyilvános vita előbb-utóbb az eltérő politikai platformok kialakulásához, a tényleges demokratikus fordulathoz vezet. A kezdeményezés jelentőségét mutatja, hogy a volt demokratikus pártok egykori tagjaival, vezetőivel nemcsak megyei, hanem járási szinten is megkezdődött az együttműködés kereteinek kialakítása.

E találkozó és a KV-nek küldött levél alapján igyekeztek mindezt Földváriék az országgyűlés tervezett következő ülésén is képviselni illetve megvalósítani. Éppen ezért minden korábbinál szélesebb körű lakossági fórumokat kezdeményeztek, hogy megismerjék az emberek véleményét a borsodi képviselők tervezett interpellációinak megfogalmazásához. Ilyet tartottak például a hónap közepén a Pedagógus Szakszervezetben, illetve terveztek október 23. délután 4 órára a városi tanács nagytermébe, és mindenkit bátorítottak az aktív részvételre.¹⁸³

Mindezek az október közepén történt események a sajtóra is erőteljes hatást gyakoroltak. Különösen az *Északmagyarország* vonatkozásában szembetűnő ez, melynek korábbi konzervatív álláspontját mindezek egyszerűen időszerűtlenné tették. A lap cikkírói és szerkesztése ennek megfelelően a forradalmat megelőző egy hétben egészen más képet

¹⁸⁰ **Ld. ... old.** Koval egyik visszaemlékezésében ugyan azt írja, hogy maga is helyeselte a levél tartalmát. Egy életrajzi összeállítás minden bizonnyal tévesen állítja, hogy a megyei másodtitkár október 16. és november 2. között Budapesten tartózkodott. (Vö. következő jegyzethez írottakkal. November 3-án már bizonyosan ismét Miskolcon volt, a helyi MSZMP-t szervezte. Ld. BIHARI, 1996. 33. p.) Ugyanezen Koval-életrajzban egyébként tévesen szerepel, hogy „1956 október közepén” találkozott a Miskolcra látogató Gerő Ernővel és Rákosi Mátyással, s rádöbbsent, utóbbiak mennyire nem ismerték a tényleges helyzetet. Erre már csak azért sem kerülhetett sor, mert Rákosi ekkor már a Szovjetunióban tartózkodott, Gerő pedig október 15-én párt- és kormánydelegáció élén Jugoszláviába utazott. Ld. DOBROSSY, 1996. 99. p.

¹⁸¹ B.-A.-Z.m.Lt. XXXIII-5.1.1. 442. dob. 1. cs. 4. p. A megjelentetés irányában gyakoroltak nyomást az egyetemi diákpárlament október 22-i üléséről érkező hírek is. UNGVÁRY, 1991. 45. p. Ld. még minderről összefoglalóan: FÖLDVÁRI, 1993. 273-274. p.

¹⁸² Erről terjedelmes beszámolót közölt: *Szükség van minden igaz szóra, okos fejre, dolgos kézre.* In: *Északmagyarország*, 1956. október 16. 1-3. p. Illetve ld. az október 19-i vezércikket *A nép-nemzeti összefogásban erő rejlik* címmel. Érdekességként megemlítjük, hogy a Népfront-találkozót méltató szerkesztőségi vezércikk már ekkor ugyanazt írta („ősz van, de csak a naptár szerint, mert a magyar nép tavasza most fakasztja a hazaszeretet, az emberség, a becsület, a félelemnélküli élet, az igaz barátság rügyeit” stb.), mint egy héttel később a forradalom győzelmének bejelentésekor. Vö. *A szabadság lángjai.* In: *Északmagyarország*, 1956. október 24. 1. p. (IZSÁK et. al., 1996. 155. p.)

¹⁸³ *Északmagyarország*, 1956. október 19. 2. p., október 23. 1. p. stb.

mutatott, mint korábban, gyakorlatilag magáévá tette (még ha a *Kilátó*-nál „finomabb” formában is) a pártellenzék nézeteit, kritikus hangvételét. Egyik szerkesztőségi cikke például az értelmiségi határozat következetes megvalósítását szorgalmazta, nem a korábbi kampányszerű pártügyintézésel, hanem a hosszú távra tervezett, jövőben gondolkodás jegyében,¹⁸⁴ más alkalommal pedig (MTI-hírek alapján) fél oldalas tudósítást közölt a korábban elátkozott Petőfi Kör október 17-i budapesti „Kertmagyarország”-vitaestjéről.¹⁸⁵ A nyílt kritika hangnemén tudósítottak továbbá Berei Andor KV-tagnak, az Országos Tervhivatal elnökének október 18-i miskolci vitaestjéről, a pattanásig feszült elégedetlenségről is.¹⁸⁶ Bereit a pártbizottság hívta meg, hogy „időszerű gazdasági és politikai kérdésekről” adjon alapos tájékoztatást a városi tanács nagytermében szorongó érdeklődőknek. A magas rangú vezetővel való találkozás minden percében szembesült a hallgatóság azzal, mennyire igaza volt az október 13-15-én elfogadott levél valamennyi passzusának, amikor a központi irányítás tehetetlenségét ostromozták. Berei ugyanis az égvilágon semmire nem adott érdemi választ, sem a gazdaság égető kérdéseiről (például az uránérc-ügyről), sem a politikai problémákról (például a törvénytelenések elkövetőinek felelősségre vonásáról), sem a szociális helyzetről (bérrendezésről). A helyi lap tudósítói joggal és élesen bírálta Berei fölényt („alapfokú szemináriumok” stílusát idéző) kioktatását, illetőleg azt, hogy üres frázisokkal akart kitérni a problémák felvetése elől, és levonták a következtetést is: „Elég volt a zárt ajtók politikájából, amely szomorú tragédiához vezette a magyar nemzetet. Elég volt már abból, hogy a nép sorsáról a nép tudta nélkül döntöttek. Egyszer és mindenkorra véget kell vetni annak, hogy fejbólogató jánosok vezessék a nemzetet.” Hasonló tapasztalatokat szűrt le Földvári és a helyi vezetés is, amikor a megyei képviselőcsoport október 22-én nyilvános ülést illetve a Berei Andor-vitaestről konzultációt tartott.¹⁸⁷

Az október 23-át megelőző napokban a helyi politikusok és értelmiségiek egymásra találását fejezte ki a korábbiaknál is jelentősebb mértékű sajtócikk-dömping. Október 20-án megjelent például a *Kilátó* (utolsó) száma, ekkor már nem 6, hanem 8 oldalon. Vezércikkében Hegyi Imre a népfront feladatairól, a demokratikus közélet megteremtésében játszott szerepéről fejtette ki nézeteit.¹⁸⁸ Az október 14-i miskolci párt-találkozót az „összintesség és egymás iránti bizalom, tennivágyás és szívből jövő lelkesedés” jellemezte, akkor is, ha nem különböző pártokban, hanem különböző népfront-bizottságokban kívánnak együttműködni. Ugyanebben a szellemben, a demokratikus hatalomgyakorlás kezdeményezéseként üdvözölte a találkozót a lap egy másik cikke is.¹⁸⁹ Bucsay István a Rajk-ügy tanulságairól fejtette ki nézeteit, méltatva a Hazafias Népfront október 6-án a kivégzettek emlékére rendezett miskolci megemlékezését. A szerző kívánságai ismét csak megfelelték az ellenzék követeléseinek: „Szavak, fogalmak becsületét kell visszaszerezni, olyan fogalmakét, melyeknek nevében akasztófák nyikordultak meg igazak testének súlya alatt. [...] A néppel kiáltattunk annak idején »halál reá«-t. A néppel együtt rendezzük közös dolgainkat.” Bírálta továbbá a közömbösség veszélyét, és követelte, hogy a pártvezetés most ugyanolyan gyorsan intézkedjen a bűnösök felelősségre vonásában, ahogy június 30-án igyekezett a Petőfi Kört ellehetetleníteni.¹⁹⁰ A *Kilátó*-ban ismét figyelmet szenteltek a miskolci iskolaügynek,

¹⁸⁴ *Tovább a megkezdett úton.* In: *Északmagyarország*, 1956. október 18. 3. p.

¹⁸⁵ *Északmagyarország*, 1956. október 19. 2. p.

¹⁸⁶ LOVAS L.[AJOS] – NAGY R.[ÓBERT]: *Őszintébb hangon! A miskolci vitaest margójára.* In: *Északmagyarország*, 1956. október 20. 1. p.

¹⁸⁷ B.-A.-Z.m.Lt. XXXIII-5.1.1. 442. dob. 1. cs. 5. p.

¹⁸⁸ HEGYI IMRE: *Nemzeti összefogást!* In: *Kilátó*, 1956. október 20. 1. p.

¹⁸⁹ HOLDI [JÁNOS]: *Újra együtt.* In: Uo. 4. p.

¹⁹⁰ BUCSAY ISTVÁN: *Mai gondolatok.* In: Uo. 6. p.

lakáshelyzetnek,¹⁹¹ és további, itt nem részletezendő témaköröknek. Megjelent egy Mészöly Miklós-novella, s jelentősnek mondható a lapszámban megjelent költemények (Regös Sándor, Káldi János, Bihari Sándor, Vidor Miklós művei) színvonal-emelkedése is. Közzétették továbbá Juhász József 1952-ben írt *Rettegés* című versét,¹⁹² mely hangulatával, döbbenetes képsoraival az utókorból visszanezve mintegy Illyés Gyula híres, *Egy mondat a zsarnokságról* című költeménye „helyi változatának” tűnik. Érdemes felidézni egy-egy sorát: „A rettegés ül szobádban, / a hajnali félhomályban, / a konyhai tűzhely öblén / rettegéstől vibrál a fény. / Kamrádban a polcok alján, / tejmaradék fülledt habján. / A hagymaszag terjengésén, / padfeljáród repedésén. // Az utcai porfelhőben / villámlásban, rekkenőben, / irodában, asztalon, / zúg monoton, mint a malom. / Esti utcán, utca sarkán, / megvillan a cipők sarkán. / Árkok mélyén, házak szögén, / vacog, lapul, mint a görény. // [...] Összel, télen, temetésen, / tavasszal a születésen, / vízben, jégben, verejtékben, / rád telepszik, mint a szegyen. // Anyád csókját, fiad szemét, / kihűti, mint levest a lég. / Távol-közel nincs nyugovás, / Vétked sincs, de nő a rovás. / Lihegsz, kapkods, még a párán, / mit kifűjtál kínod árán. / Titkod fejti, álmod fojtja, / ködöt lenget agyad rongya. [...]” A lap két legfontosabb, politikai szempontból is kiemelkedő írását Szekrényesi Lajos illetve Földvári Rudolf jegyezte.¹⁹³ Szekrényesi nemcsak a hazudozás befejezését, Farkas Mihály és társai felelősségre vonását követelte, hanem Rákosinak a formális kizárását is a Központi Vezetőségből. Jelentős gondolat, amit a szerző úgy fogalmaz meg, hogy nem elegendő Nagy Imrének a párttagságát helyreállítani, hanem „minél előbb arra a helyre kell felemelni, amely őt méltán és joggal megilleti”, hiszen az idő egyértelműen az ő korábbi politikájának helyességét igazolta. Földvári Rudolf pedig nagy jelentőségű írásában pontról pontra végig elemezte a „miskolci vita” folyamatát, és önkritikusan, saját hibáit (például a július 2-i aktíva-üléssel vagy a Kónya-esttel kapcsolatban) nyilvánosságra hozva vonta le a tanulságokat, például: „nem két politikailag szembenálló tábor, hanem azonos eszméket, azonos célokat vallók vitájáról volt és van szó” stb. Földvári ebben a cikkében maradéktalanul elvégezte korábbi hibáinak korrigálását, s egy olyan programot fogalmazott meg, amilyenből a Központi Vezetőségnek küldött levél alapján egy demokratikus közélet, s az azt továbbra is vezető, de gyökeresen megújódott pártvezetés képe rajzolódott ki. A megyei pártbizottság a Rákosi-rendszer hibáinak felszámolásában korábban is vezető szerepet kívánt játszani – mondta –, s ezt szeretné a jövőben is folytatni. A korábbi, „rosszul értelmezett pártfegyelem és pártszerűség” sallangjaitól végleg megtisztulva nyújtott kezét valamennyi pártbeli vitapartnerének és pártonkívülinek a demokratikus reformok életbeléptetése érdekében.

Hasonló optimizmus csendült ki egyébként a *Művelt Nép* vezércikkében ismét helyet kapó, Hegyi Imre által összefoglalt borsodi problémák ismertetéséből is, melyben a még meglévő helyi vezetői hibákat, melléfogásokat hozta nyilvánosságra, és kiállt Földváriék (az írókkal folytatott, hajnalig tartó beszélgetések közben kialakult) reformpolitikája mellett.¹⁹⁴ De október 21-i számában a korábbiaktól jócskán eltérő hangot ütött meg az *Északmagyarország* is. Helyt adott például a volt kisközpárti, népfrent-bizottsági tag, Németh Imre *Együtt a boldog jövő felé* című társadalmi megbékélést és demokráciát sürgető írásának, de Rajk Lászlóné *Szabad Nép*-hez küldött nyilatkozatának¹⁹⁵ is. Utóbbival egy oldalon jelent meg két, Földvári cikkéhez hozzászóló írás, az írócsoport pártellenzéki személyiségének számító Borsodi Gyula, illetve a korábban a *Kilátó*-val szemben kritikus

¹⁹¹ BUDAI LÁSZLÓ: *Pedagógia a mellényzsebben*. ill. BENEDEK MIKLÓS: *Gondolatok az albérleti uzsoráról és a főbérleti labdázásokról*. In: Uo. 7. p.

¹⁹² Uo. 2. p.

¹⁹³ Ld. ... old.

¹⁹⁴ Ld. ... old.

¹⁹⁵ *Északmagyarország*, 1956. október 21. 3., 5. p.

felelős szerkesztő, Boda István tollából.¹⁹⁶ Mindketten egyetértőleg, Földvári gondolatmenetét támogatva foglaltak állást, Boda ugyanakkor elismerte, hogy lapja csak az utóbbi napokban indult el a „júliusi úton”, és további önkritikát szorgalmazott. A harmadik cikk Déri Ernő hozzászólása,¹⁹⁷ aki szintén az összefogás, előrelépés fontosságát hangsúlyozta, de gondolatmenetében feltűnő, hogy saját korábbi véleményét (ld. fentebb a „funkcionárius”-vita kapcsán) mentegetni, a párt védelmének érdekeivel indokolni próbálta. Nem foglalt egyértelműen állást a „szektásság” elítélésében sem, óvatosan bár, de fenntartotta a „múltba nézőnek” minősített *Kilátó*-val szembeni korábbi kritikáit, továbbá az íróknak való „üzenet”-ként is felfogható, hogy erőteljesen hangsúlyozta: „Egyedül az MDP vezette munkásosztály képes a hatalom gyakorlására szövetségesével, a dolgozó parasztsággal együtt.” Csak október 24-én (tehát akkor, amikor már túlhaladt rajta az idő) tudott megjelenni az utolsó hozzászólás a „miskolci vita” folyamán,¹⁹⁸ melynek szerzője kiáll Földvári cikke és gondolatmenete mellett, örömmel fogadja a korábban megbántott értelmiségieknek szóló együttműködési javaslatot.

A forradalom napja előtt felhevült miskolci irodalmi-politikai vita mindezzel közvetlenül torkollott október 23. eseményeibe.

Szabó Lőrinc Miskolcon, 1956. október 23-25.

Szabó Lőrinc miskolci meghívása bizonyára „békésebb” időszakban is szenzációszámba ment volna a borsodi megyeszékhelyen, a zaklatott politikai légkör azonban tovább fokozta a rég várt költővel kapcsolatos várakozásokat is. Szabó Lőrinc 1955-56-ban keletkezett feljegyzéseiben kevés nyoma maradt a szülővároshoz fűződő viszonyának. Mégis, több jel arra mutat, hogy foglalkoztatta a számára jórészt csak gyermekkori emlékeket jelentő Miskolc, szeretne volna „rendezni” kapcsolatát szülővárosával. Mindez jól érezhető a *Tücsökzene* szenvedélyes hangulatú képein, melyek hol halványabban, hol fél évszázad távolából is élesen idézték fel benne Miskolc emlékeit. Szenvédélyes kérdésére („szülővárosom, sose lesz szemed kóbor fiadon?”) ő maga nem próbált meg választ adni, az 1956-os írócsoportból hozzá érkező jelzések azonban már abba az irányba mutattak, hogy Miskolc értelmisége erőteljesen kereste e válaszadás lehetőségét. Érdemes e ponton egy pillanatra visszanyúlni 1954 decemberére, amikor Szabó Lőrinc 1945 után először megszólalhatott („saját hangján”) a rádióban, éppen egy Miskolcra készült műsorban. Tóbiás Áron szerkesztette az adást a város „felszabadulásának” 10. évfordulójára, és sokakat meghökkentő ötlettel ezt az alkalmat használta apropónak Szabó Lőrinc megszólaltatására: „Szabó Lőrinc kért bebocsátást a miskolci ünnepi műsorba.” – mondta többek között.¹⁹⁹

Szóval az, hogy Szekrényesi Lajos, Bihari Sándor és mások figyelme Szabó Lőrinc felé fordult, két fontos szempont együttes következménye volt. Egyrészt – mint említettük – tökéletesen beleilleszkedett a szülővárosával kapcsolatot kereső, egyúttal életműve összegzésére, áttekintésére készülő költő felfogásába, másrészt személyét nagy mértékben felértékelte, hogy korábban hallgatásra kényszerítették, megszólaltatása önmagában is a pártvezetéssel szembeni „ellenzék” demonstrációjának számított. A *Széphalom* már említett, 1956 nyarán megjelent 3-4. számába Szekrényesi Lajos megkeresésére három szonettet küldött, *A huszonhatodik év* ciklus 45., 46. és 48. darabját.²⁰⁰ Szekrényesi július 29-én újabb levélben fordult a költőhöz, és kérte, hogy augusztus 15-ig küldjön újabbakat. Levelében

¹⁹⁶ Ld. ... old.

¹⁹⁷ Ld. ... old.

¹⁹⁸ Ld. ... old.

¹⁹⁹ Minderről pl. KABDEBÓ, 1980. 459. p. A rádióelőadás szövege megjelent pl. a *Napjaink* 1971. évi 10., és az *Új Tükör* 1976. évi 44. számában.

²⁰⁰ *Széphalom*, 1956. 3-4. sz. 58-59. p.

ennek indoklásaként így írt: „A miskolci irodalomkedvelő közönségnek igen jól esett a folyóiratunkban megjelent néhány vers közlése, hiszen a miskolciak nagyon büszkéek Szabó Lőrinc-re.”²⁰¹ A költő ekkor épp a Balatonon tartózkodott, a felesége azonban 4-én utána küldte Szekrényesi levelét. Ennek okát csak abban jelölhetjük meg, hogy Szabó Lőrinc különös jelentőséget tulajdonított a szülővárosával, különösen annak irodalmi életével kapcsolatos történéseknek, bár erre vonatkozóan nagyon kevés, s csupán közvetett utalással rendelkezünk. Erre utal „Nagyklára” kísérőlevele is: „Mellékelek két levelet magának. Az egyik, mert kedves, és kér valamit 15-ig.”²⁰² Szabó Lőrinc postafordultával eleget is tett a kérésnek, és a *Széphalom*-ba szeptemberben be is szerkesztették a költő által rendelkezésükre bocsátott 49., 51. és 64. szonetteket. Ez a lapszám azonban a forradalom eseményei miatt már nem láthatott napvilágot a tervezett őszi időpontban. Decemberben azután – az írócsoport és az új, MSZMP-vezetés kompromisszuma részeként – változatlan tartalommal, 5-6. számként megjelentették.²⁰³

Szekrényesi említett levelében nagyobb tanulmányt is ígért Szabó Lőrinc frissen megjelent *Válogatott versei*-ről. Levelének megírásakor még semmi konkrétumot nem lehetett tudni a *Kilátó*-ról, ezért feltételezhetjük, hogy a könyvismertetést a *Széphalom*-ba szánták. Azonban a szeptember elején elinduló új folyóiratnak már az első számában megjelent a beígért recenzió. Ekkor még az októberi miskolci irodalmi est terve is éppen csak körvonalazódhatott (persze csak a „Pilvax”-osok körében, maga Szabó Lőrinc erről mit sem tudott), tehát azt sem mondhatjuk, hogy annak valamiféle beharangozásaként készült, sokkal inkább a költészete iránti őszinte miskolci irodalmi érdeklődés erőteljes jeleként értékelhetjük.²⁰⁴ Az írást Szauervald Lajos, az írócsoport egyik termékeny irodalmára jegyezte,²⁰⁵ és cikkében valóban mély líraisággal, szenvedélyesen, az irodalomértelmezés száraz tudományosságától tudatosan elszakadva tekintett végig 34 év vers-termésén, s látta meg az egyéni lélek mélységeinek hullámváltozásai mögött a 20. század magyar történelmét. „Bár a költő verseiben mindenekelőtt saját lelkének grafikus vonalait rögzíti – írja –, mégis legszubjektívebb vallomásaiból is meg lehetne rajzolni 34 év magyar életének hullámhegyeit és hullámvölgyeit.” Amikor megpróbálta áttekinteni a Szabó Lőrinc-i összegzés idejének tanulságait, értékelésén óhatatlanul átsüt 1956 szeptemberének minden feszültsége, várakozása, reménye: „Lehet-e még valami olyan lélekrobbantó, mint ez a művészet – Szabó Lőrinc művészet –, amely sokszor rímnélküli sorainak ritmusával maga a véresen eleven valóság, agitáció a múlt ellen, s itt-ott jövőbe rohanó országút.” A recenzióból végképp lírai esszévé átalakuló Szauervald-cikk azzal a reményteljes megállapítással zárul, hogy a magyar költészet végre elfoglalja majd helyét a legszebb hagyományok nyomába eredő, 1956-ban demokratizálódó Magyarország kulturális életében. Ennek a költészetnek kell formálnia a jövő szellemi felfogását – vallotta Szabó Lőrinc miskolci recenzense, akkor is, ha ez a költészet csak közvetetten terhes társadalmi-politikai mondanivalóval, és sokkal inkább a lélek egyéni rezdüléseire érzékeny tollforgatót avat az egyik legnagyobb élő költővé: „Ez a kötet nem megnyugvást, nem »tisztá művészi« élményt ad, hanem felelősségérzetet, emberi öntudatot és jövőt vállaló feszüléseket indít el bennünk. – Hát van-e erő, amely hatalmasabb, mint a szavak művészet: a költészet?! És jaj annak a társadalomnak, mely ezt az erőt semmibe veszi.”

²⁰¹ Idézi: KABDEBÓ, 1980. 497. p.

²⁰² Uo.

²⁰³ Ld. erről alább, ... old.

²⁰⁴ Bár az azért összességében figyelemreméltó, hogy a *Kilátó* hátsó oldalain nagy terjedelmű, figyelemfelkeltő recenziót csak az ellenzékhez húzó költőfejedelmek köteteinek szenteltek. Illyés Gyula *Kézfogások* című kötetéről Márki Dénes, Zelk Zoltán könyvéről pedig Bod Andor írt a *Kilátó* 2. illetve 4. számaiban.

²⁰⁵ Ld. ... old.

A miskolci irodalmi estre történő meghívás gondolata Bihari Sándorban már 1956 nyarán megfogalmazódott, amikor a Balatonnál találkozott Füsi Józseffel, Szabó Lőrinc sógorával. Őt kérte meg a közvetítésre, s végül a konkrét felkérésre, Szabó Lőrinc és a miskolci írók (Bihari mellett Szekrényesi Lajos) találkozására a fordultatos és jelentőségteljes szeptember 17-i íróközgyűlés egyik szünetében került sor az Újvárosháza folyosóján.²⁰⁶ Az Illyés Gyula társaságában sorra került találkozás a miskolci értelmiség és a városból elszármazott költő között megkapó és – a nagy költők humoros csipkelődése ellenére is – felemelő élményt jelentett Bihariék számára. (Ld. erről a találkozást versben megörökítő Bihari Sándor verset.²⁰⁷) Az éppen elnökségi taggá választott Szabó Lőrinc eleinte bizalmatlanul méregette a két számára ismeretlen fiatal író, annak ellenére, hogy Szekrényesivel már levelezés útján kapcsolatba került. Bihariék konkrét tervekkel álltak elő az est lebonyolítására vonatkozóan, Szabó Lőrinc pedig minden apró részletről tájékozódni akart. Pontosan kikérdezte például, hogy ki az a Csorba Zoltán miskolci tanár, akit a köszöntő, üdvözlő szavak elmondására akartak felkérni, hogyan történik az utazás stb., de természetesen örömmel mondott igent a miskolciak megkeresésére.

Az előkészületek szempontjából fontos az a levél, melyet Szabó Lőrinc Bihari Sándorhoz intézett.²⁰⁸ Ebből kiderül, hogy a költő Sárospatak illetve Debrecen felé kívánta folytatni útját Miskolcra, és a pontos részletek kidolgozására kérte a miskolciakat. A levél egyébként utal arra, hogy Bihariék Illyést is felkérték egy miskolci irodalmi estre, melyet minden bizonnyal rögzítettek is egy november végi dátumban, legalábbis Szabó Lőrinc megjegyzése erre utal. „Reméljük, hogy meglesz, amit vártok az estétől” – írta Szabó Lőrinc levele végén. (Megjegyezzük, utólag elmondhatjuk, hogy maximálisan teljesültek az írók várakozásai.) A miskolci várakozásokat fejezte ki továbbá Kordos Lászlónak a *Kilátó* október 20-i számának címlapján megjelent cikke.²⁰⁹ „Az öröm és a szégyen furcsa keveréke üli meg lelkünket.” – vezette be gondolatmenetét sokatmondóan, majd nem minden ironia nélkül mondta: talán szerencse is, hogy Miskolc nem hagyott mélyebb nyomot Szabó Lőrinc életében, mégis olyan képeket olvashatnak tőle a felnőtt miskolciak a *Tücsökzené*-ben, hogy könnyen, ugyanazokkal az érzésekkel ismerhetik fel benne gyermekkoruk jól ismert helyszíneit. Majd nagyon komolyan mutatott rá, hogy nemcsak egy szülőföldről elszármazott költőt, hanem a korábban elhallgattatott irodalmárt is várják Miskolcra, akinek életét az elmúlt időszakban „néma lázadással” kísérték figyelemmel a miskolci értelmiségiek.

²⁰⁶ Ld. ... old.

²⁰⁷ Ld. ... old.

²⁰⁸ Ld. ... old.

²⁰⁹ Ld. ... ill. ... old.

Meghívók, köszöntők a Szabó Lőrinc-esttel kapcsolatban

99. 23. 6.
1955. május 12.
Győr-Ménfőcsanak
Herman Ottó M.

A Hazafias Népfront, az Írószövetség Miskolci Csoportja,
a Megyei Könyvtár, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa,
a TIT és a Városi Tanács Népművelési Osztálya

1956. okt. 23-án, kedden este 7 órakor

A SZAKSZERVEZETEK MEGYEI TANÁCSÁNAK
SZÉKHÁZÁBAN (MISKOLC, KOSSUTH U. 11.)

SZABÓ LŐRINC

SZERZŐI ESTET

rendez
Az irodalmi estet megnyitja
Csorba Zoltán

Bevezetőt mond
ILLYÉS GYULA

A szerzői esten részt vesz és verseiből felolvas
SZABÓ LŐRINC

Közreműködnek
Gáborjáni Klára
előadóművész

Horváth Gyula
és
Nagy Attila
a Déryné Színház művészei

Pekker Zsuzsa
és
Szűcs Ilonka
művésztanácsok

Belépőjegy 5 forintos áron előre váltható a Hazafias Népfront városi irodájában (Tanácssház tér 5. Telefon: 16-297) és a TIT-ben (Széchenyi u. 16. I. emelet. Telefon: 15-492), valamint a helyszínen.

Beszámolóval Nemesfalusi V. Miskolc — F. v.: Kossuth Lajos 27739 — 150 db

*A Szabó Lőrinc-est plakátja*²¹⁰

²¹⁰ Papp László tulajdonában, HOM. IGy. 99.23.5.

Ma este lesz Szabó Lőrinc szerzői estje Miskolcon

Szabó Lőrinc, Miskolc szülöttje az egyik legnevesebb élő magyar költő, ma, kedden este 7 órakor az SZMT székházában (Miskolc, Kossuth-u. 11) szerzői estet tart. A költő maga is részt vesz a szerzői esten s felolvas verseiből. Beve-

zét mond Illyés Gyula. Közreműködnek: Gáborjáni Klára, Horváth Gyula, Nagy Attila, Pekker Zsuzsa és Szűcs Ilonka. Az irodalom, a versmondás művészetének sokszor miskolci barátja szeretettel üdvözlözi szülővárosában Szabó Lőrincet.

*A Szabó Lőrinc-est meghívója az Északmagyarország
1956. október 23-i számában*

RENDEZŐK · AZ MDP MEGYEI PÁRTBIZOTTSÁGA · A HAZAFIAS NÉPFRONT · AZ ÍRÓSZÜVETSÉG MISKOLCI CSOPORTJA · A II. RÁKÓCZI FERENC KÖNYVTÁR · A SZAKSZERVEZETEK MEGYEI TANÁCSA · A TTIT · A VÁROSI TANÁCS NÉPMŰVELÉSI OSZTÁLYA ★ MISKOLCI MEGYEI NYOMDAIPARI V. MISKOLC	<i>M</i>EGHÍVÓ
--	--

1956 OKTÓBER 23-ÁN, KEDDEN ESTE 7 ÓRAKOR A SZAKSZERVEZETEK MEGYEI TANÁCSÁNAK SZÉKHÁZÁBAN (MISKOLC, KOSSUTH UTCA 11) SZABÓ LŐRINC SZERZŐI ESTET RENDEZÜNK ERRE ÖNT ÉS KEDVES HOZZÁTARTOZÓIT SZERETETTEL MEGHÍVJA A RENDEZŐSÉG ★ BELÉPŐJEGYEK 8 ÉS 5 FORINTOS ÁRON ELŐRE VÁLTHATÓK A HAZAFIAS NÉPFRONT VÁROSI IRODÁJÁBAN (TANÁCSHÁZ TÉR 9. SZÁM - TELEFON: 10-297) ÉS A TTIT-BEN (SZECHENYI UTCA 19. SZ., I. EMELET, TELEFON: 10-492), VALAMINT A HELYSZÍNEIN	AZ IRODALMI ESTET MEGNYITJA CSORBA ZOLTÁN BEVEZETŐT MOND ILLYÉS GYULA A SZERZŐI ESTEN RÉSZT VESZ ÉS VERSEIRŐL FELOLVAS SZABÓ LŐRINC KÖZREMŰKÖDNEK GÁBORJÁNI KLÁRA ELŐADOMÁNYOZ HORVÁTH GYULA / NAGY ATTILA A RÉVNYE SZÍNHÁZ MŰVÉSZEI PEKKER ZSUZSA / SZÜCS ILONKA MŰVÉSZTANÁROK
--	--

Meghívó a Szabó Lőrinc-estre²¹¹

²¹¹ Kordos Lászlóné tulajdonából, ill. HOM. IGy. 91.96.46.

Szabó Lőrinc köszöntése

Október 23-án ünnepet ül városunk minden irodalmat szerető, szép és igaz szóra felérző lakosa: Szabó Lőrinc először tart szerzői estét Miskolcon.

Az öröm és a szűgyen furcsa keveréke áll meg lelkiünket. Végre meglátjuk és meghallgathatjuk azt a költőt, akinek neve és versei ott zsonganak fülünkben évtizedek óta, akinek küzdelmeit, válságait, egy évtizedes kitaszítottságát néma lázadással kísértük, akinek pusztalétéért is aggódniuk kellett.

A nagy, igen nagy magyar költőt fogadhatjuk végre városunkban, de még ennél is többet: a miskolci születésű Szabó Lőrincet.

A születési hely olyan következetlen véletlenség, aminek ritkán van hatása egész életre. Lokálpatrióta túlzás lenne azt állítani, hogy Miskolc rányomta bélyegét a költő életére (talán szerencse is, hogy nem tette). Néhány sor, néhány versszak idézi fel a gyermekkor városát a Tücsökház vaskos lírai önéletrajzában, de — ennyit még, egy nagy költőtől sem kaptunk mindmáig.

Köszönjük Szabó Lőrincnek, hogy megajándékozott minket, miskolciakat a város legprózaibb, legcsúnyább részének: a vasút, a Nagyhíd tájának költői emlékeivel. Köszönjük annak a sokezer öreg gyereknek a nevében, akinek gyermekkorát ott játszódott le a „sakk-kocka-táj”, telep-vég körül, ahonnan „messziről” hallottuk a vasutat: görgő-rohaj, fütty, mozdonydohogás... szép piros sárkány repült a rét felett.

Köszönjük Szabó Lőrincnek azt az elfeledett régi érzést, amikor mi is ott álltunk, dobogó szívű kisgyermek, a Nagyhíd rácsai előtt és vártuk az áthaladó mozdony kénes füstfellegét. Köszönjük a régi, patriarkális, virágos Zöldfa-utca hangulatát, köszönjük mindazt, ami számára és számunkra is már csak emlék.

Szabó Lőrinc már régen elment közülünk, régen kinőtt városunkból. Látjuk, hogy az emlékek benne is már csak halványan szólnak meg, a ködös, álomszerű múltból. És valljuk meg töredezten, mi is elfeledtünk róla. Nem a költőről, a miskolciról. Talán még nem késő, hogy ezt a hibát — amelyik nem egészen a mi hibánk — jóvátegyük.

Illyés Gyula írja Szabó Lőrinc válogatott verseinek bevezetésében: „Senkit sem lehetne — ma, öregsége elején sem — a való élettel könnyebben boldoggá tenni, mint őt, aki legtávolabbnak tudja érezni magát a boldogságtól... Mondhatni, nemzeti kötelességünk volna, hogy most, amikor ereje teljében van, minél több alkalmat adjon rá.”

Most rajtunk a sor, miskolciakon! Legyen a Szabó Lőrinc szerzői es olyan hagulatú, hogy egy cseppnyi boldogságot varázsoljon a születési helyére visszazarándokló nagy költőnk szívébe. Cáfoljunk meg a Tücsökház minden jó miskolci szívében égetően szűrő, bánatos sorát:

„...Szülővárosom,
sose lesz szemed kőbor fiadon?”

Kordos László cikke a Kilátóban²¹²

²¹² Ld. ... old.

A szeptember végén – október elején amúgy is pezsgő miskolci kulturális és politikai életben Bihari számára nem kis feladatot jelentett az est pontos és zökkenőmentes előkészítése. A nevezetes Kónya-est óta történt változásokat a helyi irodalom és a hatalom változásában már csak a külsőségeken is le lehetett mérni. Akkor csupán házilag sokszorosított meghívó levél készült, zárt körű meghívottak számára, s a szervezők csupán a TIT és a Hazafias Népfront (Bihari és Bod) voltak. Most pedig már nemcsak helyi, hanem országos lap is beharangozta az eseményt,²¹³ díszes meghívólevél készült a fontosabb vendégek részére, továbbá nemcsak lehetővé tették, hanem erőteljesen szorgalmazták is, hogy az érdeklődők minél nagyobb száma jelenjen meg ezen az esten (5 forintos belépőjegy ellenében), amit az e célra nyomtatott és Miskolc utcáit elborító plakátokkal juttattak kifejezésre. Ami pedig a testületeket illeti, az említettek mellett külön szervezőként tüntették fel az írószövetség miskolci csoportját (ami azzal volt egyenértékű, hogy demonstrálták a csoport önállóságát), továbbá a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárat, de e kulturális célú egyesületek mellett fontos volt, hogy megjelöltek politikai-államhatalmi szerveket is. Fontosnak vélték, hogy megjelenjen, mint szervező a Városi Tanácsnak a – kocsonya-vitában már több alkalommal keresztűzbe került – Népművelési Osztálya. (Ld. fentebb.) A helyiség biztosításán túl nyilván bírt üzenet-értékkel az is, hogy a Szakszervezetek Megyei Tanácsa is demonstrálta a kulturális rendezvény melletti kiállását, de a legfontosabb, hogy önálló szervezőként jelent meg a MDP Megyei Bizottsága. A szervező testületek sokszínűsége, az, hogy egy párt- illetve állami szerv valamint kulturális intézmények egyformán álltak egy ilyen rendezvény mellé, önmagában demonstrálta irodalom és politika egymásra találását, együttműködését a forradalom előestéjén Miskolcon. Egyértelmű, hogy Földvári Rudolf nem népszerűség-fokozó gesztusnak tekintette, hogy az írók lapjának anyagi támogatásán kívül, nagyon is tevőlegesen részt vehetett a kulturális eseményekben. Mind az október 13-i pártaktíván játszott szerepéből, mind a *Kilátó*-ban megjelent cikkéből, illetve egyáltalán az 1953 óta folytatott politikai pályafutásából egyértelműen következett, hogy a párt feladatának tekintette az értelmiség alulról jövő, a társadalmi nyilvánosság kibontakozását segítő rendezvények felkarolását. Szervező tevékenységével, az irodalmi esten való részvételével Földvári kinyilvánította, hogy nemcsak szavakban, hanem valójában szolidáris a reformer értelmiséggel. A pártbizottság nemcsak jelentős anyagi támogatást adott az est előkészítésére, hanem Földvári Szabó Lőrincék utazásának lebonyolítására rendelkezésre bocsátott egy pártbizottsági autót is.²¹⁴ Mégis feltűnő, hogy a megyei pártbizottság, mint szervező csak a postai úton terjesztett meghívókon került feltüntetésre, az utcai plakátokról valami oknál fogva „lemaradt”. (Ld. mellékelt.) Ennek okát nem tudjuk, lehet, csak véletlenről van szó. A plakátokkal egyébként más baj is volt. Először jóval nagyobb betűkkel szedték a csak köszöntő szavakat mondó Illyés Gyula nevét a főszereplő Szabó Lőrincnél, Biharinak kellett intézkednie a hiba kijavításáról, mielőtt az utcára kerülne.²¹⁵

A pártvezetésben voltak ugyanakkor, akik bizalmatlanul tekintettek a Szabó Lőrinc-estre. Grósz Károly – sejtve a minden korábbi irodalmi estet felülmúló érdeklődő tömeget – fejezte ki bizonytalanságát Földvári előtt. A forradalom utáni önmentegetés és felelősség-áthárítás jegyében született Déri Ernő-feljegyzés pedig arról tanúskodik, hogy a városban többen politikai demonstrációtól tartottak az esemény kapcsán, pusztán azért, mert a már nyíltan ellenzéki írócsoport szervezte.²¹⁶

²¹³ *Irodalmi Újság*, 1956. október 20. 10. p. Az *Északmagyarország*-ra és a *Kilátó*-ra ld. a mellékelt illusztrációt.

²¹⁴ Ld. ... old.

²¹⁵ Ld. ... old.

²¹⁶ Ld. ... ill. ... old.

Szabó Lőrincék miskolci látogatásának helyszínei ma²¹⁷

A Kossuth u. 11. sz. alatti egykori Szakszervezetek Megyei Tanácsának székháza, itt tartották 1956. október 23-án a Szabó Lőrinc estet (Az épületben ma a Bábszínház illetve a Francia Intézet működik)

A Szarvas Patika saroképülete a miskolci Erzsébet téren, feltehetően a felette lévő erkélyről nézte Szabó Lőrinc az október 25-i felvonulást

²¹⁷ Az alábbi képeket készítette: Fazekas Csaba.

A Dérné u. 3. sz. alatti egykori Nevelők Háza (ma Színészmúzeum), itt lakott Szabó Lőrinc lánya és felesége október 23-tól november közepéig

Így érkezett el az október 23-i utazás, reggel a gépkocsi pontosan megjelent Szabó Lőrincék lakása előtt. Érdekes beszélgetés zajlott le Illyés és között, amikor a városligeti Sztálin-szobor mellett elhajtottak, Szabó Lőrinc ugyanis megkérdezte, hogy vajon megéri-e, amikor ez a szobor le fog dőlni. (Egy napot sem kellett rá tovább várni.) Velük utaztak feleségeik illetve Szabó Lőrinc lánya, Gáborjáni Klára is. Szabó Lőrincék tiszteletére egyébként a városi tanácson fogadást adtak Szinvavölgyi József tanácselnök vezetésével, melyen a tanács és a pártbizottság vezetőin kívül jelen voltak az írócsoport meghatározó személyiségei is.²¹⁸ Miskolcon már október 22-én pattanásig feszült a húr, főleg az egyetemvárosban és a DIMÁVAG-ban megtartott forró hangulatú gyűlések, az ott elfogadott követelések miatt. A tanácson rendezett fogadáson, illetve az este 7-kor kezdődő irodalmi esten azonban ezt alig lehetett érzékelni. A budapesti felvonulás engedélyezéséről-betiltásáról, majd az ott történekről érkező kósza hírek csak fokozták a feszültséget Miskolcon is. Ebben a vészterhes, feszült helyzetben a Szabó Lőrinc-est valósággal kis szigetet alkotott a sodró események tengerében. Az estet végig a teljes politikamentesség jellemezte, bár több résztvevő gondolatait a költészet élvezete mellett a külvilág történéseiről való töprengés kötötte le. Ez utóbbiak között első helyen kell Földvári Rudolfot említeni,²¹⁹ akinek a figyelmét a munkás és egyetemista-megmozdulások hírei kötötték le inkább. Az esten találkozott például Németh Imrével, korábbi kisgazdapárti politikussal, ekkor népfrent-bizottsági taggal, s a pesti tüntetésről beszélgettek. Földvári úgy vélte, nem lehet a felvonulásból probléma, mert a fiataloknak igazuk van.²²⁰

Az esten egyébként óriási tömeg gyűlt össze, már hat órakor tömve volt a Szakszervezetek Megyei Tanácsának székháza a Kossuth u. 11. sz. alatt. Kénytelenek voltak az előtérbe székeket és hangszórókat elhelyezni, hogy mindenki hallhassa a történeteket. Az előzetes terveknek megfelelően Csorba Zoltán mondott köszöntő szavakat,²²¹ s bár úgy vélte, Miskolcnak korábban nem voltak nagy költő-szülöttei, most végre van. Illyés korrigálta egy kicsit e szavakat, mondván, hogy nem kell emiatt szégyenkeznie egy városnak sem. Egy másik megemlékezés szerint Illyés a *Válogatott versek*-kötethez írt előszavának gondolatmenetét is követte, amikor az „élve boncolás” kérdéseit elemezte Szabó Lőrinc munkássága kapcsán.²²² A megnyitót követően – hasonlóan a július 2-i budapesti esthez – Szabó Lőrinc-versek hangzottak el, majd maga a költő is olvasott fel belőlük. Sor került még zeneszámok előadására, Pekker Zsuzsa és Szűcs Ilonka művésztanárok tolmácsolásában. A verseket Nagy Attila és Horváth Gyula színművészek mellett a költő lánya, Gáborjáni Klára szavalta el. Bihari Sándor emlékei szerint maga a költő olvasta fel *A rabszolga* című versét, a művészek pedig elszavalták *A Bazilikában zúg a harang* és a *Barátaimhoz* című költeményeket. Egy 1975-ben kelt levelében („homályosan” ugyan, de nagyon valószínűen) úgy emlékezett, hogy ezeken kívül még elhangzott a *Nyitnikék* és a *Tücsökzene* miskolci vonatkozású része.²²³ Más visszaemlékezések néhány Lóci- és Kisklára-vers elhangzásáról is beszámolnak.²²⁴ Az elsőként említett három költemény – különösen például Nagy Attila szuggesztív előadásában – alkalmasnak bizonyult arra, hogy a történelmi pillanatban különösen kidomborítsa a mondanivaló egyes elemeit. *A Bazilikában zúg a harang*-ból

²¹⁸ Ld. a mellékelt fényképeket. Déri a fogadáson például még ott volt, magán az irodalmi esten már nem, inkább a forrongó diósgyőri üzemek felé vette útját. Szinvavölgyi Józsefnek pedig másnap korán Debrecenbe kellett volna utaznia valamilyen országos kulturális tanácskozással Seres János festőművésszel együtt, ezért elképzelhető, hogy ő sem ment el az estre. (Ez utóbbi Seres János szíves közlése, ezúton is köszönöm.)

²¹⁹ Ld. ... old.

²²⁰ FÖLDVÁRI, 1993. 274. p.

²²¹ Ld. ... old.

²²² Ld. ... old.

²²³ HACSINÉ BARBÓCZ ILDIKÓ: Szabó Lőrinc és Miskolc. (Kézirat.) 45. p. A verseket ld. ... old.

²²⁴ Ld. ... old. Ezek közlésétől (mivel a konkrétan elhangzott verset felidézni nem tudtuk) eltekintettünk.

például túlzottan erős volt az „áthallása” az alábbi panaszos soroknak: „mért nem biztatnak, hogy lesz nekem is / ideáлом és hazám, / és e hazában valahol / lesz még számomra hely, / ahol egy kis nyugalomért / meghalni mégse kell...” A történelmi helyzet fel- vagy talán sokak fülében át is értékelte *A rabszolgá*-ban az Óriásnak alárendelt dolgozó panaszait, kiszolgáltatottságának képeit, a hiábavaló lázadás költői képsorait. De a legnagyobb hatással a *Barátaimhoz* sorai bírtak, Nagy Attila előadásában. A vers így végződött: „Bennem dobogott az ország, / s én fiatalnak éreztem a sorsát, / reménykedőnek, lángnak, magaménak... / S körülnéztem, kerestem a fiúkat, / s mint erős érc, zengett bennem a hit: / hogy csinálunk mi itt még valamit!” E sorok, illetve a költemény egésze jól fejezte ki az akkori hangulatot.²²⁵ Érdemes felidézni Nagy Attila egyik visszaemlékezését, mely a Szabó Lőrinc-est hatását, fontosságát tükrözte: „Még főiskolás jó híremnek köszönhetően, Illyés személyes kérésére én szavaltam el az összes Szabó Lőrinc-verset. Szinte lázban égtem, már két nappal azelőtt csak a költeményekkel foglalkoztam.”²²⁶ (Bár megjegyezzük, feltételezhetően tévedett, amikor az „összes” versről beszélt, hiszen Horváth Gyula feltételezhetően, Gáborjáni Klára pedig majdnem bizonyosan mondott Szabó Lőrinc-verset az est folyamán. A sikeres rendezvényt követően hosszú sorokban dedikáltatták a miskolciak a *Válogatott versek* kötetet. A látogatás rendkívül emlékezetes maradt az ott megjelentek számára. Bihari Sándort megihlette ez a találkozás, de egy amatőr helyi költő, Fábry Róza Julianna is verset faragott az eseményről.²²⁷

²²⁵ Minderről ld. ... old.

²²⁶ ÓMOLNÁR, 1989. 114. p.

²²⁷ Ld. ... old. Fábry Róza Julianna egyébként többször elküldte verseit az írócsoport tagjainak. 1954-ben például épp a többször emlegetett Bod Andor lektorálta írásait, elismerve, hogy „nyitott szemmel jár a világban”, de költeményeit gyakran például ritmikai hibák teszik nehezen élvezhetővé. (A lektori vélemény Kovács Ferenc birtokában.)

A városi tanácson rendezett fogadáson készült fényképek²²⁸

Szabó Lőrinc

²²⁸ Készítette: H.Szabó Béla. A fényképek megvannak Bod Andorné és Papp László tulajdonában ill. HOM. IGY. 91.96.47.1-5.

Bod Andor, Illyés Gyula, Csorba Zoltán

Szabó Lőrincné, Illyés Gyuláné, Bod Andor

Csorba Zoltán, Szabó Lőrinc, Földvári Rudolf, Kordos László (kissé takarva), Déri Ernő, Szekrényesi Lajos (az előtérben, takarva)²²⁹

*Szinavölgyi József és Gáborjáni Klára (Szabó Lőrinc lánya)
köztük ismeretlen személy*

²²⁹ Közlte: PORKOLÁB, 1992. 60. p.

*Déri Ernő, Bihari Sándor, Kiss Károly, Szekrényesi Lajos,
Barnóczy Lajos, Lehoczky Sándor*

Az estet követően az Avas szálló éttermében érte a vacsorázó társaságot a Pesten történt földindulás híre. A társaságon erős izgalom lett úrrá, s hogy biztos információkhoz jussanak, Bihari javaslatára átvonultak a TIT-be, ahol volt telefonálási és rádió-hallgatási lehetőség. A döbbenetes hírek hallatán a költők megőrizték nyugalmukat és kiegyensúlyozottan értékelték a helyzetet, olyannyira, hogy a jelen lévők szerint nem is érték váratlanul őket a budapesti események hírei, mert Illyés pontosan volt informálva.²³⁰ A visszaemlékezések egybehangzóan írják le a Sztálin-szobor ledöntése feletti megdöbbenésüket, Illyés Gyuláné aggodalmát a Budapesten egyedül maradt lánya iránt.²³¹ Nem törődve az út esetleges veszélyeivel, mindenképp vissza akart menni a fővárosba. 24-én reggel Illyésné Flórá a férjével együtt Seres János miskolci festőművész, tanár is kikísérte a vasútállomásra, utóbbi is próbálta megnyugtatóni az asszonyt, hogy nem olyan kicsi már az a lány, bizonyára tud magára vigyázni, nem keveredik semmi veszélyes dologba.

Ezt a napot tulajdonképp az értelmiségiekkel együtt a Pedagógus Szakszervezetben lévő klubban töltötték a költők, feszülten várva és figyelve a beérkező híreket, információkat.²³³ Illyés és Szabó Lőrinc szerettek volna mielőbb visszautazni Pestre, hogy „Nagy Imre mellett lehessenek” – írta Bihari Sándor. Illyésre mély hatást gyakorolt továbbá délután, amikor a miskolci főutcán meredt arccal elgondolkodón nézte a felvonuló szovjet katonákat.²³⁴ Érdemesebb inkább felidézni a 25-én történeteket. A reggeli órákban a diósgyőri üzemekből az egyetemvárosba indult

meg a munkások tömege, hogy részt vegyen a diákok nagygyűlésén. Az esetről megint csak több emlékezés szól,²³⁵ Bihari Sándor memoárjában azt írta, hogy a Széchenyi utcán, majd a Felszabadítók (ma: Görgey) utca – Csabai kapu útvonalon, magyar zászlókkal hömpölygő tömegből felismerték az Erzsébet tér sarkán, a Tervező Iroda emeleti ablakában Szabó

A vasgyári munkások felvonulása 1956. október 25-én²³²

Lőrincet.²³⁶ Ez a felismerés (illetve a költőnek szánt éljenzés) lehet, hogy bekövetkezett, bár tény, hogy vannak, akik szkeptikusak a korábban évekig elhallgattatott, Miskolcra csak két nappal korábban visszatért költő megismerése tekintetében.²³⁷ Ugyancsak megoszlanak a vélemények arról, hogy a felvonulók milyen rigmust skandáltak a szovjet csapatok kivonulását követelve, amely Szabó Lőrincnek annyira megnyerte a tetszését, hogy valami olyasmit mondott Illyésnek: én már sok szép verset írtam, de ilyen gyönyörűt még nem. Bihari a „kuss ki, ruszki” formulára emlékszik, a többi visszaemlékezés szerint a „mars ki,

²³⁰ Ld. Nagy Attila szavait, ... old.

²³¹ Ld. ... old.

²³² HOM. HTD. 79.299.1.13.

²³³ A társaság hangulatáról, beszélgetéseiről ld. részletesen ... old.

²³⁴ BIHARI, 1996. 25-26. p. Az Illyéssel kapcsolatos élményről ld. ... old.

²³⁵ Ld. ..., ill. ... old.

²³⁶ BIHARI, 1996. 29. p.

²³⁷ Ld. ... old.

ruszki” volt a meghatározó, nem beszélve a „ruszki haza” skandalásokról.²³⁸ Persze elképzelhető, hogy mindkettőben van igazság, csak Bihari Sándor emlékezetében a ritmusos változat jobban megmaradt, de tény, hogy a visszaemlékezések logikája alapján a „mars ki, ruszki” valószínűbbnek tűnik.

Szabó Lőrinc és Illyés Gyula számára – feltételezhetően Zsadányi Guidó, a Nemzeti Bizottság későbbi tagja segítségével – a Tervező Iroda Budapestre induló vállalati gépkocsijában adtak két helyet, így 25-én visszatértek a fővárosba. Indulásuk előtt még üdvözlötték az egyetemvárosi nagygyűlést, melyet ott be is jelentettek, hatalmas ovációtól kísértetve.²³⁹ Budapestre történő elindulásuk egyébként bizonyára a felvonulás közben történt, hiszen több emlékezés is szól arról, hogy Illyés és Szabó Lőrinc külön-külön együtt vonultak a menettel egy darabig. Illyés Bod Andorné és mások társaságában, Szabó Lőrinc pedig Bihari társaságában. Érdekes adalék, hogy a lelkes hangulatú felvonulás közepette a költő Biharinak irodalmi kérdésekről, egy versének (minden bizonnyal *Az óriás intelme*) lehetséges értelmezési lehetőségeiről beszélt.²⁴⁰

A költő lánya és felesége azonban továbbra is a városban maradtak, a Pedagógus Szakszervezet Déryné u. 3. sz. alatti székházában (Nevelők Háza) nyertek elhelyezést Kordos Lászlóné vendégeiként.²⁴¹ Gyakran felkeresték őt a miskolci író-értelmiségi csoport tagjai, és Gáborjáni Klára egyébként sem tétlenkedett: a Lillafüreden működő rádióadón irodalmi műveket adott elő, hozzájárulva ezzel az amúgy is sokak által hallgatott, nagy kiterjedésű és népszerű rádióállomás még színvonalasabbá tételéhez.²⁴²

Pontosan nem tudhatjuk, mennyi időt is töltöttek itt a forradalom november 4-i leverését követően. November 16-án még bizonyosan itt voltak, ekkor küldött ugyanis egy levél kíséretében ruhát Szabó Lőrinc a feleségének Dóczi Antal ózdi református lelkész segítségével. Ugyanakkor a házigazda szerepet ellátó Kordoséknak november 22-én dedikálta a *Válogatott versek* egy példányát a „két Klára miskolci száműzetésének emlékére”, vagyis ekkor már valószínűsíthetően a fővárosban voltak, valamikor a két időpont között térhettek haza. Ez alapján feltételezhetjük, hogy amikor december 15-i levelében „30 napos” itt-tartózkodásukról tett említést, nem pontos, hanem csak hozzávetőleges (kerek) számot mondott.²⁴³ (Gáborjáni Klára később is gyakran váltott levelet Kordos Lászlónéval, s mindig hálásan emlékezett az 1956. október-novemberi vendégszeretetükre.²⁴⁴) Emellett szól, hogy december 17-én kelt, Baumgartner Sándoréknak írott levelében szintén arról beszél, hogy „harminc napig voltunk elszakítva”.²⁴⁵ A levél részlete érdekes visszatekintés is egyben részéről az átélt eseményekre: „Nem ért bennünket semmi baj. A két Klára az én miskolci

²³⁸ Ld. ... old., „mars ki, ruszki”-t említ Nagy Attila: ÓMOLNÁR, 1989. 193-194., 196. p. Ugyanitt Nagy Attila tévesen emlékszik vissza arra, hogy Szabó Lőrinc és Illyés Gyula október 26-án részt vett volna a miskolci színházban tartott megbeszélésen, mert ekkor már nem tartózkodtak a városban. (A téves adatot mások is átvették.) A színházba minden bizonnyal elmentek, és beszélgettek is a kialakult helyzetről a lázas hangulatban lévő művészekkel, erre valószínűleg 24-én, esetleg 25-én a reggeli órákban került sor. (Ekkor épp az *Ember tragédiája*-nak próbái mentek a miskolci színházban, vö. ... old.) A „mars ki, ruszki”-ra ld. még BALÁS, 1990. 19. p.; UNGVÁRY, 1991. 67. p. stb.

²³⁹ Ld. ... old.

²⁴⁰ Ld. ... old., BIHARI, 1996. 29. p.

²⁴¹ Erre az időszakra részletesen ld. ... old.

²⁴² Ld. ... old., a rádiót egyébként Nagy Barna stúdióvezető irányította. (Megjegyezzük, különösen sajnálatos, hogy a Borsodi Rádió forradalom alatti szerepéről máig csak a *Fehér könyvek*-ben és azok torz beállításában olvashatók részletesebb adatok, pedig az állomás fontos részét képezte a Borsod-Miskolci 56-nak.)

²⁴³ Ld. ... ill. ... ill. ... old. Utóbbi idézi: KABDEBÓ, 1980. 501. p.

²⁴⁴ Erről emlékezett például egy 1958. február 2-án, tehát már Szabó Lőrinc halála után kelt levelében is. (Kordos Lászlóné tulajdonában.)

²⁴⁵ SZABÓ LŐRINC (1974) 593-594. p.

irodalmi estém után az idegen városban rekedt, nekik szóló üzeneteimet hallhattátok.²⁴⁶ [...] Én ugyanis Illyés Gyulával együtt egy alkalmi kocsin harmadnap még hazajöhettem, nem tudván, mire hagyom ott a két nőt. De nem voltak rossz kézben.” A miskolciakkal 1957 tavaszán is igyekezett kapcsolatot tartani, nem feledkezett meg például arról, hogy itteni barátainak dedikált példányt küldjön *A huszonhatodik év* című kötetéből.²⁴⁷

Kitekintés I. – Szabó Lőrinc a forradalomban és 1957-ben.

A költő forradalom alatti és utáni magatartásáról, tevékenységéről sok adat jelent már meg, ezeket nem összegezni, hanem csak felvillantani kívánjuk.

Tény, hogy az alapjában véve apolitikus természetű, közéleti kérdésekben ritkán aktivizálódó költőt magával ragadták a forradalom eseményei. Október 26-án (tehát a visszatérésük) másnapján jelent meg egy nyilatkozat, miszerint az írók kivették részüket a forradalom előkészítésében.²⁴⁸ Az aláírók között (Benjámín László, Déry Tibor, Tamási Áron, Németh László, Veres Péter és Zelk Zoltán mellett) Illyés és Szabó Lőrinc neve is szerepelt, vagyis álláspontunk szerint 25-én a kora délutáni órákban érhetek vissza Budapestre, s első útjuk az írószövetségbe vezetett, ahol hozzájárulásukat adták a nyilatkozathoz. Az október 26-30. közötti napok számára is az események menetének követését, az író társadalom forradalom melletti kiállását, a túlzások elítélését szorgalmazó tevékenységében való részvételét hozta. Október 31-én írta *Ima a jövőért* című cikkét, mely az *Irodalmi Újság* egyetlen, forradalom alatti számában, november 2-án jelent meg.²⁴⁹ Szempontunkból e cikk azért is rendkívül érdekes, mert a forradalom megítélésében miskolci élmény-anyagára támaszkodott, méltatta a társadalom egészét lelkesítő nemzeti kibontakozás megnyilvánulását. Miskolcot úgy jellemezte, mint a „ciklon központi szélcsendjében, akkor még zavartalan szélcsendjében” élő, tevékenykedő várost. A ciklon-hasonlat egyébként nagyon foglalkoztathatta ekkoriban. Bihari Sándornak még október 24-én Miskolcon írott dedikációjában ugyanis a „vihár csöndes centrumában”²⁵⁰ formulát használta borsodi megyeszékhely megnevezésére. (Hogy a „vihár” később mennyire „megtépázta” a várost, erről ekkor nem tudhatott.) A társadalom rendjének megőrzésére, a forradalom vívmányait beárnyékoló „önbíráskodások” visszaszorítására figyelmeztetett (a Köztársaság téri pártház ostroma kapcsán) az írószövetség kilenc vezetője november 1-én született nyilatkozatában, melyek között Szabó Lőrinc szintén aláíróként jelent meg.²⁵¹

²⁴⁶ Bizonyára rádió-üzenetekre céloz itta költő. Csanádi György, a vasút vezérigazgatója, utóbb miniszter segítségével tudtak kapcsolatot tartani

²⁴⁷ Seres János 1957. május 14-i dátummal kapta meg a dedikált, illetve egy helyen Szabó Lőrinc által javított verssort tartalmazó kötetet. (A kötet-példányt Seres János bocsátotta rendelkezésemre, ezúton is köszönöm.)

²⁴⁸ Ld. pl. STANDEISKY, 1996. 306. p.

²⁴⁹ Ld. ... old., illetve a mellékelt illusztrációkat. A cikket egyébként többen is méltatták, ld. pl. KABDEBÓ, 1980. 498-499. p.; POMOGÁTS, 1989. 77. p.; STANDEISKY, 1996. 81. p. stb.

²⁵⁰ BIHARI, 1996. 25. p.

²⁵¹ A nyilatkozat első példánya közölte az aláírók neveit (az október 26-i nyolc név mellett Ignótus Pálét), ugyanígy hangzott el a rádióban is, ugyanakkor az *Irodalmi Újság* november 2-i számában a nevek már nem jelentek meg, hogy mintegy az írószövetség elnökségének közös állásfoglalásaként nagyobb hangsúlyt kaphasson. Ld. erről többek között: STANDEISKY, 1996. 52. p., a Szabó Lőrincsel szoros baráti kapcsolatot ápoló Illyés Gyula vallomásában: STANDEISKY, 1993b. 1394. p. stb.

Szabó Lőrinc Ima a jövőért című cikke az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában

IMA A JÖVŐÉRT

Magyar szabadságunk visszavívása / melyhez hasonló fordulat talán csak az a régi felszabadulás fogalma, a török hódoltság aldi /, szülővárosomnak Miskolcra ért, egy irodalmi est után, délelőtt itt, Budapestre, még láttam azokat a nagy hátrányokat - akivel szemben tárgyalások itélke-
sére bizonyára csak hosszú-hosszú évtizedek múltán lesz képes a hátrányos és a tiltakozó értelem - és az érvelő készség, vacsora közben, már lelkünknek hírt hozták az új telefon-
drótok.

Két napig ott, Miskolcon, mint egy őriási ciklon központi eseménye - akkor még zavartalan szőlőművelés-
eltűnk, ottan néma szavak közöttünk forog, fenyegető és
omló falat, csak a szavak, majd szinte vissza, mielőtt le-
hetett, a harcoló... nem akarom elhalasztani, hogy est
a relatív sikerrel... a felszabadulás ott is elemi erő-
vel kitűző jelét... a hátrányos magyar munkásságának
és három egyenlített... politikailag töltő idegen, de
- idejekorán felszabadult magyar vezetőségnek köszönhető szülő-
városom.

Aszta naponként, örökölt halált felettük a
történelem. Tüskékre fűző ányókát sejtettük csupán. Komor
képei és hangjai... De Magyarországra elérte a
hihetetlen felszabadult? Fel a föld és a nép, melynek ere-
jét csak az éltető vér és a véres emlékek idézve csalogattuk
nemzeti imánkban! Azt a várt most a fiainkkal együtt kell
isolelmünk... azoknak a... a csatározást lelkeinkben... együtt kell hallanunk az elmúlt
5 nap piros-fekete-szürke repenésével.

Magyarországra felszabadult. Hadd kérdezzem azonban,
magától és mindenkitől... felszabadult-e? Felszabadult-e
a további lidércnyomás lehetőségétől, felszabadult-e a megis-
mélődés veszélyétől? És még valamitől? Amit a magyarországi
most mivel, azt nyolc napon át lángoló glóriaként csavarta
magukról a földgolyó, glóriaként, melyben soha ki nem hullt
a visszanyert tisztát, a szeretet és a csodálat. Schol a

40/30

- 2 -

szabad világban. Sőt talán még máskül sem. Nem szabad csak kén-
tenünk est a fényt, nem szabad est a ragyogást. És, erő, kés
141 és minden szent akarat fogjon most össze és érse és
emelje végső diadalra tenne céljainkat, az igazság, az okosság
az emberiség, a nagy hagyományok és az életképes haladás
munkáját abban a - semmi haroml nem kellek - másik feladat-
ban, ami most következik, az új, az igazi országépítésben.

Nem minden rossz, amit az elmúlt szerencsétlen
12 év akart. Nem csúszdán minden, - est meg felejtettük. De
még ez a sor, még ez a sor, még ez a sor, még ez a sor, még ez a sor,
rosszat, amit csinált és amit tervezett. A konok kegyetlen-
séget, a jog, igazság és a szellem hitang tiprását, az egész
poklot, melyet halálos betegségként próbált az eleven élet
gazdagságába bele... az életképtelen teoretizmus.
Támadt... a fájdalom, a fájdalom növekedés,
mint... a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom,
hogy... a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom,
fájdalomtól és... a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom.

... a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom,
igazságtól, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom, a fájdalom,
ami nélkül nem nyugodhatnak meg igazán a lelkek.

Magyarországot most a fiai, a szenvedés és
készenbészése szabadtették fel. Váltak meg most a szent
munka és valami hasonlata a mennyi igazságnak a földön.

Budapest, 1956 október 31

Szabó Lőrinc

10/30

Szabó Lőrinc Ima a jövőért című cikkének autográf javítású gépirata²⁵²

²⁵² Másolatát Kabdebó Lóránt bocsátotta a rendelkezésemre, ezúton is köszönöm. (F.Cs.)

Október 31-én alakult meg a Nemzeti Parasztpárt utódként a Vajdahunyadvárban a Petőfi Párt, melynek életre hívásában a népi írók játszottak meghatározó szerepet. A párt ideiglenes vezetőségében az írók ugyan nem kaphattak helyet, de a mellé életre hívott Irányító Testületben nagyon is. Szabó Lőrinc régi parasztpárti barátja, a párt új főtitkára, Farkas Ferenc javasolta a testület felállítását, melyet annak titkára, Püski Sándor úgy méltatott, hogy „ez az írói front mindenkor szellemi útmutatással fog szolgálni a Nemzeti parasztpárt politikai harcaiban”.²⁵³ A Petőfi Párt tevékenységének ismertetésétől el kell tekintenünk, már csak azért is, mert Szabó Lőrinc abban nem játszott kiemelkedő szerepet. A népi írók csoportjával (Illyéssel, Kodolányi Jánossal, Németh Lászlóval stb.) fenntartott szoros baráti kapcsolatai ellenére érdemes azonban megemlíteni, hogy hogyan is kerülhetett ő „az egyetemes magyarság kultúráját jelentő, származásuknál és hajlamaiknál fogva a nemzet törzsének, a parasztságnak az ügyét különösen szolgálni kívánó” testületbe. Szabó Lőrinc és a népiesség kapcsolatára vonatkozóan Illyés Gyula diagnózisa tekinthető kommentárt nem igénylő „telitalálatnak”: „Bármily elképesztő, ez a látszólag csak magával foglalkozó lírikus, akit a polgári köztudat a népies-urbánus »küzdelmek« teljes félreértésével a »népiesek« táborába sorolt, voltaképp a polgári élet konfliktusainak legnagyobb költő-ábrázolója – saját magát nyújtva modellül – s a népiek között legfeljebb azért talált helyet és némi védelmet, mert oda – koronatanú mondja – egyáltalán nem a – »népiesség« volt a belépő. Ha volt költő, akit a haladó polgári értelmiség magáénak vallhatott, aki az ő számára, a jóhiszemű és erkölcsi igényűek számára keresett – és nem talált – utat, Szabó Lőrinc volt. József Attila, ha szólt is ehhez a haladó polgári réteghez, kívülről, a proletár külvárosból szólt. Szabó Lőrinc belülről.”²⁵⁴

November 2-án került sor az írószövetség közgyűlésére is. A szövetség vezetőségének a népi írókhoz tartozó tagjai nem akartak átmenni erre, mert a Petőfi Pártban tanácskoztak, de Veres Péter üzent értük, hogy feltétlenül jelenjenek meg, mert az írószövetségben a szélsőjobboldali irányzat felülkerekedésétől lehet tartani. Az író-elnökségi tagok (köztük Szabó Lőrinc) erre odasiettek.²⁵⁵ A viharos ülés témája egyébként az elnökség kiegészítése illetve esetleg annak forradalmi bizottsággá való átalakítása volt. Szabó Lőrinc ekkor sem szólalt fel, de egy visszaemlékezés érdekes adalékot őrzött meg politikai állásfoglalásáról. Történt, hogy minden áron szót akart kérni Doby János költő, akit sokan nem is ismertek, lévén inkább mezőgazdasági és külkereskedelmi szakcikkei voltak jelentősek. Veres Péter majd Illyés Gyula sem akart szót adni neki, végül lehetőséget kapott erre, és valóban a többiekhez képest jobboldali hangvétellel, saját bevallása szerint is „vagdalkozó” stílusban követelte a forradalmi bizottság felállítását. „Még be sem fejeztem a mondandómat – emlékezett később Doby –, azt vettem észre, hogy ott ül mellettem Lőrinc bátyánk, Szabó Lőrinc. És a nadrágom fogdossa és mondja, hogy Janikám, Gyuszi [=Illyés Gyula] nem ellened beszél, te nem tudod, hogy ezeknek [ti. a kommunistáknak] a gerince helyén kocsonya van.”²⁵⁶ Doby indulatos felszólalását egyébként később Veres Péter is szélsőjobboldali támadásnak minősítette, Keresztury Dezső szerint Doby csak azoknak az antikommunistáknak a szószólója volt, akik a korábbi sztálinista modorban is írókat támadták élesen. A többség ellene foglalt állást, és az írószövetség 25 tagú elnökségét csak

²⁵³ Idézi: KABDEBŐ, 1980. 499-500. p. A Petőfi Párt tevékenységének ismertetésétől eltekintettünk, a legújabb megemlékezések, dokumentumközlések és szakirodalom bőségesen feldolgozta a témát, s abban Szabó Lőrinc szerepét is. Ld. pl. CSICKSKÓ-KÖRÖSÉNYI, 1989.; S.SZABÓ, 1997.; VIDA (szerk.), 1998. 365-411. p. stb.

²⁵⁴ ILLYÉS, 1956. 8. p.

²⁵⁵ FÉJA GÉZA: *A „népiesekről”*. In: Válasz évkönyv. I. köt. Szerk.: Medvigy Endre. Bp., 1989. 243. p. Idézi: STANDEISKY, 1996. 72. p.

²⁵⁶ Doby János-interjú. Készítette Ständeisky Éva 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 492. sz. 38. p. Idézi: STANDEISKY, 1996. 73-74. p.

kiegészítették 6 korábban félreállított új taggal, ennek ellenére a lapok többsége „forradalmi bizottság” megalakításáról tudósított. Szabó Lőrinc hasonló passzív, ugyanakkor együttműködő szerepet vállalt az írószövetség elnökségének további megnyilvánulásaiban, pl. a november 12-i nyilatkozatban, vagy 1957 elején ő is aláírta a *Magyar Írás* megindítását szorgalmazó népies folyóirat szándéknyilatkozatát²⁵⁷ stb. A nagy jelentőségű december 28-i íróközgyűlésen nem vállalt szerepet, nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a *Gond és hitvallás*-ban megfogalmazódott értékek nem álltak éppen távol eszmevilágától.²⁵⁸

Szabó Lőrinc rendkívül rosszkedvűen élte át a novemberi napokat, decemberben örömmel konstataulta, hogy az íróbarátok közül senkinek nem esett bántódása (még a letartóztatási hullám előtt voltak!), ennek ellenére „az élet zavaros és nehéz” – írta. Lakását – ellentétben Illyésék kisebb, Bernáth Aurélék és Püskiék komolyabb belövéseivel – nem érte kár.²⁵⁹ A forradalom Szabó Lőrinc-i értékelésének önmagáért beszélő, kommentárt nem igénylő feldolgozása a *Meglepetések* című versciklusa.²⁶⁰ 1957 első felében általános rosszkedvről, kiábrándultságról, az íróársadalom bizonytalan kiútkereséséről írt.²⁶¹ „Sok lefogás híre kering Pestről, s itt is a környéken.” – írta jellemzően 1957. júliusában Tihanyból.²⁶² Az íróperek előkészítésében, lefolytatásában az új hatalmi berendezkedés sem vádoltként, sem tanúként nem foglalkozott a személyével,²⁶³ engedték publikációs, megszólalási lehetőségeit is.²⁶⁴ Mindezt azért, mert más szerepet szántak neki, nevezetesen, hogy a „januári letartóztatások keserű piruláját” a Kossuth-díjakkal édesítsék.²⁶⁵ Münnich Ferenc már március elején találkozott a népi írók egy csoportjával, s lehetett tudni, hogy Németh László mellett Szabó Lőrinc kapja a Kossuth-díjat, melynek az odaítélésért felelős testület elnöke, Kállai Gyula is a „megbocsátó szándék” demonstrálását tartotta.²⁶⁶ A Kossuth-díj összegéből ugyanakkor – nem akármilyen baráti gesztus megnyilvánulásaként – Bihari Sándor feleségének is juttatott, s kiállt a bebörtönzött miskolci költő mellett 1957 áprilisában a borsodi MSZMP-vezetőkhez Illyéssel közösen írott levelében is.²⁶⁷

De hogy valójában az új hatalom hogyan gondolkozott a költőről, épp a Kállai Gyula által előterjesztett 1957. júniusi „irodalompolitikai alapelvek” mutatták. Szabó Lőrincet a népi írók elhajló csoportjába sorolta, „akik a parasztság szerepét antimarxista módon értékelik”, de mivel – vélte Kállai – közülük mégis sokan hajlandók együttműködni a párttal, egyénileg elbírálандók.²⁶⁸ Szabó Lőrincet azonban aligha sorolta ide, két hónappal később ugyanis úgy vélték, a költő nem hajlandó az új hatalommal való együttműködésre, ugyanakkor szerencsés módon „politikailag érdektelen”. Később aztán tovább romlott a költő pártállami megítélése, egy 1958-as, vagyis halála után keletkezett dokumentum személyét egyenesen a fasizmussal

²⁵⁷ STANDEISKY, 1996. 219. p. stb.

²⁵⁸ A december 28-i közgyűlés jegyzőkönyvét ld. pl. I.U.S. (Irodalmi Újság-sorozat) 1983. 4. sz. 43-55. p.; jóval terjedelmesebben: *Literatúra*, 1989. 1-2. sz. 276-326. p.

²⁵⁹ Ld. minderről: SZABÓ LŐRINC (1974) 593-594. p.; ill. ... old.

²⁶⁰ Ld. ... old. Elemzésére ld. kitűnően KABDEBÓ LÓRÁNT jelen kötethez írott utószavát, illetve: POMOGÁTS, 2000.

²⁶¹ Ld. SZABÓ LŐRINC (1974) passim., ill. STANDEISKY, 1996. 229. p.

²⁶² HARMINCHAT ÉV, 1993. 493. p.

²⁶³ Ständeisky Éva szíves közlése, ezúton is köszönöm. (F.Cs.) Az íróperekből való „kihagyásában” mindezek mellett súlyos egészségi állapota is szerepet játszott. Ld. még a témáról bővebben: STANDEISKY, 1993a.

²⁶⁴ Például teret kapott a *Nagyvilág*-ban, 1957 májusában készült utolsó rádiófelvétele stb. STANDEISKY, 1996. 222. p.; SZABÓ LŐRINC (1974) 96-98. p. Érdekességgént megemlíti, hogy a rádióműsor *A miskolci „deszkateplomban”* című költeményének előadásával zárult.

²⁶⁵ STANDEISKY, 1996. 459. p.

²⁶⁶ STANDEISKY, 1996. 231-233. p. A díj I. fokozatát kapták még (35 ezer forint jutalommal) többek között: Fülep Lajos, Medgyesy Ferenc, Kodály Zoltán, Molnár Antal, Borsos Miklós. A Kossuth-díj ügyéről Szabó Lőrinc vonatkozásában részletesen ld. KABDEBÓ, 1980.

²⁶⁷ Ld. ... old.

²⁶⁸ CSEH et. al., 1999. 55-56. p.; vö. STANDEISKY, 1996. 261. p.

rokonította.²⁶⁹ Életének utolsó szakaszában azután az ő személyét is felhasználták a híres, szeptemberi, ENSZ-bizottsági jelentés elleni tiltakozásban, a Kádár-rendszer és az írók összefogásának demonstrálásában. Nem tudni, mi vitte Szabó Lőrincet is az aláírásra, feltehetően – másokhoz hasonlóan – elsősorban a bebörtönzött íróársak kiszabadulásába vetett remény.²⁷⁰

Szabó Lőrinc alig egy hónappal később végleg lehunyta szemét, és nem adatott meg neki a lehetőség, hogy újra a politikai felhangoktól mentes, magyar költészetnek szentelhesse alkotó energiáit.²⁷¹

Kitekintés II. – Az 1956-os miskolci írócsoport sorsa a forradalomban és 1957 tavaszán.

A miskolci forradalom első napjaiban nagyon könnyen talált egymásra a város két ellenzéki értelmiségi centruma: a „Pilvax”-os írók-művészek, valamint az egyetemen szerveződő diákszövetség. Utóbbi október 22-i ülésére nem véletlenül hívták meg a *Kilátó* szerkesztőségét, melyet Bihari Sándor képviselt. Felszólalása, a diákság követelése mellett kiállása akkor és később is nagy visszhangot kapott.²⁷² (Biharin kívül az írócsoportból Bod Andor, a Hazafias Népfrent képviselőjében szintén jelent volt.) Október 23-án este pedig a diákszövetség viharos ülésére érkezett meg Sándor László újságíró, és a Grósz Károllyal együtt jelen lévő Déri Ernő szavaira reagálva bejelentette, hogy Losonczy Gézával folytatott telefonbeszélgetést, s ennek alapján kijelenti, hogy Dériék félrevezetik a hallgatókat.²⁷³

Ami az írócsoport forradalom alatti magatartását illeti, általánosságban vonatkoztathatjuk erre a kapcsolatra az írók és a munkástanácsok viszonyában született megállapításokat. Vagyis, hogy egyrészt a kapcsolatnak volt egy elvi, deklarációs jellege (vagyis hogy az írók nyilvánosság előtt kiálltak a forradalom mellett, annak eszméi igazolását nyújtották), valamint egy közvetlen, gyakorlati jellege, vagyis, hogy az írók maguk is tevékenyen részt vettek a forradalom alatt létrejött bizottságok, testületek munkájában.²⁷⁴ Október 23. estjén Bihari és Szekrényesi az *Északmagyarország* szerkesztőségében értesült részletesebben a Budapesten történetekről. Arról beszélgettek, hogy az események hatására érdemes lenne a *Kilátó*-nak egy különlkiadását, akár csak fél oldalon is megjelentetni. Végül elvetették a gondolatot, túlságosan is tájékozatlannak tartották magukat abban a helyzetben. „Akkor éreztem először igazán, hogy szó és felelősség mennyire összetartoznak.” – írta erről a helyzetről Bihari Sándor.²⁷⁵ A költőt elkedvetlenítette, hogy az események első híreire több miskolci író is

²⁶⁹ CSEH et. al., 1999. 71., 114. p.

²⁷⁰ Ld. erről STANDEISKY, 1996. 277. p. A neves írók aláírásának demoralizáló hatásáról: EÖRSI ISTVÁN: Emlékezés a régi szép időkre. Bp., 1988. 156. p.; idézi: STANDEISKY, 1996. 282. p.

²⁷¹ Megjegyezzük, költészetének miskolci „újrafelfedezése” sem volt problémamentes. Ld. erről részletesen KABDEBŐ LÓRÁNT jelen kötethez írott utószavát. Jellemző példaként csak azt említjük meg, hogy az 1960 áprilisában, a diósgyőri művelődési otthonban tartott estjéről a megyei lap így tudósított: „Szabó Lőrincnek ebben a műsorban, a diósgyőri munkások között erőszakolt szerepeltetését – minden tiszteletünk ellenére – indokolatlannak tartjuk.” (benedek) [BENEDEK MIKLÓS]: *Nagyobb közönségikert érdemelt volna!* In: *Északmagyarország*, 1960. április 13. 4. p.; ugyanakkor egy másik helyi tudósítás örömmel értesült a „miskolci irodalmi hagyományok” ápolásáról és kiemelte, hogy Szabó Lőrinc „miskolci proletárgyerek volt”. (m.gy.): *Értékes műsor az első irodalmi esten*. In: *Diósgyőri Munkás*, 1960. április 21. 4. p.

²⁷² Ld. erről: UNGVÁRY, 1991. 39-41. p.; ill. **ld. ... old.**

²⁷³ UNGVÁRY, 1991. 62. p.; ill. Déri Ernő is beszámol az esetről, **ld. ... old.** Állítólag Sándor László ekkor az 1848-as ifjúsághoz méltónak mondta a diákszövetség tagjait. Erről ír: DÉRI-PATAKI, 1957. 10. p. A forradalom eseményeinek Sándor László általi bejelentéséről részletesebben: *A történelem tanúja. Aki bejelentette az egyetemen, hogy kitört a forradalom. Interjú N. Sándor Lászlóval*. Készítette: Ungváry Rudolf. In: *Észak-Magyarország*, 1991. október 23. 5. p.

²⁷⁴ Ld. erről STANDEISKY, 1994. 81. p. A népi írókat tömörítő Petőfi Párt is programtervezettel fordult a Központi Munkástanácshoz. Ld. erről: STANDEISKY, 1994. 90-92. p.

²⁷⁵ BIHARI, 1996. 24. p.

„befutott” az *Északmagyarország* szerkesztőségébe és – a biztos publikálás reményében – a forradalmat buzdító verseket, „csatadalokat” akartak megjelentetni.²⁷⁶

A forradalom későbbi napjaiban is az írócsoport tagjai illetve hozzá közel állók igyekeztek irodalmi formákban is megfogalmazni a gyorsan pergő eseményekkel kapcsolatos élményeiket. Ezt fejezték ki például a már említett Kaffka Lászlónak október végén keletkezett versei. 26-án például a *Megtalált szó* című költeményében így írt: „Hol gyönyörű ritmust milliók érvelése hangol / Egy közös új zenére, / Minek hangjait holnapban / bizó látomások / Reppentik repeső ajakkal / Tovább egymásnak, / A szót, a megtaláltat.”²⁷⁷ Az *Északmagyarország*-ban megjelent írások közül figyelemre méltóak Ónodvári Miklós *Naplóm* címmel közreadott jegyzetei, melyeket azért vetett papírra, hogy „szerény krónikása” legyen „e lángoló betűkkel íródó napoknak”,²⁷⁸ s melyek egyébként érdekes forrásai, adalékai is a forradalom történéseinek. Megemlítendő még Holdi János egy nagyon is tartalmas cikke,²⁷⁹ amelyben nemcsak a Rákosi-korszak rettegéseire, az irodalmat és a mindennapi életet megbéklyózó félelmekre emlékezett vissza, hanem a forradalommal létrejött új helyzet gondjait is elemezte, például a közbiztonság hiányát, a régi pártelit hatalomba való visszatérésének és bosszújának lehetőségét, amit lehetetlennek vélt. (Ebben – mint tudjuk – tévednie kellett.) De cikkének hangja szenvedélyes állásfoglalás is az elért vívmányok mellett: „Írónak vallom magam, s csak az igazságot írom. Nem író az, aki szédeleg ebben a helyzetben és sápadtan, félve, remegve tekint egyik oldalról a másikra. Nincs mitől félni! Ez szabadságharc volt! Ez az igazság. És ezt kimondani olyan jó.” Az íróknak a forradalom melletti kiállása nemcsak Miskolcra, hanem a térség többi irodalmárára is jellemző volt, például Szakáts Albert, az ózdi járási írócsoport titkára lelkesen üdvözölte a történeteket, a jövőt az elért eredményekre támaszkodva, optimistán ítélte meg.²⁸⁰

Az írócsoportozhoz tartozók többsége részt vett az október 25-i felvonuláson is, a hónap végén konszolidálódó helyzetben pedig több megbízatást is vállaltak. Bihari például már október 28-án Bod Andorral részt vett a Hazafias Népfrentban a városi Nemzeti Bizottság előkészítésében, melyben az október 31-i alakuló ülésen taggá is választották. November 2-án, a szerv első tényleges ülésén tagja lett az abban létrehozott népművelési szakosztálynak. Új pozíciója az írócsoport korábbi szerepének elismerése, megbecsülése is volt egyben, amit Bihari nemcsak igyekezett arra felhasználni, hogy a *Kilátó* további megjelenését, hanem annak szellemi függetlenségét, a megkezdett eszmei irány folytatását is biztosítsa. Félő volt ugyanis, hogy az újjáalakuló pártok valamelyike politikai érdekkörébe akarja majd vonni a „fiatalsága ellenére is népszerű lapot”, így az írócsoport tagjai fórum nélkül maradnak. „Egy baloldali mentalitású irodalmi és kulturális hetilapot akartunk. Úgy képzeltük a jövőt, hogy szívünk szerint leszünk baloldaliak, minden torzítás nélkül, de nem mertünk minden félelem nélkül gondolni arra, hogy ezt az a sokféle párt megengedi nekünk.” – írta erről a helyzetről Bihari Sándor.²⁸¹ Végül is az ő indítványára, az elnöklő Papp László támogató hozzászólását követően arról döntöttek, hogy a Nemzeti Bizottság anyagi hozzájárulást ad a szerkesztőségnek, melyet úgy méltatnak, „mint a forradalom előkészítőjét”. A városi önkormányzat feladatkörét átvenni készülő testületben jelentős szerepet töltött be az írócsoport korábbi tagjai közül Bod Andor, de fontosak voltak a művészek, Papp László, valamint Zsadányi Guidó és mások is.²⁸² A baloldali gondolkodását megőrizni kívánó Bihari

²⁷⁶ Ld. még minderről: ... old.

²⁷⁷ PORKOLÁB, 1992. 64. p.

²⁷⁸ Ld. pl. *Északmagyarország*, 1956. november 1. 3. p.

²⁷⁹ Ld. ... old.

²⁸⁰ SZAKÁTS ALBERT: *Szabad Ózd*. In: *Szabad Ózd*, 1956. november 3. 1. p. (fakszimilében: IZSÁK et. al., 1996. 193. p.)

²⁸¹ BIHARI, 1996. 32. p.

²⁸² Ld. ... old., ill. EZ TÖRTÉNT... 9., 54-55. p.

Sándort november 3-án az MSZMP megyei intéző bizottságába is be akarták választani, és korábbi kíméletlen ellenfelei számítottak a vele való együttműködésre, kérték a segítségét.²⁸³ A *Kilátó*-ra visszatérve, elmondhatjuk, hogy az írócsoport valóban ott akarta folytatni, ahol a forradalom előtt abbahagyta, saját hangjukon, színvonalas irodalmi-közéleti lapot szerettek volna továbbra is szerkeszteni. Elhatározásukról meg is jelent egy rövid cikk az *Északmagyarország*-ban.²⁸⁴ (November 4. után Bihari Grósz Károllyal folytatott megbeszélését követően mérlegelte annak lehetőségét is, hogy a megváltozott hatalmi viszonyok ellenére továbbra is megjelentessék a lapot,²⁸⁵ persze erre már nem maradt reális lehetősége.)

Az említett cikk és az abban foglalt határozat egyébként azon november 2-i megbeszélés eredményeként született, melyre az írócsoportot október 23. óta először összehívták, Bihari Sándor és Kaffka László kezdeményezésére.²⁸⁶ A megbeszélést a TIT előadótermében tartották, (ahol egyébként több párt – például az FKGP – újjáalakítására is sor került ekkoriban) azzal a céllal, hogy tisztázzák a miskolci írócsoport és a forradalmi események viszonyát. Megállapították, hogy a csoport már jóval a forradalom előtt demokratikus nézeteket képviselt, így komoly, példamutató szerepük volt annak vívmányaiban is. A megbeszélésen részt vettek még Benedek Miklós, Hudy Ferenc, Gyárfás Imre, Kovács Lajos, Kordos László, Kárpáti Béla, Juhász József és Holdi János. Szekrényesi Lajost október 26-án betegsége döntötte ágynak, azonban továbbra is legteljesebb szellemi közösségben állt az írócsoporttal. (Az október 25-i felvonuláson például még részt vett.) A november 4-i szovjet bevonulás új irányt adott tevékenységüknek. 1956 utolsó heteiben kitartottak a Kádár-kormányral szembe forduló demokratikus szervezetek, elsősorban a munkástanácsok mellett. Illetve újra az írószövetség budapesti központjában találták meg a diktatúrával szembeni ellenállás szellemi és szervezeti irányításának lehetőségét. Bihari Sándor és Sándor László részt vettek például a december 28-i íróközgyűlésen, lelkesen azonosultak az ott elhangzott véleményekkel. Magukkal hozták és széles értelmiségi körökben terjesztették Tamási Aron *Gond és hitvallás* címmel írt, a közgyűlés által is támogatott nyilatkozatát,²⁸⁷ valamint Bibó István november 6-án készített tervezetét, melyben a magyar kibontakozás lehetséges útjait elemezte, egy szovjet függéstől és csapatoktól mentes, demokratikus szocialista állam körvonalait rögzítette. A december elején Miskolcon kibontakozó ellenállási hullám során létrejött a Nagymiskolci Értelmiség Forradalmi Tanácsa elnevezésű szervezet, melynek 12-én kiadott *A kibontakozás útja* című felhívása a Bibó-tervezet passzusait visszhangozta, s a munkástanácsokat tekintette a hatalom jogosult gyakorlóinak, a demokratikus és szocialista konszolidáció biztosítékainak.²⁸⁸

A november 4-i fordulat után a miskolci írócsoportra – mint általában az értelmiségre – a passzivitás, a kedvetlenség és a hallgatás lett a jellemző. Mint országos szinten, Borsodban sem maradt hatástalan soraikra az értelmiség körében végrehajtott nagy arányú tisztogatási hullám, a letartóztatások. (1957 tavaszán vették őrizetbe Biharit, Holdi Jánost és Bod Andort, valamint az *Északmagyarország* több munkatársát.) A korábbi pártvezetés decemberben

²⁸³ BIHARI, 1996. 33-34. p.

²⁸⁴ Ld. ... old.

²⁸⁵ Bihari Sándor-interjú. Készítette Molnár Adrienne 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 521. sz. 89. p.

²⁸⁶ Az alábbi bekezdésben foglaltakat az értelmiségiek ügyében készült 1957. júniusi nyomozati jelentés alapján ismertetjük: B.-A.-Z.m.Lt. XXV.-3. B. 541/1957., fotómásolatban közölte: RÁSÓ, 1998. 159-163. p.

²⁸⁷ A szöveg első példányát Biharinak egy ismerőse hozta Budapestről. Nem véletlen továbbá, hogy ennek szövegét a költő felvette visszaemlékezés-kötetébe is. Ld. BIHARI, 1996. 36-38. p.

²⁸⁸ Szövegét fotómásolatban közölte: RÁSÓ, 1998. 123-124. p. Megnyilatkozásuk egyébként nem volt független a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsának tevékenységétől sem, ennek részletei további tisztázást igényelnek.

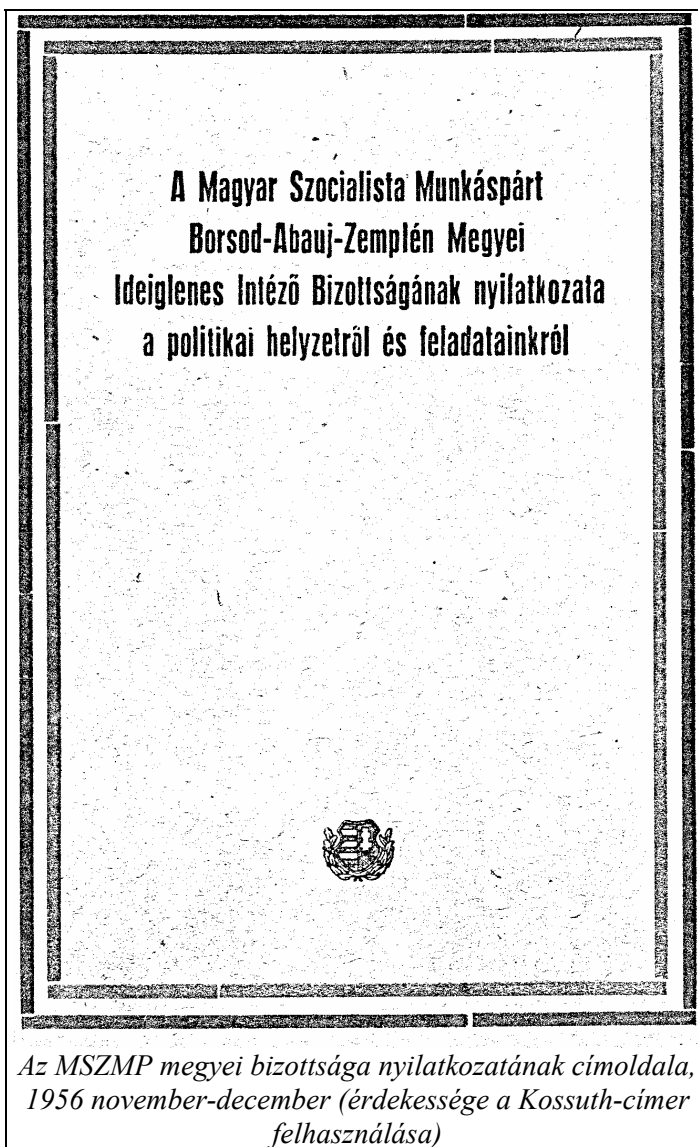
tulajdonképp kettészakadt: Földvári Rudolf és még néhány reformer-társa nem tudott még egyszer a visszarendeződő viszonyokkal, a hazugságra, megfélemlítésre épülő rendszerrel azonosulni, ezért a korai Kádár-rendszer ellenzékének funkcióját betöltő munkástanácsokban vállalt aktív szerepet. Így nem is kerülhették el a felelősségre vonást, majd a börtönt vagy az internálást. Mások (elsősorban Déri Ernő, Grósz Károly, Koval Pál stb.) pedig az új pártvezetés lelkes híveivé szegődtek, buzgón akarták feledtetni még a nyomát is esetleges októberi „botlásaiknak”. A restauráció készséggel elfogadta szolgálataikat, mire ők „cserében” segédkezet nyújtottak a megtorlásban, készséggel tettek terhelő vallomásokat egykori elvtársaikra, elsősorban Földvária, akivel kapcsolatban váltig hangoztatták, mennyire „ellenezték” októberben hozott, az „ellenforradalomnak” engedményt tevő intézkedéseit.²⁸⁹ Az októberben még a Nemzeti Bizottság munkájába is bekapcsolódó Déri Ernő például 1957 elején nemcsak újra nagy hatalmú funkcionárius, hanem a kádári propaganda jegyében fogant ún. *Fehér könyvek* egyik szellemi irányítója is Borsodban.²⁹⁰ Hasonlóan az októberben még demokráciát követelő Ónodvári Miklóshoz, aki pálfordulása után tollát az „ellenforradalmat” minden vonatkozásában elítélő propaganda erőteljes szolgálatába állította. Az imperializmus konspirációit leleplezni hivatott, Csala Lászlóval közösen írt brosúrájuk előszavában Grósz Károly fejezte ki meggyőződését, hogy „október huszonharmadika” nem lesz többé a magyar történelemben.²⁹¹

²⁸⁹ Ennek a Földvári bőrre menő önigazolásnak a jegyében számos feljegyzést is készítettek, egy részletre ld. ... old. Vö. még ... old., ill. UNGVÁRY, 1991. 53. p.

²⁹⁰ Ld. DÉRI-PATAKI, 1957.

²⁹¹ CSALA-ÓNODVÁRI, 1957. 4. p.

Az MSZMP megyei ideiglenes Intéző Bizottságának brosrúja²⁹² nem sokkal november 4. után a forradalom „kétszakaszos” értékelésének koncepcióját fogalmazta meg. Vagyis elismerte, hogy „megyénk dolgozó népe 1956. október 25-én [vagyis a vasgyári munkások felvonulása napján!] teljesen jogos, igazságos célkitűzésekért indult harcba”, azonban a népnek a Rákosi-Gerő-klikkel szembeni elégedetlenségét beállítása szerint idegen elemek (külföldi imperialista ügynökök, volt horthysta földesurak stb.) megtévesztő módon ellenforradalommal, a kommunista párt elleni felkeléssé változtatták. A nyilatkozat egy sor népszerűsítő elemet is tartalmazott, például ígéretet tett a szovjet csapatok kivonására stb., az értelmiség vonatkozásában pedig az 1956-ban megindult politika folytatását helyezte kilátásba. (Vagyis követelte a vidéki értelmiség anyagi és erkölcsi megbecsülését, békés élet- és munkafeltételeket számukra stb.) Mindez azért nagyon érdekes, mert nem sokkal később Borsodban is meghatározó lett, hogy a *Fehér könyvek* az októberben történt atrocitások elítélésén túl ellenforradalomként határoztak meg minden korábbi kezdeményezést, annak tudatos vagy öntudatlan előkészítésével vádolták a forradalom előtt tevékenykedő szellemi műhelyeket, így az íróköröket is.

Az MSZMP megyei bizottsága nyilatkozatának címoldala, 1956 november-december (érdekessége a Kossuth-címer felhasználása)

Ha igaz volt 1956 előzményeire, hogy Miskolcon az országos politika helyi „lenyomatai” voltak kimutathatók, úgy igaz ez az értelmiségieknek az új rendszerbe való kényszerítésének stratégiáira is. A fővárosban a berendezkedő új hatalomnak nem kevés energiájába került, hogy a letartóztatásokkal, íróperekkkel megfélemlített irodalmárokat ilyen-olyan módon vagy szolgálatába állítsa, vagy szövetségük látszatát keltse. Miskolcon ugyanehhez a feladathoz látott hozzá nagy erővel egy, a forradalom után Szovjetunióból hazatért funkcionárius, Kovács Sándor, aki hamarosan átvette az *Északmagyarország* szerkesztését is. Folyamatosan látogatta az értelmiség tagjait egyenként és csoportosan, próbálta őket rávenni az új hatalommal való együttműködésre. Először hetekig teljesen sikertelenül.²⁹³ Novemberben két

²⁹² Egy példányát felleltük: HOM. HTD. VI. 80.23.1.

²⁹³ Ez irányú tevékenységét illetve a miskolci írócsoport „betörésének” eseményeit főleg egy 1957 tavaszi sajtópolémia során keletkezett írásokból ismerhetjük meg: FÜLÖP JÁNOS – KULCSÁR ISTVÁN: *Író- és költőkeresőben Miskolcon*. In: Élet és Irodalom, 1957. március 29. 4. p.; ill. KOVÁCS SÁNDOR: *Az Északmagyarország válasza: Íróellenesek-e a miskolci újságírók*. In: *Északmagyarország*, 1957. április 2. 3. p.; ld. még ... old.

jelentősebb találkozóira is sor került a Kovács által képviselt pártvezetés valamint az írók között. 14-én – úgy tűnik – gyakorlatilag eredménytelen párbeszédet folytattak, az írók ugyanis a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása idejére inkább a hallgatást választották, Bihari Sándor pedig hangsúlyozta, hogy döntésüket az írószövetség budapesti állásfoglalásával is egyeztetni akarják. (Nyilván látta, hogy a helyi pártvezetés megpróbálja megosztani ezáltal az írók táborát.²⁹⁴) Végül mégis csak úgy döntöttek, hogy nem hallgatnak el teljesen, és novemberben elkészült irodalmi alkotásaikat bemutatták a hatalom képviselőinek. Ezeket azonban Kovács „uszító, jobboldali” írásoknak minősítette, vagyis egy sor sem jelenhetett meg a forradalom mellett többé-kevésbé kiálló vagy csak szomorúságot tükröző művekből.

Decemberben a munkástanács betiltása miatt kitört népmozgalom következtében egy ideig nem is esett szó a pártvezetés és az értelmiségiek kapcsolatfelvételéről. Karácsony előtt azonban Kovács Sándor újra agitálni kezdte az írókat, művészeket, hogy demonstrálják az új hatalom melletti kiállásukat, ezáltal segítsék a konszolidációt. Szenvedélyes felhívásokat intézett hozzájuk, hogy forduljanak el a „reakciótól”: „Barátaim, elvtársaim! Álljatok egy csatasorba ti, borsodi mérnökök, technikusok. Tömörüljetez körénk ti borsodi, abaúji, zempléni hazafias pedagógusok. Szóaljanak meg velünk együtt Szekrényesiék, az érdekes miskolci írók.”²⁹⁵ Az értelmiségiek – látva az új hatalmi berendezkedés stabilitását – végül beadták a derekukat, december 28-i találkozójukon az írócsoport (egyetértve a „szocialista demokrácia” célkitűzéseiben, a „restauráció” elleni harc fontosságával) elfogadta Kovács ajánlatát arról, hogy vasárnaponként az *Északmagyarország* két oldalas irodalmi mellékletben biztosít publikálási fórumot számukra.²⁹⁶ Az év utolsó napja éppen vasárnapra esett, az ekkor megjelent „Észak”-ban valóban két teljes oldalt tett ki az *Írók fóruma* (később: *Irodalom és művészet*) elnevezésű rovat,²⁹⁷ melyben verseivel szerepelt Borsodi Gyula, Hudy Ferenc, Vékony Sándor, Kovács Lajos és Juhász József, egy novellájával pedig Holdi János.²⁹⁸ Az írók is, és a szerkesztőség is – nyilván a megegyezés tartalmának megfelelően – külön előszót írt a rovat indulásához, melynek mondanivalója lényegében megegyezett. Az *Északmagyarország* például kijelentette, hogy itt lenne az ideje az október 23. előtti irodalmi lapokat, folyóiratokat újra kiadni. Az írócsoport pedig feltette a kérdést, melyet meg is igyekezett válaszolni: „Igazat írunk-e? Eddigi folyóirataink, a *Széphalom* és a *Kilátó* azt bizonyítják, hogy – ha itt-ott tévedtünk is egyben-másban – hazugságot harsonázni, hamisan fuvolázni soha nem állt szándékunkban. Mindebből következik, hogy hangunk, programunk nem változott, nem változik s nem is változhatik, a magunk útját járjuk ezeken a hasábokon is.” Ugyanezt juttatták – szinte szó szerint – kifejezésre a *Széphalom* búcsúszámához fűzött nyilatkozatukban is.²⁹⁹ (A még ősszel elkészült lapszám év végi megjelentetésének

²⁹⁴ November 12-én jelent meg például az írószövetség – más forradalmi szervekkel közösen kiadott – kiáltványa, melyben elutasították a diktatúra valamennyi formáját és kiálltak az alapvető szabadságjogok, általában a forradalom mellett. Ld. pl. POMOGÁTS, 1989. 93-94. p. Kovács Sándor egyébként Biharit különösen szerette volna ügyének megnyerni, többször is felkereste, hogy rábeszélje az „átállásra”. BIHARI, 1996. 41. p.

²⁹⁵ KOVÁCS SÁNDOR: *Levél Borsod megye demokratikus értelmiségéhez*. In: *Északmagyarország*, 1956. december 22. 1. p.

²⁹⁶ *Északmagyarország*, 1956. december 30. 2. p. Eszerint a találkozóra a lap szerkesztőségében, Kovács Sándor idézett cikke (ld. ... sz. jegyz.) szerint pedig a megyei pártbizottságon került sor.

²⁹⁷ *Északmagyarország*, 1956. december 31. 4-5. p.

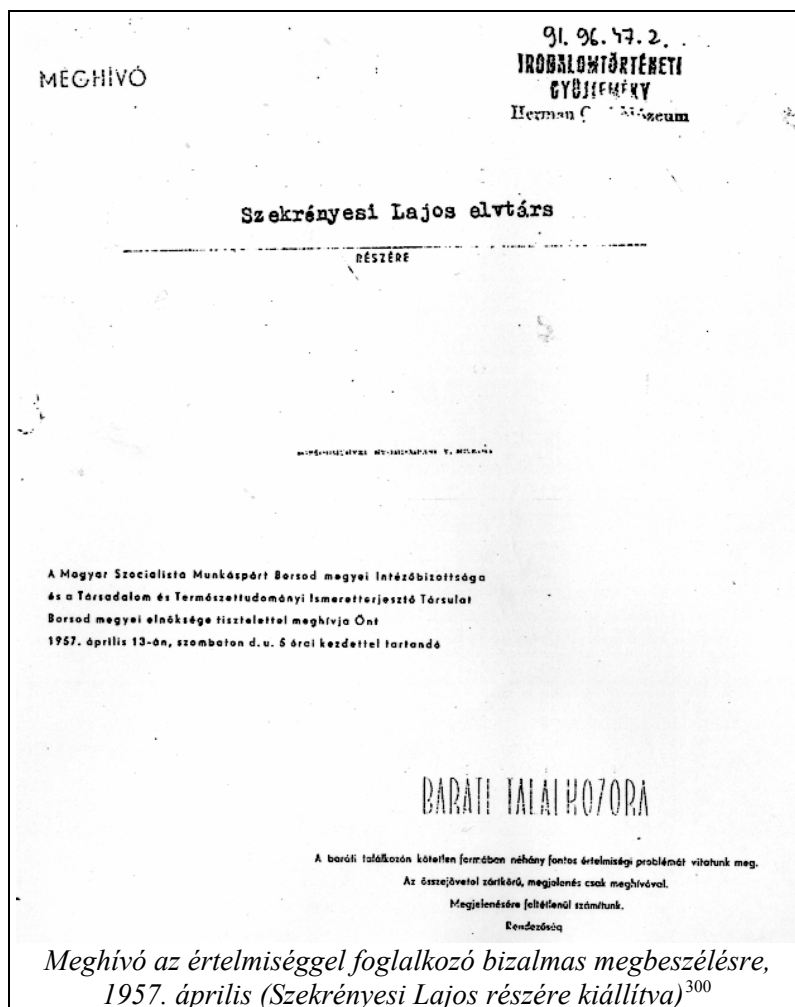
²⁹⁸ HEGYI IMRE továbbá lehetőséget kapott arra, hogy nagyobb tanulmányban elemezze a parasztság helyzetét: *Falusi gondok*. In: *Északmagyarország*, 1957. január 20. 4. p. Egyébként lassan, fokozatosan a többi író is feladta „hallgatását”, és élt a publikálás lehetőségével. Szekrényesi Lajosnak öt hónapi szünet után, az április 7-i lapszámban adatott meg újra a nyomdafesték, *Hová is, merre is?* című naplójegyzete láthatott napvilágot.

²⁹⁹ Ld. ... old.

engedélyezésével a borsodi MSZMP kultúráirányítói újabb gesztust akartak tenni az írók megnyerésére.) Az írócsoport optimizmusa érthető, ám indokolatlan volt: Kovács egyértelműen csak taktikai megfontolásokból tekintett el a valamennyi miskolci író számára oly kedves, egykori *Kilátó* minősítésétől, annak kritikus hangvételét megtűrni, különösen a lapot újra megjelentetni (sem ezt, sem más önálló folyóiratot) esze ágában nem volt, mint ezt a későbbi események is igazolták. Az volt a fontos számára, hogy az írók – természetesen „semleges” hangvételű – alkotásainak pusztá megjelentetésének tényével demonstrálhassa az értelmiségnek nyújtott engedményeket és annak a Kádár-rendszerbe való betagolódási szándékát, pontosabban a publikálás csábító lehetőségének felvetésével megossza a forradalommal rokonszenvező írócsoportot.

Az említett megállapodásnak lett a következménye, hogy az írócsoport újév napján taggyűlést tartott, és elvben magáévá tette annak tartalmát, ami gyakorlatilag a rendszert

kiszolgáló irodalom művelését jelentette számukra.³⁰¹ Ekkor egy nyilatkozatot is elfogadtak, melyben kijelentették: „Meggyőződésünk és kedvünk szerinti dolog, hogy műveinkkel segítsük a kíváncsok kibontakozását.” Hasonló megállapodást kötött Kovács január 4-én a képzőművészekkel (Feledy Gyula, Vati József stb.), ennek megfelelően január 20-tól az ő illusztrációikkal jelent meg az irodalmi melléklet. Ez felgyorsította az írók konszolidálásának folyamatát is. Az írócsoport (elsősorban Szekrényesi szövegezésében) terjedelmes határozatot³⁰² fogadott el és hozott nyilvánosságra februárban, mely szövegek szintjén elfogadta ugyan a Kádár-kormányt és elhatárolódott az „ellenforradalom”

szélsőségeitől, ugyanakkor egyértelműen kiállt a *Kilátó* mellett, annak szellemiségéről, illetve általában az írócsoport október előtti ténykedéséről csak pozitívumokat állapított meg. Ld. pl.: „a *Kilátó*, megértve az idők követelményeit, nem a szocializmus ellen, hanem a szocializmus helyesebb építéséért küzdött, a gazdasági, a kulturális élet egyes hibáit nyesegette s a szocializmus lenini eszméihez mérve, tanácsokat próbált adni a hibák kijavítására” stb. Szó

³⁰⁰ HOM. IGy. 91.96.47.2.

³⁰¹ *Melegen üdvözljük a Magyar Írók Szövetsége miskolci csoportjának taggyűlését.* In: *Északmagyarország*, 1957. január 2. 2. p.

³⁰² Ld. ... old.

sem volt benne a pártvezetés által kívánatosnak tartott teljes önkritikáról, az „ellenforradalom eszmei előkészítésének” elismeréséről és megbánásáról. Az ún. *Fehér könyvek* közé tartozó propagandakiadványok ugyanis már ekkor, minden árnyalás vagy szakaszolás nélkül ellenforradalomként, arra való uszításként határozták, pontosabban bélyegezték meg az írócsoport 1956. évi tevékenységének egészét,³⁰³ gyakran ugyanazokkal a szövegekkel, amelyek a forradalom vezetőinek elítéléséhez szükséges vádiratok „érveit” szolgáltatták. Konkrétan Földvári Rudolfkal kapcsolatban például kinyilvánították: „1956 második felében a belső reakció erői az imperialisták aktív támogatásával adáz, uszító hadjáratot indítottak a népi demokratikus államrend szocialista vívmányai, a párt- és az államvezetés ellen. Az ellenforradalmi szervezett uszítás vezérkarát elsősorban az értelmiségiek reakciós elemei képezték. [...] Közvetlenül az ellenforradalom kirobbanása előtt [Földvári Rudolf] a helyi sajtó útján kinyilvánította az értelmiség reakciós elemei által szított ellenforradalmi uszítással való egyetértését [sic!], majd értesülve a Miskolcon elsőként létrejött ellenforradalmi csoportok követeléseiről, azoknak kezdeményezőleg adott helyt a megye lapjában”.³⁰⁴ Mennyire másként hangzott ez, mint az MSZMP-vezetőknek az *Északmagyarország*-ban közzétett, „kézfogást” sürgető mosolydiplomáciaja! (Megjegyezzük, mindez önmagában világít rá a formálódó Kádár- rendszer kétarcúságára: egyfelől békülékeny hangot ütött meg, a Rákosi-rendszertől való elfordulást hangsúlyozta, hogy népszerűséget keressen magának, másfelől azonban durva, diktatórikus módszerekkel némította el a forradalom előtt megfogalmazódó kritikákat is.)

Az ismertetett elvi megállapodás ellenére egyébként továbbra is „baj” volt a miskolci írókkal: olyan verseket, elbeszéléseket akartak megjelentetni, melyek hűen tükrözték az 1957 eleji köz- és értelmiségi hangulatot. Sándor László például *Rettegés* című novellájában a szovjet intervenciót ítélte el, illetve az *Északmagyarország* szerkesztője továbbra is tucatjával adta vissza az ideológiailag nem megfelelő írásműveket szerzőiknek, alig talált számára elfogadhatót. Hiába igyekezett az írócsoport februári határozatát saját szája íze szerint értelmezni, a konszolidáció az ő felfogásában egyet jelentett a nem egyértelműen a Kádár-rendszer iránti hűségre indító alkotások közlésének megtagadásával. Az írócsoport két tagját (Hegyi Imrét és Kovács Lajost) meg is kellett bízni, hogy próbálják rávenni írótsaikat az „elvi megállapodás” betartására rábírní, és csak a rendszer iránt lojális művekkel kopogtatni a szerkesztőségben.

A februári íróhatározat ellenére (vagy épp azért) Kovács február végén úgy érezte, hogy a taktikázás helyett támadásba mehet át az egykori „kilátósok” ellen.³⁰⁵ Szekrényesi idézett pozitív értékelésével szemben úgy nyilatkozott róluk, hogy „az ellenforradalom megkísérelte, hogy az írókat az ellenforradalom eszmei előfutáiraivá és rohamcsapatává tegye”, és komoly sikereket is elért. Erre pedig azért volt lehetősége október előtt az „ellenforradalmároknak” – mondta –, mert nem voltak az irodalmárok ideológiailag eléggé képzettek, s „ebből következett, hogy az elvi tisztasággal és a kellő éberséggel igen-igen hadilábon álltak”, nem tudtak ellenállni a „jobboldali nyomásnak”. Az ötvenes évek propagandastílusában kifejtett érvelését azzal tette teljessé, hogy ezt a nyomást „osztályidegen elemeknek” tulajdonította. Cikkének további részében – a február eleje óta letartóztatásban lévő! – Bihari Sándor személye ellen indított durva és személyeskedő támadást. „Ez a 24 éves, jelesnek és tehetségesnek kikiáltott írócska, mint tudatos ellenforradalmár egyre inkább jobbra tolta az írók tevékenységét.” – mondta többek között, s mivel bizonyára nem tudta elviselni, hogy a

³⁰³ Ld. pl. DÉRI-PATAKI, 1957., EZ TÖRTÉNT... stb.

³⁰⁴ B.-A.-Z.m.Lt. XXXIII-5.1.1. 442. dob. 2. cs. 1. ill. 4. p. Az utóbbi utalások Földvári október 20-i *Kilátó* cikkére, illetve a Központi Vezetőséghez intézett, október 23-án közölt levélre vonatkoznak, ld. ... sz. jegyz.

³⁰⁵ KOVÁCS SÁNDOR: *A szocializmus útjára hívjuk az írókat*. In: *Északmagyarország*, 1957. március 17. 5. p.

költő nem volt hajlandó a Kádár-kormány mellett felsorakoztatni a miskolci írókat, kapzsi, „taknyos kulákfiú”-nak minősítette, aki korábban „fehér ruhában, hátratett kézzel sétálgatott” a keményen dolgozó mezőgazdasági béresek között. A Bihari személyiségével, származásával szögesen ellentétes leírással csak lejáratni akarta őt. Az írócsoportot továbbá azzal is vádolta, hogy nem foglalkoznak a szocializmus építésében meghatározó ipari munkásság osztályérdekeinek bemutatásával, s cseppet sem hízelgő módon azt mondta róluk, hogy kettős nyelvük van, mint a piócának. („A marxizmus mellett nyilatkoznak, de tetteikben liberálisok.”) Végül Kovács olyan „irodalomkritikai” észrevételt fogalmazott meg, amihez nem kell kommentár: „Írásműveikre az a jellemző, hogy nem egy meghatározott osztály gyakorlati vagy eszmei szükségleteit, életviszonyait tükrözik, hanem úgy általában »emberi« viszonyokkal foglalkoznak. Az elvont ember áll írásműveik középpontjában. Egy konkrét osztályhoz tartozó egyénnek viszonyát következetesen egy ember viszonyaivá absztrahálják.” – Ellentétben persze a szerinte „valóban” szocialista írókkal. Nem csoda, hogy az etikailag mélypontnak számító sajtótámadás tiltakozásra ösztönözte Illyés Gyulát és Szabó Lőrincet. Az említett határozat elkészülte után továbbá a pártvezetés megpróbálta az írócsoport kompromittálódott szervezeti kereteit is újra szabályozni, ezért nem a Magyar Írók Szövetségének helyi szervezete újjászervezésében, hanem a helyi tollforgatóknak egy új, az *Északmagyarország* szerkesztőségével szoros kapcsolatot tartó József Attila Kör elnevezésű társaságba való tömörítésén munkálkodott. Ez utóbbiba március 18-i megalakulásakor a korábbi írócsoport egyetlen tagja sem lépett be, bár (Borsodi Gyula kivételével) meg sem hívták őket.

Az írócsoport „leszereléséért” folytatott harcban nem várt helyről támadták meg Kovács Sándort: a Bölöni György szerkesztésében csak két hete megjelenő *Élet és Irodalom* közölt terjedelmes és vitriolos riportot *Író- és költőkeresőben Miskolcon* címmel, melyre az *Északmagyarország* terjedelmes és Grósz Károly megyei agit-prop. titkár által is ellenjegyzett nyilatkozatot tett közzé.³⁰⁶ Az ÉS-cikk lényege, hogy a miskolci írócsoport egyértelműen a forradalom mellé állt, ezért 1957 elejére nem maradt számottevő publikáló irodalmár a térségben. Kovácsék tevékenysége ugyan elismerést érdemel – mondják –, de az *Északmagyarország* szerkesztője túlértékeli az eredményeket, illetve csak az írókkal való kiegyezés demonstrálására koncentrál, még a színvonal drasztikus lerontása árán is. „Az ellenforradalom elleni ideológiai harcot pedig nem lehet felhasználni arra, hogy ennek ürügyén a dilettantizmust segítsék diadalra” – fogalmazza meg kemény kritikájukat, s kijelentik: 1956 vége óta a helyi „írógató” emberek csak igénytelen, „a jóindulatú sematizmus körjeleit” magukon viselő alkotásokra voltak képesek, a helyi irodalmi élet újjászervezésében Kovács lényegében csak „korosodó, gyengén képzett dilettánsokra vagy kezdőkre” támaszkodhat. A megyei pártlap – mint említettük – ingerülten utasította vissza a vádakát, a fővárosi lapot a helyi ügyekbe való indokolatlan beavatkozással vádolta. Az újságírók és a korábbi írócsoport között nincs ellentét – szögezte le –, a baj csupán utóbbiak helytelen, „jobboldali” nézeteivel van. A Kovács által felkarolt irodalmi alkotásokat pedig szakmailag megfelelőnek tekintette, bár nem rejtette véka alá, hogy a ideológiai megbízhatóság szempontját tekinti kizárólagosnak a színvonallal szemben. Az „Észak” később is visszatért a pengeváltásra, és két ismeretlen tollforgató cikkének közlésével is alátámasztotta saját igazát.³⁰⁷ Egyikük a szerinte veszedelmes „kocsonya-harcra” emlékeztetett, és lelkesen ünnepelte a megyei pártlap sikereit a „jobboldal” visszaszorítása terén. A másik, levelét

³⁰⁶ **Ld. ... sz. jegyz.** Az *Élet és Irodalom* indulásáról, megítéléséről ld.: STANDEISKY, 1996. 233-234. p.

³⁰⁷ KÁRPÁTI GYÖRGY: *Néhány észrevétel a költőkeresők címére*. In: *Északmagyarország*, 1957. április 11. 5. p.; SÍK ISTVÁN: *Nyílt levél a „Múza” édes gyermekeinek*. In: Uo. A folyamatba illeszthető még az *Északmagyarország* április 13-i vezércikke, RÉTHLY GYULA: *A programirodalom néhány kérdéséről* címmel.

„örmesterként” aláíró szerző szintén ingerülten vette tudomásul, hogy Budapesten dilettánsnak nevezték, pont azok, akikkel egy ideológiai platformon állt. Büszkén jelentette ki, hogy ő nem lehet irodalmi dilettáns, hiszen fegyvert ragadott az „ellenforradalom” leveréséért, s erre bármikor kész. Különös „ars poeticáját” a kazincbarcikai örmester (rendőr vagy munkásőr) így folytatta: „Megjegyzem, hogy nekem Kovács elvtárs és a hozzá hasonló elvtársak elismerése többet jelent, mint Háy Gyula és hasonszórú társainak minden »rendjele« és »elismerése«. Én Zsdánovtól, Majakovszkijtól és Petőfitől [sic!] merítek erőt és hitet a tollforgatáshoz.” Szekrényesi Lajosnak a vitához fűzött reflexiói nem jelentek meg nyilvánosan,³⁰⁸ mégis érdemes felidézni, mert ebben az írócsoport korábbi titkára ismét harmadik álláspontot foglalt el: mind az *Élet és Irodalom* vádjait, mind Kovács Sándor torz beállítását cáfolta, és a februári határozatuk álláspontját ismételte meg újra. Április-május folyamán újabb bizalmas értelmiségi megbeszélésekre került sor a pártbizottságon illetve az *Északmagyarország* szerkesztőségében, s nem függetlenül az országos irodalmi életben történetektől³⁰⁹ (ld. fentebb), Borsodban is sikerült az „írók lázadását” lecsendesíteni, méghozzá ugyanazokkal az eszközökkel: egyeseket börtönbe vetettek, a többséget megfélemlítették, vagy éppen jutalmakkal és publikációs lehetőségekkel szereltek le stb.

Összességében tény, hogy az 1956 előtti értelmiségi-közéleti vita során kialakuló borsodi íróellenzék nemcsak politikai állásfoglalásaiban tette magáévá a fővárosban terjedő ellenzéki eszméket, hanem képes volt színvonalas, pezsgő irodalmi életet is teremteni Miskolcon, melyet a forradalom leverése után az új hatalomnak sikerült szétvernie, illetve a Kádár-rendszer stabilizációja idején szürkésébe taszítani. (Az 1960-as évek elejétől lassan elevenedett újra Miskolc irodalmi élete.³¹⁰ A régi-új borsodi írógárda egyre több önálló estet tartott és megtöltötte a forradalom után indított *Borsodi Szemlé*-n belül megjelenő irodalmi rovatot, mely a sokatmondó *Széphalom* címet kapta.)

A szövegek közlésről

A következő lapokon szereplő dokumentumok, visszaemlékezések közül az interjúkat részben e sorok írója készítette (ezek szerkesztett formában kerülnek közlésre), részben más forrásokból vettük át, az idézés szabályainak megfelelően. A beszédekben, cikkekben szereplő eredeti kiemelések az akkori szerzőktől származnak, a fontosabb megállapításokra, továbbá az esetleges szöveghibákra, kiegészítő információkra, kapcsolódási pontokra lábjegyzetben utalunk. A kiemeléseket valamennyi esetben *kurzíválással* adtuk vissza, függetlenül attól, hogy az eredetiben kövérítés, ritkított szedés vagy aláhúzás szerepelt.

Fazekas Csaba

³⁰⁸ Ld. ... old.

³⁰⁹ Az 1957-es ideológiai offenzíváról részletesen ír: STANDEISKY, 1996. 213. skk.

³¹⁰ Ld. erről pl. egy 1960. évi irodalmi est beszámolóját: BENEDEK MIKLÓS: *Még határozottabb léptekkel! A borsodi írók szerzői estje után.* In: *Északmagyarország*, 1960. november 20. 4. p. (A cikk szerint örvendetes a helyi irodalom fejlődése, elégedettek mégsem lehetnek a szerzők, tovább kell lépni – mondta – főleg a munkások között való megjelenés, azok életének irodalmi megjelenítése terén.)